

Pallo József – Törőcsik Balázs

A magyar büntetés-végrehajtás szabályozási környezete az európai elvárások tükrében (2. rész)

A tanulmány első részének – amely a Börtönügyi Szemle előző, 2011. évi 2. számában jelent meg – fejezetcímei a következők voltak: I. Az európai (uniós) elvárások beágyazottsága, II. A büntetés-végrehajtási szervezet kialakítására és kontrolljára vonatkozó elvárások, III. A fogvatartottak jogi helyzetére vonatkozó követelmények és elvárások, IV. A fogvatartottak nevelésével kapcsolatos ajánlások. [A szerk.]

V. A fogvatartottak ellátási normái

V.1. Az elhelyezés és zsúfoltság kapcsolata

Az ellátási normák sarokpontja az elszállásolás. A Börtönsszabályok erre vonatkozó elvárása, hogy minden egyes fogvatartottat éjszaka, elvben egyszemélyes zárkában kell elhelyezni azon esetek kivételével, amikor vélelmezhető, hogy más fogvatartottakkal együtt elhelyezése kívánatosabb.¹

Az *egyágyas zárkában történő elhelyezés* biztosítása nyilván nagyon komoly anyagi terheket ró(na) a központi költségvetésekre, ezért egyelőre még csupán a túlszűfoltóság – amely adott esetben akár az emberi méltóság sérelméhez, vagyis az Egyezmény 3. cikkének megsértéséhez is vezethet – leküzdése áll az erőfeszítések középpontjában. A CPT az erre vonatkozó számszerűsített értékeket az alábbiakban határozta meg:

- a térkihasználás kívánatos értéke: $6 \text{ m}^2 / 1 \text{ fogvatartott}$
- a térkihasználás még elfogadható értékei: $9 \text{ m}^2 / 2 \text{ fogvatartott}$, vagy $12 \text{ m}^2 / 3 \text{ fogvatartott}$, vagy $16 \text{ m}^2 / 4 \text{ fogvatartott}$.²

Mindazonáltal a CPT a legideálisabbnak a 9-10 m²-es egyszemélyes zárkákat tartja.³

Az Európa Tanács ugyan elvárja a tagállamoktól, hogy intézkedéseket tegyenek a túlszűfoltóság leküzdésére, azonban azt már magukra a kormányzatokra, illetve a hatóságokra bízta, hogy ennek milyen módon tesznek eleget. A legkézenfekvőbb és egyben legdrágább megoldás az új börtönök építése volna, de léteznek másféle alternatívák is. „Egyes országokban például az a gyakorlat, hogy korlátozzák vagy akár meg is szakítják az újabb befogadásokat, amikor a maximális feltöltöttségi szintet eléri, és várólistát készítenek az olyan fogvatartottak felvételéhez, akiknek szabadon tartása nem jelent súlyos biztonsági kockázatot.”⁴

¹ Börtönsszabályok, 18. 5. Szabály.

² Vóko György: Európai büntetés-végrehajtási jog. Budapest – Pécs, Dialóg Campus 2006. 165. old.

³ Ld. a Börtönsszabályok 18. Szabályához fűzött magyarázatot. – Új európai börtönsszabályok és magyarázatuk. Összeáll. Vóko György. Budapest, Ügyészek Országos Egyesülete, 2007. 39. old.

⁴ Ld. a Börtönsszabályok 18. Szabályához fűzött magyarázatot. – I. m. 40-41. old.

Amennyiben az elhelyezés nem egyágyas zárkában történik, úgy a Börtön-szabályok előírja, hogy csak azok helyezhetők el közös zárkákban, akik *elismerten alkalmasak az együttlakásra*.⁵ Nálunk nincs erre vonatkozó kifejezett jogszabályi rendelkezés, jóllehet a gyakorlatban igyekeznek elkülöníteni legalább a dohányzó fogvatartottakat a nem dohányzóktól, és amennyiben a körülmények lehetővé teszik, figyelembe veszik a fogvatartottak egymáshoz való személyes viszonyát, ám ez csupán esetlegesen érvényesül.

Az éjszakai szálláshelyül szolgáló helyiségekben a hőmérsékletnek megfelelőnek kell lennie, azaz gondoskodni kell a fűtésről és a szellőzésről. Mindemellett a belteret úgy kell kialakítani, hogy minden egyes rabra elegendő alapterület, illetve légköbméter jusson.⁶ A Börtön-szabályok tehát – ellentétben a CPT ajánlásával, amely kizárólag a négyzetméter alapú szabályozást tartja elfogadhatónak – a tagállamokra bízta, hogy négyzetméterben, avagy légköbméterben állapítják-e meg az egy fogvatartottra jutó minimális személyes tér nagyságát. A túlszűfoaltsággal kapcsolatos strasbourgji jogesetekben kivétel nélkül kelet-európai államok voltak az érintettek, és eddig minden esetben elmarasztaló döntések születtek. Közös jellemzője még ezeknek az ügyeknek, hogy az *EJEB egyik esetben sem tartotta releváns kérdésnek a büntetés-végrehajtási hatóságok személyzetének szándékát*, azt nem is vizsgálta, vagyis megállapítható, hogy a túlszűfoaltság kínzási szándék nélkül is sértheti az Egyezményt.

A *Kalashnikov-ügy*⁷ beadványában arra hivatkozott sikeresen a kérelmező, hogy egy eredetileg 8 főre tervezett 16 m²-es cellát általában 18–20 másik elítélttel kellett megosztania, akik között sok volt az erős dohányos. Az emeletes ágyak ellenére is minden ágyra több elítélt jutott, akik ilyen módon szabályos 8 órás váltásokban aludtak. A WC a cella egyik sarkában állt, 1 méterre az étkezőasztaltól, és csupán egy 1,1 méter magas paravánnal választva el a mosdótól, azonban egyebekben teljes rálátást biztosítva használójára mind az elítélttársak, mind a személyzet részéről. A cellában gyakran tartottak fogva tbc-s és szifilisz-es elítélteket is, ezzel is veszélyeztetve a többiek egészségét. Meleg vizes zuhanyozásra havonta kétszer volt alkalom. A fenti higiénés viszonyok közepette a kérelmező egyebek között különféle bőrbetegségeket szerzett fogvatartása ideje alatt. Mindezeket együttesen mérlegre téve az Európai Bíróság (Bíróság) egyhangúlag döntött akként, hogy a kérelmezőnek okozott lelki szenvedéssel Oroszország az ügyben megsértette az Egyezmény 3. cikkét.

A *Kalashnikov-ügyben* a Bíróság a CPT 2. Általános Jelentésére is utalt, amely már hozzátételesen 7 m²-ben állapította meg az egy fogvatartottra jutó minimális tér elfogadható nagyságát. A CPT szerint a minimális téren kívül kritérium még, hogy a falaknak legalább két méter távolságra kell lenniük egymástól, valamint a belmagasság sem lehet kisebb 2,5 méternél.

⁵ Börtön-szabályok, 18. 6. Szabály.

⁶ Börtön-szabályok, 18. 1. Szabály.

⁷ *Kalashnikov v. Russia*. Judgment of 15 July 2002, no. 47095/99

A *Melnik*-esetben,⁸ amelynek panaszosa egy ukrán fogvatartott volt, akinek sokszor hatvan társával kellett osztoznia 56 m²-es celláján, az EJEB az *egészségtelen környezet* tényét külön is kiemelte – mint az Egyezmény sérelmére vezető releváns körülményt. Egyébiránt egészségtelen környezet nem csak a túlszűfolttság miatt jöhet létre. Például egy ízben a brit hatóságok azáltal sértették meg az Egyezmény 3. cikkét, hogy egy súlyosan rokkant személyt olyan körülmények között tartottak fogva, ahol a fogvatartott egészségét veszélyeztető hideg volt, az ágy keménysége vagy elérhetetlensége miatt felfekvések kialakulásának volt kitéve, s ahol csak nagy nehézségek árán tudta a WC-t használni, és magát tisztán tartani.

Ugyancsak a *túlszűfolttság és a higiénia hiánya* képezte a panasz tárgyát a *Brândușe*-ügyben,⁹ amely során egy román elítélt ügyében azt is sérelmezte, hogy a cellájában együtt kell élnie a börtöntől húsz méterre található korábbi szemétbányából áradó áporodott levegővel és elviselhetetlen bűzzel. Az ügyben hozott, a román államot elmarasztaló döntésében az EJEB felhívta a figyelmet arra, hogy az elítélteket az emberi méltóságukat nem sértő körülmények között kell fogva tartani, ennek a követelmények pedig nem tett eleget a román állam azzal, hogy a kérelmezőt az aradi börtönben több éven át olyan cellában tartották fogva, ahol kevesebb, mint 2,5 m² jutott egy-egy fogvatartottra, ráadásul ezt a zárka berendezése még tovább csökkentette. Az EJEB külön vizsgálta, hogy a börtön szomszédságában lévő használaton kívüli szeméttárolóból adódó kellemetlenségek vajon sértették-e a panaszos magánélethez való jogát. Bár a tároló nem okozott egészségkárosodást, mégis nagymértékben befolyásolta a kérelmező életkörülményeit a fogvatartás időtartama alatt. A bíróság megállapította, hogy a román hatóságok felelősek voltak az *elviselhetetlen bűz* miatt, hiszen a működtető cég az aradi önkormányzat alá tartozott.

A bv. intézetek túlszűfolttségéhez köthető, hazánkat elmarasztaló EJEB-döntés született a *Szél kontra Magyarország*¹⁰ ügyben, ezzel megfogalmazódott az első olyan ítélet, amely nyomán tartani lehet attól, hogy tömegesen indítanak/indíthatnak pereket a fogvatartottak a nem megfelelő elhelyezési körülmények miatt. Az európai jogalkalmazás logikáját követve féltő, hogy a Bv. Szabályzat 137. § (1) bekezdésében leírt „*lehetőség szerinti*”, a férfi elítéltek számára biztosítandó 3 m², illetve a fiatalok és a női elítéltek esetén 3 és fél m² mozgástér sem állná ki a strasbourgi jogértelmezés próbáját.

Az elhelyezés egyik speciális szegmense a különleges rendeletetésű zárkákban történő élettér kialakítása, amely során a legnagyobb szakmaiságot a

⁸ *Melnik v. Ukraine*. Judgment of 28 March 2006, no. 72286/01

⁹ *Brândușe v. Roumanie*. Judgment of 7 April 2009, no. 6586/03 – Idézi: Polgári Eszter: Az Emberi Jogok Európai Bíróságának ítéleteiből. *Fundamentum*, 2009. 2. szám, 122-123. old.

¹⁰ *Szél kontra Magyarország*, 2011. június 7. (30221/06.) Megjegyezzük, hogy a túlszűfolttság az emberi méltóság megsértéséhez vezető egyik *tisztán végrehajtási ok*, függetlenül attól, hogy a büntetés-végrehajtási szervezet ennek nagyságát nem, vagy csekély mértékben képes befolyásolni. Ilyen pozitív kezdeményezés hazai viszonylatban az ún. telítettségkiegyenlítő program működtetése.

KBK-n, illetve a KBZ-n való fogvatartás igényli. Alátámasztja mindezt a *Csüllög kontra Magyarország* ügyben¹¹ hozott EJEB-ítélet, amelyben hazánkat e vonatkozásban elmarasztalták.

V.2. A személyi higiénia szabályai

Mint ismeretes: a személyes higiénia biztosításának fontos szerepe van a rabok méltósága és tartása megőrzésében. Nem szabad tehát megengedni, hogy a fogvatartottak „elhagyják” magukat, sőt, a Börtön szabályok szerint egyenesen kötelezni kell őket arra, hogy önmagukat és a zárkáikat egyaránt tartsák tisztán – különös tekintettel a befogadás előtt álló zárkákra.¹² A fürdők és zuhanyozók használata – habár kifejezetten kívánatos lenne – nem biztosítható napi rendszerességgel, mivel ez túlságosan nagy anyagi terheket róna a tagállamok büntetés-végrehajtására. A Börtön szabályok így csak a *heti minimum két alkalom biztosítását* írja elő, a fürdéshez, tusoláshoz használt víznek „az éghajlathoz igazodó” hőmérsékletűnek kell lennie.¹³ Érdekes módon az új Börtön szabályok továbbra sem tesz említést a munkát végzők fokozott tisztálkodási szükségleteiről, ugyanakkor pótolja a régebbi, 1987-es ajánlás azon hiányosságát, hogy nem hangsúlyozta a női fogvatartottak sajátos igényeit a személyes higiéniát illetően.¹⁴ A tisztálkodási eszközök biztosítása (szappan, víz, borotválkozási és hajápolási eszközök) az intézet kötelessége.¹⁵

A fentiek fényében megállapítható, hogy a Bv. Szabályzat 150. és 151. §-a a heti egyszeri fürdés általános szabályával, csupán részben felel meg az európai elvárásoknak, az azonban mindenképpen öröndetes, hogy megköveteli az elítéltektől a személyi tisztasági előírások betartását.

V.3. Az élelmezés kérdései

A fogvatartottak élelmezésével kapcsolatosan megállapíthatjuk, hogy kielégítőnek tekinthetők a hazai élelmezési normák, mivel összhangban állnak a Börtön szabályok által elvárt élelmezési rendszer elveivel, amelyek az alábbiak:

- napi háromszori étkezés biztosítása ésszerű időközönként;
- a higiéniai előírásokhoz való igazodás;
- az elítéltek életkorának, egészségi állapotának, munkájuk jellegének figyelembe vétele;
- a sajátos vallási vagy kulturális igények lehetőség szerinti kielégítése;
- ivóvíz folyamatos biztosítása minden fogvatartott részére,
- az orvos vagy ápoló(nő) által előírt speciális egészségügyi előírások betartása.¹⁶

¹¹ *Csüllög kontra Magyarország*, 2011. június 7. (30042/08)

¹² Börtön szabályok, 19. 1. és 19. 2. Szabály.

¹³ Börtön szabályok, 19. 4. Szabály.

¹⁴ Börtön szabályok, 19. 7. Szabály.

¹⁵ Börtön szabályok, 19. 6. Szabály.

¹⁶ Börtön szabályok, 22. 1-6. Szabály.

Hiányossága azonban a magyar szabályozásnak, hogy a Bv. Szabályzat élelmezési normákat számszerűsítő 7. számú melléklete csupán a napi kötelező energiamennyiséget rögzíti, míg a Börtönszabályok ugyanilyen kiemelt fontosságúnak tartja a tápanyagbevitel – azon belül is különösen a fehérjebevitel – normáinak meghatározását, hiszen a napi kalóriabevitel értékének rögzítése önmagában még nem elégséges biztosíték a fogvatartottak egészséges és megfelelő minőségű táplálékkal való ellátására.¹⁷

Bár nem elvárás, de mint érdekesség megemlítendő, hogy némely európai államban a büntetés-végrehajtási hatóságok megengedik a fogvatartottaknak, hogy maguk készítsék el ételleiket. Ilyen esetben a hatóságok megfelelő felszerelést, valamint elegendő mennyiségű élelmiszert biztosítanak a rendelkezésükre.¹⁸

V.4. A börtönegészségügyhöz kapcsolódó problémák

Az ellátási kérdések körében a börtönegészségügy is a neuralgikus pontok közé tartozik. Nálunk ennek szabályait egy külön igazságügy-miniszteri rendelet [5/1998. (III. 6.) IM rendelet a fogvatartottak egészségügyi ellátásáról] tartalmazza, míg az egészségügyi ellátás keretét a Bv. tvr. rendelkezései (47. §) adják, amelyek kiindulási pontként rögzítik, hogy az elítéltek ellátására is irányadóak az egészségügyi jogszabályok, vagyis őket ugyanúgy megilletik az egészségügyről szóló 1997. évi CLIV. törvény (Eütv.) II. fejezetében szereplő betegjogok. A Börtönszabályok és a CPT 3. Általános Jelentése továbbmegy ennél, és kifejezetten aláhúzza, hogy *teljesen egyenértékű szolgáltatásokra jogosultak*, vagyis például a bv. kórházak műszerezettsége nem lehet elavultabb a civil kórházakénál.

Ezen túlmenően a CPT a *térítésmentesség általános elvét* vallja,¹⁹ míg a Bv. tvr. ezt csak a gyógyszerek vonatkozásában ismeri el, az önhibájukból nem dolgozó fogvatartottak számára már csak térítés ellenében biztosítja a szükséges gyógyászati segédeszközökhöz való hozzáférést.

Amennyiben a fogvatartottat „kinti” kórházban látják el, nem megengedhető a kórházi ágyhoz bilincselése a szökés megakadályozása céljából, ahogyan ez a *Hénaf*-ügyben is kimondatott.²⁰ A Börtönszabályok kommentárja szerint *ugyancsak elfogadhatatlan az orvosi vizsgálat alatt a nem egészségügyi személyi állományba tartozó személyek jelenléte, a bilincsben tartás*, illetve az orvostól való, fizikailag történő elválasztás.²¹ A jogi magyarázat az orvosok feladatköri szabályozásával kapcsolatban még arra is következtet, hogy a fogvatartottak nem kötelesek közölni a személyi állománnyal az orvosi vizsgálat iránti kérelmük indokait.²² Ugyanakkor a hazai szabályozás²³ lehetőséget ad a fogvatartott végtagjának ágyhoz bilincseléséhez, tehát némi inkohérenca figyelhető meg a két szabályozás között.

¹⁷ Börtönszabályok, 22. 2. Szabály.

¹⁸ Ld. a Börtönszabályok 22. Szabályához fűzött magyarázatot. – I. m. 46. old.

¹⁹ Ld. a Börtönszabályok 40. Szabályához fűzött magyarázatot. – I. m. 78. old.

²⁰ *Hénaf v. France*. Application no. 65436/01

²¹ Ld. a Börtönszabályok 43. Szabályához fűzött magyarázatot. – I. m. 85. old.

²² Uo.

²³ Bv. Szabályzat 48. § (6) bekezdés

VI. Egyes speciális fogvatartotti csoportokat érintő sajátos kérdések

VI.1. A hosszú időtartamú szabadságvesztés megítélése

Nem a Börtönszabályok, hanem két külön Európa tanácsi ajánlás foglalkozik a hosszú időre elítéltek helyzetével. Ezek leszögezik, hogy a hosszú időtartamra történő elítélés ténye önmagában még nem alapozza meg a szigorúbb biztonsági intézkedések alkalmazását,²⁴ és még *életfogytiglani szabadságvesztésre történő elítélés esetében sem kell feltétlenül különösen korlátozó rezsimit alkalmazni* a fogvatartottal szemben.²⁵ Nálunk ennek az ajánlásnak csak az első fele valósul meg, vagyis az „életfogytosokat” nem feltétlenül helyezik el 4-es biztonsági fokozatú körleten, lévén, hogy a Bv. Szabályzat 42. § (3) d) pontja nem a végrehajtási fokozathoz köti a legszigorúbb biztonsági fokozatba történő besorolást, azonban a Btk.-nak a fegyházásokat meghatározó 42. § (1) bekezdése és a fokozatváltást szabályozó 46. § (3) bekezdése eleve kizárja, hogy a szabadságvesztésüket fegyháznál enyhébb fokozatban lehessen végrehajtani.

VI.2. Az előzetesen letartóztatottak jogi helyzete

Ugyancsak problematikus az ajánlások fényében a nem jogerősen fogva tartott személyek helyzete. Az előzetes letartóztatásban lévőkre vonatkozó „ártatlanság vélelme alapelv következményeként az előzetes letartóztatás nem rendelkezhet előrehozott büntetési karakterrel.”²⁶ Ennek a követelménynek az elítéltek helyzetéhez képest nyújtott többletbiztosítékok formájában kell megnyilvánulnia. Ezek közül ehelyütt az előzetesen letartóztatottak kapcsolattartási jogát említjük, amely az elítéltekéhez képest tágabban értelmezendő, így – amennyiben a bíróság nem rendelt el meghatározott időre szóló látogatási tilalmat – az elítélteket megillető kapcsolattartási feltételeken túlmenően többletlátogatásokra is igényt tarthatnak. „A CPT szerint az előzetes letartóztatásban lévők számára *minden héten legalább 30 perc* időtartamú látogatást kellene biztosítani.”²⁷ Emellett a *többi kommunikációs formához való hozzájutás szempontjából is előnyt kell, hogy élvezzenek* az elítélt fogvatartottakhoz képest.²⁸ A Bv. tvr. ennél szigorúbb szabályozást tar-

²⁴ Határozat (76) 2. A hosszú időtartamú büntetésüket töltő elítéltek kezelése, 3. pont. In: Az Európa Tanács büntönügyi és egyes büntetőjogi határozatai, ajánlásai. (Szerk. Deák Ferenc). Budapest, BVOP Módszertani Igazgatóság, 1998. (Büntetés-végrehajtási Szakkönyvtár.1998/3.) 47. old.

²⁵ Rec. 2003 (23) sz. ajánlás az életfogytiglani szabadságvesztésre és más hosszú időtartamú börtönbüntetésre ítélt fogvatartottak a börtönigazgatások általi kezeléséről, 7. pont. In: Az Európa Tanács újabb büntönügyi ajánlásai. (Szerk. Deák Ferenc István). Budapest, BVOP, 2005. (Büntetés-végrehajtási Szakkönyvtár, 2005/1.) 53. old.

²⁶ Nagy Ferenc: Az előzetes letartóztatás végrehajtása. In: Büntetés-végrehajtási jog. (Szerk. Horváth Tibor.) Budapest, Rejtjel Kiadó, 2003. 221. old.

²⁷ Tájékoztató az Európa Tanács magyar hatóságoknak szóló legújabb ajánlásairól. Börtönügyi Szemle, 2004. 4. 16. old.

²⁸ Börtönszabályok, 99. Szabály a) és b) pontja.

talmaz, hiszen a 18. § (1) bekezdése szerint a havi egy látogató fogadása a minimumszabály, továbbá nem tartalmaz előnyösebb rendelkezést az előzetesen fogvatartottak művelődéshez való jogát illetően.

Érdekesség még, hogy a Börtönszabályok szerint a megfelelő ruházattal nem rendelkező előzetesen fogvatartottak számára *nem adható ugyanaz a formaruha*, mint amelyet az elítéltek is viselnek.²⁹

A hazai gyakorlat kapcsán utalni kell arra is, hogy a védővel való kapcsolat-tartás, a védői magatartás megítélése szintén kiemelt kérdés, azonban ezt a problémakört alapjaiban befolyásolja, hogy a büntetés-végrehajtási szervezeten elsősorban a fogvatartás biztonságát kéri számon. Az előzetes letartóztatás kapcsán a védelemhez való jog és a fogvatartás biztonságához kapcsolódó belső szakmai érdekellentétben áll egymással, ezért folyamatosan keresni kell a közelítés lehetőségeit. Parlamenti albizottság is foglalkozik az előzetes letartóztatás szabályainak fejlesztésével,³⁰ munkája eredményeként egy országgyűlési határozati javaslat elfogadása áll a küszöbön.

Nem közvetlenül végrehajtási kérdés, de utalni kell az előzetes letartóztatás időbeli kereteinek ésszerűségének fontosságára is, hiszen az indokolatlanul elhúzódó szabadságelvonás jogellenes, mint ahogyan azt a *Darvasi kontra Magyarország* ügyben³¹ is kinyilvánította az EJEB.

VI.3. Nők és kicsiny gyermekeik

Speciális fogvatartotti kategóriaként kezeli a Börtönszabályok a nőket és kicsiny gyermekeiket, érdemes lenne tehát a rájuk vonatkozó előírásokat egy külön cím alatt tárgyalni a magyar jogszabályokban.

A nők számára speciális higiéniai intézkedések foganatosítását írja elő a Börtönszabályok.³² Ehhez képest a Bv. Szabályzat csupán a napi tisztálkodási lehetőség biztosításáról szól – a „lehetőségekhez képest” megszorítással.

Az ajánlás szerint biztosítani kell a terhes nők számára, hogy az intézeten kívül hozzassák világra gyermeküket, vagy ellenkező esetben az intézeten belül kell megteremteni a szüléshez megfelelő körülményeket.³³ Kérdés, hogy mi történjen ezután a gyermekkel?

A Börtönszabályok előírja, hogy elsősorban a gyermek érdekeit kell szem előtt tartaniuk a hatóságoknak.³⁴ Ha tehát előnyösebb a gyermek számára az, hogy az anyjával együtt ott marad a börtönben, akkor minden további nélkül biztosítani kell ennek feltételeit. Ugyanakkor ez a szabály kiterjeszthető arra az esetre is, amikor a gyermek ugyan nem a börtönben született, de életkoránál

²⁹ Börtönszabályok, 97. 2. Szabály.

³⁰ Ld. Parlamenti albizottsági ülés a Budapesti Fegyház és Börtönben. Börtönügyi Szemle, 2010. 4. 111-112. old.

³¹ *Darvasi kontra Magyarország*, 2011. január 11. (19547/07)

³² Börtönszabályok, 19. 7. Szabály.

³³ Börtönszabályok, 34. 3. Szabály.

³⁴ Börtönszabályok, 36. 1. Szabály.

fogva még nem képes gondoskodni önmagáról, és egyébként célszerűbbnek mutatkozik a börtönben lévő szülőjénél való elhelyezése. Az ilyen gyermekek számára szakképzett személyekkel ellátott bölcsödét kell fenntartani az intézet falain belül, ahová el lehet helyezni őket arra az időre, amikor a szülei olyan tevékenységet folytatnak, amelyeknél nem lehetnek jelen.³⁵

A gyermekelhelyezés kérdésében az Európai Parlament 1998. december 17-i határozatának 16. pontja viszont egy, a Börtönszabályokban leírtaktól eltérő megoldást is lehetségesnek tart, vagyis kimondja, hogy „ha az anya fogvatartási helyzete megengedi, támogatni kell a *büntetés-végrehajtási intézet területén kívül eső közös elhelyezést is.*”³⁶

VI.4. A fiatalkorú elítéltek és egyéb fogvatartotti csoportok helyzete

A fiatalkorúak vonatkozásában a Börtönszabályok előírják, hogy kiegészítő jelleggel „biztosítani kell mindazon szociális, oktatási, vallási támogatást, rekreációs programokat, melyek a kinti társadalomban a hasonló életkorú személyek számára adottak”,³⁷ függetlenül attól, hogy a felnőttek részére fenntartott intézetben helyezték el őket, vagy sem. A kiegészítő jelleg azt jelenti, hogy „a fiatalkorú fogvatartottak ne kizárólag az összes fogvatartott számára biztosított szolgáltatáshoz férjenek hozzá.”³⁸

A CPT foglalkozott a magánelzárás fegyelmi büntetés fiatalkorúakkal szembeni alkalmazásának kérdésével is. „A Bizottság úgy véli, hogy az ilyen intézkedés alkalmazását *nagyon kivételesnek* kell tekinteni. Ha a fiatalkorúakat a többiek-től elkülönítve helyezik el, az csak a lehető legrövidebb időtartamú lehet, de mindenesetre a fiatalkorúakkal megfelelő emberi kapcsolatokat kell tartani, olvasnivalóval ellátni őket, és a számukra legalább napi egy órán át szabadlevegőn való testmozgást biztosítani.”³⁹

Az elmebeteg és szellemileg fogyatékos fogvatartottak vonatkozásában a Börtönszabályok elismeri annak lehetőségét, hogy az ilyen személyeket alkalmassal a büntetés-végrehajtási intézetekben vagy intézményekben tartsák fogva. Ugyanakkor a CPT 2005-ös és 2009-es jelentései szerint rendkívül kívánatos lenne, ha az IMEI-t elköltöztetnék, és az intézményt az *egészségügyi miniszter felügyelete* alá helyeznék.

Ugyancsak nem felel meg a hatályos magyar szabályozás az európai elvárásoknak a HIV- fertőzöttek vonatkozásában. A fogvatartottak egészségügyi ellátásáról szóló IM rendelet 43. §-a értelmében „a szerzett immunhiányos tünetcsoport vírusával fertőzött fogvatartottakat – fokozott védelmükre, a közösség védelmére és sajátos egészségi állapotukra figyelemmel – fokozattól függetlenül az

³⁵ Börtönszabályok, 36. 2-3. Szabály.

³⁶ Határozat az Európai Unió belüli fogvatartási körülményekről. (Átváltoztatások és helyettesítő büntetések). Börtönügyi Szemle, 1999. 3. 9. old.

³⁷ Juhász Zsuzsanna: Megújult az Európai Börtönszabályok. Börtönügyi Szemle, 2006. 3. 51. old.

³⁸ Börtönszabályok 35. 1. Szabály.

³⁹ Vókó György: Európai büntetés-végrehajtási jog. Budapest – Pécs, Dialóg Campus 2006. 338. old.

arra kijelölt bv. intézetben kell elhelyezni”. Ezzel szemben egy speciális Európa tanácsi ajánlás⁴⁰ arra szólítja fel a tagállamokat, hogy a *HIV pozitívokkal szemben ne folyamodjanak az elkülönítés eszközéhez* – lévén, hogy ennek nincs semmiféle klinikai igazolása, továbbá, hogy minden, a többi fogvatartott számára rendelkezésre álló szolgáltatást a HIV pozitívok számára is diszkriminációmentesen tegyenek hozzáférhetővé. Ráadásul nem világos, hogy milyen „védelmet” hivatott nyújtani az elkülönítés akár a HIV pozitív, akár a többi fogvatartott számára.

Végezetül a TЭСZ-esekkel kapcsolatban felhívjuk a figyelmet – noha ez már elsősorban anyagi jogi kérdés –, hogy az Európa Tanács szerint „a törvénynek valamennyi elítélt számára biztosítani kell a feltételes szabadságra bocsátást, az életfogytiglanra ítéleteket is beleértve.”⁴¹

VII. A büntetőjogi szankciórendszerek „új” vonásai Európában

Alternatív és közösségi szankciók

Az *alternatív szankciók* általános értelemben a szabadságvesztés alternatívájaként szolgáló szankciókat jelentik, amelyeket elsősorban kisebb súlyú bűncselekmények esetében alkalmaznak. A szabadságvesztés kiváltásának és az új megoldások keresésének oka a börtönnépesség növekedése, a szabadságvesztés-büntetés hatékonyságának megkérdőjelezése, valamint a végrehajtásának rendkívüli költségigénye. Alternatív szankciónak tekinthető például a közérdekű munka, a próbára bocsátás, a felfüggesztett szabadságvesztés, továbbá a különféle helyreállító igazságszolgáltatási eszközök (mediáció, konferenciamodellek), illetve az ún. kezelő szankciók (pl. kábítószer-elterelés).

A *közösségi büntetések* fogalma némileg eltér az alternatív szankciókétól, bár részben egymást átfedő fogalmakról van szó. A „közösségi” jelző a közösségi források bevonását jelenti a büntetés végrehajtásába. Ez általában azt jelenti, hogy a szabadságvesztés alternatívájaként kiszabott szankció végrehajtásában például civil szervezetek, önkéntesek, egyházak, munkáltatók vagy bármely más, a büntető igazságszolgáltatástól független szereplők vesznek részt. Közösségi büntetésnek tekinthető például a közérdekű munka, mert végrehajtásához szükséges a közösség (munkáltatók, önkormányzatok stb.) közreműködése.

Az alternatív és közösségi szankciókra vonatkozóan az első Európa tanácsi ajánlás 1965-ben született meg.⁴² Ez nagy általánosságban kimondta, hogy a tagállamoknak törekedniük kell – mind a törvényhozásban, mind a joggyakorlatban – arra, hogy elkerüljék a bebörtönzést; továbbá arra is, hogy a próbaidő alatt olyan ellenőrző és segítő programok (szervezetek) működjenek, amelyek egyaránt szolgálják az elítélt magatartásának felügyeletét és a társadalomba való visszavezetését.

⁴⁰ R (93) 6 sz. ajánlás a fertőző betegségek, különösen az AIDS ellenőrzésének büntetés-végrehajtási és kriminológiai aspektusairól, 9. Szabály

⁴¹ Rec (2003) 22. sz. ajánlás a feltételes szabadságra bocsátásról, 3. pont

⁴² Határozat (65) 1. A felfüggesztett büntetés, a próbára bocsátás és a szabadságvesztés egyéb alternatívái

A kronológiai sorrendben következő újabb ajánlás⁴³ már konkrét megoldásokat is a tagállamok figyelmébe ajánlott, úgymint

- a bűnösség kimondása büntetés(kiszabás) nélkül;
- a felfüggesztett büntetés és a pártfogói ellenőrzés kombinációja;
- közérdekű munka;
- félfogság.

A 90-es évek elején⁴⁴ különösen a közérdekű munka, majd a legutóbbi időkben a mediáció és az elektronikus felügyelet vagy elektronikus házi őrizet („*Electronic Monitoring*”, „*Tagging*”) került az érdeklődés homlokterébe.⁴⁵

Dolgozatunk záróakkordjaként ez utóbbiról szeretnénk néhány szót ejteni a svéd példán keresztül, bemutatva eme jogintézmény főbb vonásait – lévén, hogy ezt a 90-es években Európában elsők között Svédországban vezették be, és az európai szakirodalom szerint példátlanul hatékonyan működik. Előjáróban azonban fontos leszögezni, hogy a *svéd büntetőjog az elektronikus felügyeletet nem külön szankcióként, hanem a szabadságvesztés végrehajtásának sajátos formájaként* fogja fel. A svéd elektronikus házi őrizet, mind a feltételes elítéléshez (*front-door*), mind a feltételes szabadságra bocsátáshoz kapcsolódhat (*back-door*).⁴⁶

A *front-door* elektronikus felügyelet elrendelésének feltétele a *bírósági ítélet*, az érintettek *írásbeli beleegyezése* (beleértve az elítélt lakótársainak hozzájárulását is!), a végrehajtási intézet erre irányuló *döntése*, megfelelő *lakás, telefonkapcsolat*, legalább rész munkaidős *tevékenység* vagy a tanulmányok folytatása – és nem utolsósorban elégséges *anyagi háttér* a költségek megfizetésére. További kritérium a terhelt nyilatkozata arról, hogy hajlandó *segítő és tanácsadó programokon* részt venni. Az elektronikus felügyelet végrehajtását egyébként nem a büntetés-végrehajtási hatóság, hanem a pártfogó felügyelői szolgálat ellenőrzi.

A felügyelet során az elítélt *be van zárva az otthonába*, amelyet csak abból a célból hagyhat el, hogy részt vegyen a kötelező foglalkozásokon, és az ítélet végrehajtásával összefüggő tevékenységeken, például kötelező motivációs, illetve személyiségfejlesztő programokon. Ez általában *átlagosan heti 46 óra „szabadságot” jelent* a terheltnek. Nem ihat alkoholt, nem használhat kábítószer, és heti többszöri várakozás ellenőrzésnek van kitéve, amikor az ellenőrzésért felelős *szakember személyesen meglátogatja*, és ellenőrző vizsgálatokat végez. Emellett az elítéltnak általában henteente egyszer el kell látogatnia a pártfogó felügyelethez. Ha nem tartja be a szabályokat, befejezik az elektronikus ellenőrzést, és az illető bekerül valamelyik büntetés-végrehajtási intézetbe. Ez azonban elég ritka, ugyanis az elítéltek 95%-a esetében nem kerül sor az intézkedés idő előtti megszüntetésére.⁴⁷

⁴³ Határozat (76) 10. A börtönbüntetés helyett alkalmazható egyes alternatív intézkedések

⁴⁴ R (92) 16. A közösségben végrehajtható büntetésekről és intézkedésekről

⁴⁵ R (2000) 22. A közösségben alkalmazott szankciók és intézkedések európai szabályainak javításáról

⁴⁶ Than Alexandra: A svéd szabadságvesztés-büntetés végrehajtási alternatíva: elektronikus intenzív felügyelet.

Debreceni Jogi Műhely, 2007. 3. http://www.debrecenijogimuhely.hu/archivum/3_2007/ /a_sved_szabadsagvesztes_buntetesvegrehajitasi_alternativa_elektronikus_intenziv_felugyelet/

⁴⁷ Uo.

A megfigyelésre a *rádióhullámok segítségével működő állandó jelzőrendszert* alkalmaznak. Az adó – amelyet a terhelt a testén visel – állandó jeleket bocsát a lakásban beépített vevőnek, amely ezeket a telefonon keresztül a központ felé továbbítja. A berendezés állandóan figyel, hogy a terhelt otthon tartózkodik-e az előírt időszakban. A központi számítógépbe érkeznek a jelzések, és az tárolja azokat. Ha szabálytalanság történik, a rendszer riasztást ad le. Munkahelyi összekötő személyek adnak jelentést arról, hogy a terhelt munkahelyén a programnak megfelelően tevékenykedik-e. Néha az is előfordul, hogy a munkahelyen tartózkodást is elektronikus eszközzel figyelik.

Az elektronikus ellenőrzés alatt állókat általában hetente kétszer véletlenszerűen felkeresik *alkohol-, vér- és vizeletvizsgálat végzése* céljából. Előfordulnak továbbá olyan esetek is, amelyek során ún. *drive-by-checks* megfigyelést is végeznek, amikor is speciális felszereltségű autóval elhaladnak a terhelt előírt tartózkodási helye közelében, amely érzékeli a lábbilincset viselő személy jelenlétét. Így ellenőrzik – az elítélt tudta nélkül –, hogy betartja-e a számára előírt szabályokat.

Az elektronikus intenzív felügyeletnek a svéd büntetés-végrehajtásban elfoglalt helyét jól szemlélteti az alábbi táblázat, amely az átlagos létszámadatakat mutatja:⁴⁸

	2003	2004	2005
Feltételes szabadságvesztés-büntetés	778	766	783
Elektronikus felügyelet	252	291	313
Fogvatartotti létszám	10 721	11 543	10 656
Feltételes szabadlábra helyezés (ügyek száma)	4 556	4 758	4 980

A fentieknél még beszédesebb adatokat jelent, hogy miután az elektronikus ellenőrzés rövid ideig tart, legfeljebb hat hónapig folytatható, 2003-ban összesen 2 312, 2004-ben 2 684, 2005-ben pedig 2 886 esetben alkalmazták.

Svédországban 2007. január 1-től bevezettek egy új szabadságra bocsátási alternatívát az ún. *extended parole*-t, amely több szempontból hasonlít az előzőekben ismertetett elektronikus házi őrizethez: a munkahellyel rendelkező elítélt otthon tölti börtönbüntetésének egy részét, ugyancsak megfigyelés alatt. Az ellenőrzött személynek meghatározott időre tiltott, hogy elhagyja otthonát, amelyet a bokáján viselt ellenőrző szerkezettel ellenőriznek. Ha a programnak megfelelően viselkedik, és nem sérti meg a szabályokat, az elektronikus ellenőrzést teljesen megszüntetik, és más módon – telefonhívásokkal, személyes látogatással vagy megjelenési kötelezettség előírásával – kísérik figyelemmel a program betartását.

Svédországban az elektronikus felügyelet minden tekintetben beváltotta a hozzá fűzött reményeket. A végrehajtás napi költsége kb. 6 euró/fő, de nagyjá-

⁴⁸ Lindholm, Margareta – Bishop, Norman: [Probation Service in Sweden] – http://www.cep-probation.org/uploaded_files/Sweden.pdf

ból 400 zárkával *kevesebb megterhelést és jelentős megtakarítást jelent* a svéd-büntetésvégrehajtásnak, ugyanakkor a *visszaesési ráta is feleakkora*, mint az intézetekben fogva tartott bűnelkövetőknél.⁴⁹

VIII. Záró gondolatok

Tanulmányunkban igyekeztünk felvázolni a fogvatartást övező fontosabb nemzetközi normarendszert, és ezt kíséreltük meg összehasonlítani a hatályos magyar szabályozás kényes pontjaival. Reményeink szerint ezzel sikerült egy olyan pillanatnyi helyzetképet adnunk, amely szemléletesen mutatja, hogy jelenleg hol tartunk, és ehhez képest milyen irányokba kell fejlesztenünk a hazai normákat. Ennek szellemében írásunkban mellőztük az elvárások és követelmények teljes körű ismertetését, és csak azokra a regulákra tértünk ki, amelyeknek a magyar büntetés-végrehajtási jogba történő átültetése még várat magára, vagy legalábbis kisebb-nagyobb eltérés mutatkozik a hazai és az európai szabályozás között.

Összességében és nagyobb léptékben gondolkodva az alábbi fejlesztési (modernizációs) csomópontokat ajánljuk a szakma és a jogalkotók figyelmébe:

- aktív együttgondolkodás és közös munka a büntetés-végrehajtási szervezet fejlesztését célzó kormányhatározat minél nagyobb sikere érdekében;
- a szorosan vett szakmai körülmények optimalizálása megfelelően átgondolt jogalkotással;
- az alternatív büntetések adaptálhatóságának további vizsgálata, a lehetőség szerinti leggyorsabb megvalósíthatóság szem előtt tartásával;
- a büntetés-végrehajtás kiemelten fontos feladatához, társadalmi küldetéséhez és méltóságához illeszkedő szociálpolitikai háttér biztosítása valamennyi területen.

Álláspontunk szerint, ha ezen elvek és értékek mentén valósul meg a továbblépés, akkor jó alap teremődik arra, hogy a magyar büntetés-végrehajtás fejlődése az elmúlt évekhez képest kedvezőbb irányt vegyen.

⁴⁹ Carlsson, Kjell: Intensive supervision with electronic monitoring in Sweden. In: Mayer, Markus; Haverkamp, Rita; Lévy, René [Hrsg.]: Will electronic monitoring have a future in Europe? Freiburg im Breisgau, Max-Planck-Institut für Ausländisches und Internationales Strafrecht, 2003. 69-76. old. – Idézi: Than Alexandra i. m.

Székely István János

A fogvatartottakkal való bánásmód törvényessége

Egy ügyészi vizsgálat margójára

A fogvatartottakkal való bánásmód színvonala az adott országban a jogállamiság egyik meghatározó kritériuma¹ és egyben fokmérője is, amely feltétlenül indokolja, hogy az arra hivatott szervek a rendelkezésükre álló eszközkészletet – folyamatosan és felelősen – a fogvatartottakkal való bánásmód színvonala jobbításának szolgálatába állítsák. A jogalkotó a Magyar Köztársaság ügyészségének – a részére biztosított, viszonylag széleskörű jogosítványokkal – e téren igen fontos szerepet szán. E szerepnek megfelelően a fogvatartottakkal való bánásmód törvényességének helyzetéről az egyes főügyészségek (a megyei főügyészségek és a Fővárosi Főügyészség) minden évben jelentést készítenek.² Az úgynevezett részjelentéseket alapos – aprólékosan kidolgozott szempontrendszer alapján végzett – vizsgálati munka előzi meg és támasztja alá. A részjelentések címzettje a Legfőbb Ügyészség büntetés-végrehajtási törvényességi felügyeleti és jogvédelmi szakterületi feladatokat ellátó szervezeti egysége. A Büntetés-végrehajtási Törvényességi Felügyeleti és Jogvédelmi Önálló Osztályon (a továbbiakban: Önálló Osztály) a tárgyban született részjelentések felhasználásával évente – a vizsgálati tapasztalatokat összegző – jelentés készül.³

A 2010. évre fókuszáló vizsgálat egyebek közt azt volt hivatott felderíteni, hogy ténylegesen végrehajtják-e a fogvatartottakkal való bánásmód törvényességét biztosító jogszabályi előírásokat.⁴ A vizsgálat arra is választ keresett, hogy érvényesültek-e (s ha igen, miként) a kapcsolódó nemzetközi jogi nor-

¹ Vókó György: Fogvatartottakkal való bánásmód Magyarországon. In: OKRI Szemle. [Jubileumi kiadvány.] Szerk. Virág György. Budapest, OKRI, 2009. 55. oldal.

² A rögzített kötelezettséget a főügyészségek számára a legfőbb ügyész helyettesének – a kínzás és az embertelen vagy megalázó büntetések vagy bánásmód megelőzésére létrehozott Európai Bizottság ügyészségre vonatkozó ajánlásainak végrehajtása tárgyában hozott – 3/2000. (ÜK. 12.) körlevele írja elő.

³ A cikk szerzője (aki az Önálló Osztályon szolgálatot teljesítő ügyész) a 2010-ben végzett vizsgálatról készült összefoglaló jelentés summázatát a hasznosíthatóság reményében igyekszik az érdeklődő olvasó elé tárni.

⁴ Mindenekelőtt a büntetés-végrehajtási szervezetről szóló 1995. évi CVII. törvény, a büntetések és az intézkedések végrehajtásáról szóló 1979. évi 11. tvr., az országos településrendezési és építési követelményekről szóló 253/1997. (XII. 20.) Korm. rendelet, a harmadik országbeli állampolgárok beutazásáról és tartózkodásáról szóló 2007. évi II. törvény végrehajtásáról rendelkező 114/2007. (V. 24.) Korm. rendelet, továbbá a szabadságvesztés és az előzetes letartóztatás végrehajtásának szabályairól szóló 6/1996. (VII. 12.) IM rendelet, a rendőrségi fogdák rendjéről szóló 19/1995. (XII. 13.) BM rendelet, a Rendőrség Szolgálati Szabályzatáról szóló 62/2007. (XII. 23.) IRM rendelet (a továbbiakban: Fogdarendelet), az idegenrendészeti eljárásban elrendelt őrizet végrehajtásának szabályairól szóló 27/2007. (V. 31.) IRM rendelet, valamint az elzárás, illetőleg a pénzbírságot helyettesítő elzárás végrehajtásának részletes szabályairól szóló 7/2000. (III. 29.) IM-BM együttes rendelet a tárgykörbe vágó rendelkezései érvényesülését vizsgálta.

mák és ajánlások a gyakorlatban,⁵ illetőleg melyek a vizsgálat körébe tartozó büntetőjogi (és egyéb) jogkövetkezmények végrehajtását nehezítő tényezők, továbbá melyek azok a körülmények, amelyekkel – ezek közül – vélhetően a jövőben is számolni kell.

A vizsgálat középpontjában a fogva tartott személy áll. Logikusnak tűnő – s ezért feltétlenül tisztázásra érdemes – kérdés, hogy a vizsgálat vonatkozásában vajon mely személyi kör sorolható a fogvatartott kategóriába? A kérdés úgy is feltehető, hogy a személyek milyen csoportjára terjed ki a büntetés-végrehajtási ügyészi törvényességi felügyelet?

A válaszkéréshez segítségül hívhatjuk a büntetés-végrehajtási szervezetről szóló törvényt (a továbbiakban: bv. szervezeti törvény) értelmező rendelkezései között⁶ rögzített definíciót. A jogszabály azon személyeket jelöli meg fogvatartottként, akik a szabadságelvonással járó büntetést, intézkedést, büntető-eljárási kényszerintézkedést, az elzárást büntetés-végrehajtási szervnél töltik. Az ügyészi büntetés-végrehajtási törvényességi felügyelet szempontjából releváns személyek (fogvatartottak) köre ennél azonban jóval tágabb, tehát a bv. szervezeti törvényben rögzített fogalom feltétlenül szűknek bizonyul. Az érintettek körére azokban a jogszabályokban⁷ lelhetünk, amelyek a Magyar Köztársaság ügyészsége számára feladatokat állapítanak meg, így elsősorban a Magyar Köztársaság ügyészségéről szóló 1972. évi V. törvényben (a továbbiakban: Ütv.). Az Ütv. – és más törvények – az ügyészi törvényességi felügyeletet a büntetés-végrehajtási intézetekben, a rendőrségi fogdáknak, az előállító helyiségekben, az őrzött szállásokon, a Fiatalkorúak Bv. Intézetének Katonai Körletrészén, továbbá a javítóintézetekben fogva tartott elítéltekre, előállítottakra, őrizeteskre, előzetesen letartóztatottakra és a szabálysértési, illetőleg pénzbírságot helyettesítő elzárást töltőkre, a közösségi szállásokon, a befogadó állomásokon, valamint az Igazságügyi Megfigyelő és Elmegyógyító Intézetben elhelyezett személyekre egyaránt kiterjesztik.⁸

A rögzítettek közül az is világosan következik, hogy a jelen keretek között használt, a fogvatartottakkal a személyi szabadságuk korlátozása vagy kizárása érdekében „kényszerkapcsolatba” kerülő „végrehajtó szerv” terminológiát sem fedheti le teljesen a bv. szervezeti törvényben a büntetés-végrehajtási szervezet

⁵ A nemzetközi egyezmények közül kiemelést érdemel az emberi jogok és az alapvető szabadságjogok védelméről szóló nemzetközi egyezmény 2-3., 5. és 7. Cikke, a Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmányának 7. Cikke, az 1995. évi III. törvénnyel kihirdetett, a kínzás és az embertelen vagy megalázó büntetések vagy bánásmód megelőzéséről szóló európai egyezmény, az 1988. évi 3. tvr.-rel kihirdetett, a kínzás és más kegyetlen, embertelen vagy megalázó büntetések vagy bánásmódok elleni nemzetközi egyezmény.

⁶ A fogvatartott definícióját az 1995. évi CVII. tv. – a büntetés-végrehajtási szervezetről – 34. §-a (1) bekezdésének b) pontja adja meg.

⁷ A Magyar Köztársaság ügyészségéről szóló 1972. évi V. törvény 6. §-ának (2) bekezdése szerint az ügyészi tevékenységgel kapcsolatban az ügyész jogait és kötelességeit csak törvény állapíthatja meg.

⁸ Ütv. 11. §

meghatározására használt fogalom.⁹ A végrehajtó szervnek (vagy a szinonimaként használt végrehajtó intézetnek) tehát a vizsgálat – és jelen munka – viszonylatában ennél tágabb (a fogvatartottak vonatkozásában írottaknak megfelelő) értelmet kellett kapnia.

Ugyancsak fontos kérdés, hogy a vizsgálat – és az írásom – szempontjából mit értünk a „bánásmód” kifejezésen. A szó hétköznapi értelme (az a mód, ahogy valaki bánik, viselkedik valakivel)¹⁰ túlságosan általános, tehát a használata nem célravezető. A büntetés-végrehajtási jog, valamint az ügyészség büntetés-végrehajtási törvényességi felügyeleti és jogvédelmi tevékenysége által kijelölt viszonyrendszerben való értelmezéséhez feltétlenül tartalommal kell megtöltenünk. Tehát az sem elegendő, ha csupán arra a módra koncentrálunk, ahogyan a fogvatartottakkal bánnak és viselkednek a „fogva tartó” hatóságok. A bánásmód kifejezés tartalommal kitöltéséhez eligazítást a vizsgálat szempontjai adnak, amelyek – egyebek között – teret szentelnek a bánásmód tárgykörébe tartozó panaszoknak, feljelentéseknek és az ezekhez kapcsolódó büntetőeljárásoknak. A fogvatartottak emberi méltóságának és önérzetének tiszteletben tartása, valamint a diszkrimináció tilalmának érvényesülése természetesen szintén nem lehet közömbös. A fogvatartás rendje, a fogvatartottak által elkövetett bűncselekmények miatti büntetőeljárások jogszerűsége, a fogva tartó intézetek személyi állománya és a fogvatartottak közötti tiltott kapcsolat, valamint a korrupciós bűncselekmények által felvetett kérdések a vizsgálat szempontjából ugyancsak a bánásmóddal függenek össze. Mindezek mellett ide kapcsolódnak – és említést érdemelnek – a kényszerítő eszközök alkalmazása és a befogadás során észlelt külsérelmi nyomok esetén, illetőleg az előállító helyiségben történő elhelyezéskor követendő eljárásokra vonatkozó tapasztalatok is.¹¹

A bánásmóddal kapcsolatos panaszok és feljelentések

A bánásmóddal kapcsolatos panaszok és feljelentések körében végzett összesítés statisztikai adatai szerint 2010-ben a fogvatartottak – illetőleg hozzátartozóik – által a büntetés-végrehajtási törvényességi felügyeleti és jogvédelmi ügyészeknél (a továbbiakban: bv. ügyész) előterjesztett panaszok száma 767 volt. Ez valamivel több mint 10%-os növekedés az előző évi 695-höz képest.

⁹ A bv. szervezeti törvény 1. §-ának (1) bekezdése szerint: a büntetés-végrehajtási szervezet a külön törvényben meghatározott szabadságelvonással járó büntetéseket, intézkedéseket, büntető-eljárási kényszerintézkedéseket, a szabálysértés miatt kiszabott pénzbírság átváltoztatása folytán megállapított elzárást végrehajtó állami, fegyveres rendvédelmi szerv.

¹⁰ Magyar értelmező kéziszótár Szerk. Juhász József, Szőke István, O. Nagy Gábor, Kovalovszky Miklós. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1972. 88. oldal; Magyar értelmező kéziszótár. 2., átdolg. kiadás. (Főszerk. Pusztai Ferenc.) Budapest, Akadémiai Kiadó, 2003. 86. oldal.

¹¹ A bánásmóddal, annak fogalmi elemeivel, terjedelmével, tartalmával kapcsolatos részletes megállapításokról lásd még: Csordás Sándor – Vókó György: A fogvatartottakkal való bánásmód elvei és gyakorlata. Börtönügyi Szemle, 2004. 4. szám, 1-14. oldal.

Az utóbbi négy évben a vizsgált adat vonatkozásában (az előző évhez viszonyítva) változásra pozitív és negatív irányba egyaránt találunk példát. E tekintetben tehát határozott ívű tendencia nem figyelhető meg. Az azonban leszögezhető, hogy a 2008-as időszak (a 2007-es évhez viszonyított jelentős, 63%-os emelkedés miatt) szignifikánsnak tekintett adatához (901) képest a tárgyidőszak panaszainak száma feltétlenül konszolidáltabb.

A bánásmóddal összefüggésben előterjesztett panaszok fogvatartotti kategóriák¹² és fogvatartási helyek¹³ szerinti megoszlását vizsgálva megállapítható, hogy a büntetés-végrehajtási intézetekben a valós vagy vélt sérelmek miatt előterjesztett panaszok számában (706) a 2009. évi adatokhoz (659) képest növekedés következett be, amely azonban nem számottevő, hiszen alig több mint 7%-os.

Az elítéltek által előterjesztett panaszok számában ugyancsak enyhe, közel 7%-os emelkedést tapasztalunk. Az idegenrendészeti őrizetesek panaszainak száma a tavalyihoz (1) képest viszont határozott növekedést mutat (46).

A panaszok főügyészségek szerinti megoszlását vizsgálva kiemelhető, hogy két főügyészségen az előző évhez hasonlóan egyetlen bánásmóddal összefüggő panasz sem került a bv. ügyész elé. Ugyanakkor azt is meg kell jegyezni, hogy az egy főügyészségre érkezett legtöbb panasz – az összes benyújtott panasz közel 28%-a – szám szerint 213 volt. Az idegenrendészeti őrizetesek valamennyi panaszát (szám szerint 46-ot) egy főügyészségnek kellett elbírálnia.

Előfordult, hogy az illetékes főügyészség az őrzött szállássá alakított fogdával kapcsolatban megállapította, hogy nem alkalmas a harmadik országbeli állampolgárok beutazásáról és tartózkodásáról szóló jogszabályokban támasztott elhelyezési követelményeknek. Az érintett objektum az átalakítását megelőzően fogdaként üzemelt, az épületet visszaalakították, az idegenrendészeti fogvatartottakat pedig az elhelyezésükre alkalmas őrzött szálláson helyezték el.

A fogvatartottak (és hozzátartozóik) a panaszukat a legkülönbözőbb sérelmekre hivatkozással terjesztették elő. Főként az egészségügyi ellátást, az étellemezést – különösen az étel mennyiségét és minőségét –, a fogvatartottakkal szemben alkalmazott hangnemet, az elhelyezést (ezen belül a nem dohányzó fogvatartottak dohányzók részére kialakított zárkában való elhelyezését és a zsúfoltságot) panaszolták. Több alkalommal – zömében előzetesen letartóztatott személyek – kifogásolták a kapcsolattartáshoz fűződő joguk csorbulását is. Az e körbe tartozó panaszok változatosságát jól szemléltetik az alábbi – tárgy szerint csoportosított – példák:

¹² A vizsgálat alapján relevanciával bíró fogvatartotti kategóriák: az elítélt, a kényszergyógykezelte, az előzetesen letartóztatott, az elzárást töltő, az őrizetes, a közösségi szálláson és a befogadó állomáson elhelyezett, a megfigyelt, az ideiglenesen kényszergyógykezelte és az előállított.

¹³ A vizsgálat alapján relevanciával bíró fogva tartási helyek: a büntetés-végrehajtási intézet, a rendőrségi fogda, az őrzött szállás, a közösségi szállás, a befogadó állomás, az Igazságügyi Megfigyelő és Elmegyógyító Intézet (IMEI), valamint az előállító helyiség.

– A büntetés-végrehajtási (továbbiakban: bv.) intézetben az előzetesen letartóztatott személy – egészségügyi ellátás tárgyában bejelentett – panasza szerint a nyugtatóját nem az intézet orvosa által előírtak szerint kapta. A panasz miatt lefolytatott vizsgálat szerint részére az előírt mennyiségben és gyakorisággal adagolták a gyógyszereket.

– A bv. intézetben elhelyezett előzetesen letartóztatott azt panaszolta, hogy rosszul létekor a felügyelet nem továbbította azonnal zárkatársai jelzését az egészségügyi szolgálatnak, ezért ellátása késedelmet szenvedett. A bv. ügyész észrevételére az intézet parancsnoka a hasonló esetben szükséges eljárás menetét – különös figyelemmel a soronkívüliségre – rendszeres oktatás tárgyává tette.

– A bv. intézetben az előzetes letartóztatásban levő személy sérelmezte, hogy cukorbetegsége miatt a számára megállapított ételmezés összetétele nem megfelelő. Megállapítást nyert, hogy a cukorbetegség diétás étrendjét szakemberek állítják össze, figyelmet fordítva a szénhidrát, az ásványi anyagok és a vitaminok bevitelére.

– A bv. intézetben előzetesen letartóztatottak jelezték, hogy a meleg ételek sózása mintegy két hónapja nem megfelelő, az ételek sótlanak. A megkérdezett más fogvatartottak az állítást részben megerősítették, részben cáfolták.

– A bv. intézetben tartott vizsgálat során az elítélt előadta, hogy zárkájából pártfogó felügyelő meghallgatásra szólították, az utasításnak azonban nem tett eleget, ezért a felügyelő kiabált vele és szidalmazta. Megállapítást nyert, hogy az elítélt az első felszólításra nem jött ki a zárkából, majd újbóli felszólítást követően azt a kijelentést tette, hogy „Hagyjon békén, majd lejelentem magát az ügyésznel.” Ezt követően a felügyelő erélyesen felszólította, hogy tegyen eleget az utasításnak, de nem szidalmazta és nem használt sértő kifejezéseket. A meghallgatott zárkatárs elmondta, hogy az utolsó felszólításnál a felügyelő hangosabban beszélt az illetővel, de nem sértegette, nem szidalmazta.

– Az elítéltet 2010. május 10-e és 17-e között „megőrzésesként” a bv. intézetben dohányzó zárkában helyezték el, annak ellenére, hogy befogadásakor jelezte, nem dohányzik. A bv. ügyész megállapította, hogy az elítélt a fogvatartása korábbi helyszínénél szolgáló bv. intézetben dohányzó fogvatartottként került nyilvántartásba. A dohányzási szokása megváltozásáról 2010. április 9-én nyilatkozott, az adatot azonban csak 2010. június 1-jén rögzítették.

– A fogház fokozatú büntetését töltő elítélt panasza szerint megőrzésen volt egy másik objektumban, majd amikor visszazállították az eredeti objektumba, a börtön fokozatú elítéltekkel együtt helyezték el. A vizsgálat alapján az elítéltet adminisztratív hiba következtében helyezték a börtönfokozatú elítéltek közé. Az intézet parancsnoka intézkedett a személyi állomány kioktatása érdekében.

– A bv. intézetben büntetését töltő fogvatartott sérelmezte, hogy hetente két alkalommal öt-öt perc áll rendelkezésére telefonos kapcsolattartásra. A hatályos országos szabályozás a távbeszélőn folytatott beszélgetés idejének alsó határát heti egy alkalommal, öt perc időtartamban szabja meg. Az intézet parancsnoka ettől eltérően azt határozza meg, hogy a fogvatartott számára a telefonos kapcsolattartásra hetente legalább tíz, de legfeljebb húsz perc időtartamot kell biztosítani.

– A rendőrkapitányság fogdájában elhelyezett előzetesen letartóztatott több alkalommal panaszolta, hogy a fogdán levő telefon nem működik. Az illetékes főügyész az ügyben intézkedett.

A vizsgálati tapasztalatok azt mutatják, hogy a bánásmóddal kapcsolatos panaszokat, feljelentéseket – mind a fogva tartó intézetek, intézmények vezetői, mind a hatáskörrel és illetékességgel rendelkező nyomozó hatóságok – kivizsgálták. A fogva tartó intézetek, intézmények biztosították a törvénysértő bánásmóddal kapcsolatos panasz, feljelentés, valamint az ezzel összefüggő jogorvoslat gyakorlásának lehetőségét is, a fogvatartottak beadványait, panaszait, feljelentéseit pedig késedelem nélkül továbbították az illetékes hatóságokhoz, illetőleg a nemzetközi szervezetekhez.

Az országos vizsgálat nem tárt fel olyan esetet, amelyben a fogvatartottal szemben a törvénysértő bánásmód tanúsítására bizonyíthatóan korábbi feljelentése vagy panasza miatt, tehát retorzióként került volna sor. Előfordult viszont, hogy a fogvatartott ilyen okból tett feljelentést, illetve panaszt.

– *A bv. intézetben büntetését töltő elítélt panasza szerint a vezető orvos kizavarta a rendelőlől, mert az ügyésznél korábban panaszt tett, majd kivizsgálásra sem utalta be, és kontrollra is csak később szállították. A vizsgálat szerint a szakorvosi vizsgálat az említett időpontban valóban nem történt meg, mert az elítélt másik bv. intézetben megőrzésen volt, később azonban erre sor került. Az, hogy a főorvos az elítéltet az orvosi rendelőlől kizavarta volna, nem volt bizonyítható.*

A bánásmóddal kapcsolódó büntetőeljárások

A fogvatartottakkal szembeni bánásmóddal kapcsolatos büntetőeljárások tapasztalatainak taglalását megelőzően indokolt tisztázni a vizsgálat szempontjából jelentős bűncselekmények körét. Ennek megfelelően a büntetni rendelt cselekmények közül a kínzás és más kegyetlen vagy megalázó büntetések, illetve bánásmód elleni nemzetközi egyezményt sértő hivatali bűncselekmények közé tartozik a hivatalos eljárásban elkövetett bántalmazás, a kényszervallatás, a jogellenes fogvatartás, valamint a fogvatartottakkal való bánásmóddal összefüggésbe hozható hivatali visszaélés. E bűncselekményeken¹⁴ túl a bánásmód törvényességének súlyos sérelmét jelentik a közélet tisztasága elleni olyan bűncselekmények is, amelyek a fogva tartó szerv személyi állománya és a fogvatartottak közötti tilalmazott kapcsolattal függnek össze.

A vizsgált időszakban a fogvatartottak sérelmére – a fogva tartó intézet állományába tartozó személyek által – elkövetett, vélt vagy valós hivatali bűncselekmény miatt 533 feljelentésre került sor. Ez az előző év megfelelő adatához viszonyítva alig kevesebb mint 20%-os növekedést jelent, amely sajnálatos módon illeszkedik az elmúlt négy év adatainak sorába. Az elmúlt évek feljelentéseinek számát figyelembe véve ugyanis kedvezőtlen, emelkedő tendencia vázolható, amelynek során 2008-ban a feljelentések száma – a korábbi évek számához viszonyítva – kifejezetten markánsan növekedett. A 2007-es 290 feljelentéssel szemben 2008-ban 417 feljelentésre került sor, amely közel 44%-os – a közelmúlt-

¹⁴ A megjelölt bűncselekményeket a Btk. 225-228. §-a tartalmazza.

ban nemigen tapasztalt – mértékű ugrást jelentett. Figyelemre méltó, hogy az összes feljelentések közül 117-et – amely az összes feljelentés 22%-a – ugyanazon főügyészség felügyeleti körébe tartozó fogvatartási helyen terjesztettek elő. Árnyalja a képet, hogy a hatóságok a feljelentést az esetek jelentős részében bűncselekmény vagy annak megalapozott gyanúja hiányában utasították el, illetve az eljárást hasonló okból szüntették meg. Az alábbi esetek – reményeim szerint – megfelelően példázzák a feljelentési okok sokszínűségét:

– Az elítélt a feljelentésében kifogásolta, hogy a bv. intézetben az egészségét veszélyeztető módon, vizsgálat, előzmények és írásbeli határozat nélkül kikerült a gyógyító-nevelő csoportból. A feljelentés kiegészítése során megállapították, hogy korábban, az IMEI javaslatára, hat hónap időtartamra helyezték a gyógyító-nevelő csoportba, ennek leteltét követően orvosi vélemény alapján történt meg a kihelyezése. Az illetékes katonai ügyészség a feljelentést – bűncselekmény megalapozott gyanúja hiányában – elutasította.

– A fogvatartott azért tett feljelentést, mert a bv. intézetből (nyomozási cselekmény elvégzése érdekében) történő kiszállítása alatt az eljárási cselekményt foganatosító rendőr a bilincset túl szorosan helyezte a csuklójára. Az eljáró nyomozó ügyészség bűncselekmény megalapozott gyanújának hiányában a feljelentést elutasította.

– A feljelentés szerint a fogvatartott nem részesült megfelelő orvosi ellátásban, mert egy ismeretlen orvos a betegségről szándékosan téves diagnózist adott, mely szerint ő meggyógyult és visszahelyezhető. A tököli Központi Kórházból olyan zárójelentést kapott, amely alapján már régóta aktuális lenne a tüdőműtété, amelyre azonban nem került sor. Kitért arra is, hogy az orvosi dokumentumok mintegy „hasra ütésre” születtek, mögöttük nem állt tényleges orvosi vizsgálat. Az illetékes katonai ügyészség a nyomozást bűncselekmény hiányában megszüntette.

– A rendőrség 2010. október 29-én annak ellenére fogta el és vette őrizetbe a feljelentőt, hogy a bíróság az általa kiadott elfogatóparancsot már 2010. október 25-én visszavonta. A jogellenes fogvatartás miatt indult eljárásban folytatott nyomozás során kiderült, hogy az elfogásra 2010. október 23-án került sor, a feljelentőt a bíróság elé állították, ezt követően a bíróság az elfogató parancsot visszavonta. Az illetékes nyomozó ügyészség a nyomozást bűncselekmény hiányában megszüntette.

A főügyészségek jelentései alapján 2010-ben a vizsgálat tárgyát képező legtöbb büntetőeljárás (szám szerint 325, az előző évekhez hasonlóan) hivatalos eljárásban elkövetett bántalmazás miatt indult. Ez az összes, törvénytörő bánásmód körébe sorolható hivatali bűncselekmény miatt indult büntetőeljárásnak csaknem a 61%-a. Ennél jóval kisebb (33%) volt azoknak a büntetőeljárásoknak az aránya, amelyeket a büntető ügyekben eljáró hatóságok a fogvatartottakkal kapcsolatos bánásmóddal összefüggő hivatali visszaélés miatt folytattak. A két említett bűncselekményi kategória az összes vizsgált bűncselekmény 94%-át teszi ki.

Kiemelést érdemel, hogy az előző évben vizsgált (2009-es) adatokkal összehasonlítva tavaly a hivatalos eljárásban elkövetett bántalmazás miatt indult büntetőeljárások száma 11%-kal, a bánásmóddal összefüggő hivatali visszaélés miatt indított büntető processzusok száma viszont közel 32%-kal nőtt. A fogva tartó

intézetek alkalmazottai által elkövetett kényszervallatás miatt indult büntetőeljárások száma csekély mértékben (13-ról 15-re) növekedett. Az előző évhez viszonyítva több mint a duplájára (6-ról 15-re) emelkedett a jogellenes fogvatartás miatt kezdeményezett nyomozások száma. Ehhez kapcsolódóan talán nem közböbs megjegyezni, hogy jogellenes fogvatartás miatt a hatóság összesen 5 alkalommal utasította el a feljelentést, amelyre zömmel bűncselekmény hiányában került sor. A nyomozást 1-1 alkalommal megrovás alkalmazása mellett, illetve a bűncselekmény bizonyíthatóságának hiányában, 7 esetben pedig bűncselekmény hiányában szüntették meg.

A jelzett büntetőeljárások főügyészségek szerinti megoszlását tanulmányozva megállapítható, hogy a törvénysértő bánásmód körébe tartozó hivatali bűncselekmények miatt valamennyi főügyészség illetékességi területén indult büntetőeljárás. A büntetőeljárások száma – a korábbi évekhez hasonlóan – Budapesten volt a legmagasabb, ugyanis itt indult a büntetőeljárások csaknem 23%-a.

A fogva tartó „intézetek” típusait szemlélve kiemelendő, hogy törvénysértő bánásmódban megnyilvánuló cselekmények elkövetésének gyanúja javítóintézetben, közösségi szálláson és befogadó állomáson nem jutott a hatóság tudomására. Az említett bűncselekmények elkövetése – pontosabban az ilyen jellegű cselekmények miatt tett feljelentések – az őrzött szállásokon továbbra sem jellemző.¹⁵ Az előállítások időtartama ugyan rövid, mégis az előállító helyiségekben elkövetett bűncselekmények gyanúja miatt indult büntetőeljárások száma – bár a legutóbbi vizsgálathoz képest valamivel több mint 23%-os csökkenés tapasztalható – viszonylag magas, 73 volt. A feljelentések 82%-át – szám szerint 437-et – bv. intézetben elkövetett (vélt vagy valós) hivatali bűncselekmények miatt tették. A büntetőeljárások nagyobb részét – kevéssel több mint 61%-át – elítéltek sérelmére elkövetett (vélt vagy valós) bűncselekmények miatt kezdeményezték.

2010-ben 40 ügy végződött a feljelentés elutasításával, míg az esetek kimagasló többsége, 80%-a (összesen 427 ügy) a nyomozás megszüntetésével fejeződött be. A vizsgálat idején 61 ügy volt (nyomozati-, vád- vagy bírói szakban) folyamatban. A feljelentés elutasításával végződött ügyek száma a tavalyi hasonló adathoz képest több mint 66%-os, míg a nyomozás megszüntetések száma 23%-os növekedést mutat.

Sajnálatos, hogy 2010-ben jogerős marasztaló vagy felmentő bírói ítélet egyetlen ügyben sem született, amelyre az utóbbi években nem volt példa. Az alábbi esethez hasonlóan több alkalommal került viszont sor a nyomozás megszüntetésére, megrovás intézkedés alkalmazása mellett.

¹⁵ A korábban vizsgált időszakhoz képest országos szinten növekedés tapasztalható az őrzött szállásokon elkövetett cselekmények miatt tett feljelentések számában, amely azonban – arra figyelemmel, hogy 2010-ben országosan mindössze 6 esetben indult büntetőeljárás – nem tekinthető számottevőnek.

– A *bv. tiszthelyettes terhelt ellen a bv. intézet parancsnoka hivatali visszaélés büntette miatt tett feljelentést, mert a fogvatartott által festett portrét annak kérésére postai úton eljuttatta a (fogvatartott) menyasszonyához. A kötelességszegés mértékére, a cselekmény motivációjára, valamint a terhelt szolgálati viszonyának időközben történő megszűnésére figyelemmel az eljáró katonai ügyészség a nyomozást megszüntette, és a terheltet megrovásban részesítette.*

Az ügyészi szakban vádemeléssel zárult ügyek közül érdekes lehet az alábbi – tipikusnak tekinthető – tényállások kivonatos ismertetése:

– *A vádbeli napon a bv. tiszthelyettes vádlott nappalos körletfelügyelői szolgálatot látott el. A szociális előadói irodából a zárkája felé induló fogva tartott sértettet utasította, hogy álljon meg és jöjjön vissza. A sértett megállt, és mivel nem indult vissza, a vádlott odament hozzá, megragadta, és két alkalommal a fürdő ajtajának lökte, majd megbilincselte. A bántalmazás következtében a sértett sérülést nem szenvedett. Az ügyészség az ügyben hivatalos eljárásban elkövetett bántalmazás miatt emelt vádat.*

– *A vádbeli napon a bv. tiszthelyettes vádlott éjszakai szolgálatot teljesített. Ennek során belépett a magánelzárás fenyítés foganatosítására szolgáló zárkába, ahol fogvatartott (ugyancsak vádlott) fenyítését töltötte. Tudva arról, hogy a fogva tartott vádlott mobil telefont használ, arra hívta fel a figyelmét, hogy a telefont csak 23 óra után használja, mert akkor már csak ő teljesít szolgálatot a körleten. A szolgálati előírásokat megszegve nem intézkedett a tiltott tárgy felkutatása érdekében, és tevékenységével hozzájárult ahhoz, hogy a fogvatartott tiltott módon kapcsolatot tartson. Az ügyészség az ügyben a bv. tiszthelyetessel szemben hivatali visszaélés büntette miatt emelt vádat.*

Bizonyítási nehézségek

A törvénysértő bánásmód körébe tartozó bűncselekmények miatt indult büntetőeljárások eredményét vizsgálva kifejezetten magas (80%) a nyomozás megszüntetésével befejezett ügyek aránya. Ez mindenekelőtt a vizsgálat körébe vont ügyekben felmerült bizonyítási nehézségeknek és az ezeket kiváltó speciális körülményeknek tudható be.¹⁶

Kiemelést érdemel e körben a végrehajtó szerv személyi állományához tartozó feljelentettek – szituációból adódó – „hatalmi” szerepe, valamint az, hogy e helyzetükből fakadóan a bűncselekmények elkövetéséhez a nyomozó hatóságok munkáját jelentősen megnehezítő körülmények megteremtésére képesek. Többször előfordult, hogy a hivatalos eljárásban elkövetett bántalmazás helyszíne olyan helyiség (például fürdő vagy más, félreeső hely) volt, ahol az események rögzítése nem lehetséges, és ahol a cselekmény időpontjában a bántalmazotton, valamint a bántalmazón kívül más nem tartózkodott. Mindezen körülmények a büntetőeljárás során bizonyítási nehézségekhez, összességében pedig a büntető felelősségre vonás sikertelenségéhez vezethetnek.

¹⁶ Itt indokolt megjegyezni, hogy a megjelölt – a bizonyítás szempontjából hátráltató – tényezők és körülmények nagyobb része problémát okoz minden olyan esetben, amelyben a felügyelet valamely tagjának olyan magatartását kell bizonyítani, amely reá nézve negatív hatást válthat ki.

Ugyancsak bizonyítási problémát eredményezhet a kényszerítő eszköz alkalmazása, mivel ennek során sérülés keletkezhet, és nem ritkán keletkezik is. A sérülésről viszont utóbb igen nehezen vagy egyáltalán nem állapítható meg, hogy az bántalmazás, vagy kényszerítő eszköz (jogszerű) alkalmazásának eredménye-e.

A bizonyítási nehézségek iskolapéldája, ha a bántalmazásnak több elkövetője és csak egyetlen sértettje van. Ilyenkor az elkövetők tagadásával mindössze egy személy tanúvallomása áll szemben. További bizonyítékként ilyenkor pusztán a sérülés tényét igazoló látlelet, valamint a sérülés keletkezésének körülményeire nyilatkozó orvosszakértői vélemény vehető figyelembe. A vázolt helyzetet tovább bonyolítja, hogy esetenként a – fogva tartó intézetekben sajnos nem ismeretlen – szándékos önkárosítás lehetőségével is számolni kell. Előfordulhat tehát, hogy a vádjavaslatához vagy a vádemeléshez elégséges szintű bizonyításhoz a sértetti vallomásnak adekvát, dokumentált sérülés sem feltétlenül elegendő.

Nehézséget okozhat a büntető felelősség megállapításában az is, hogy a fogvatartottak az állításaikat nem képesek megfelelően alátámasztani, illetőleg, hogy időnként, különböző okokból nem működnek együtt az eljáró hatóságokkal. Az együttműködés elmaradása a már említett „hatalmi” szerepből, tehát abból is fakadhat, hogy a kiszolgáltatott helyzetben levők tartanak az elkövetők (esetleg kollégáik) retorziójától.

A hivatali visszaélés megalapozott gyanúja esetén problémát okozhat a tényállás megvalósulásához megkívánt célnak bizonyítása is.

Egyebek mellett a felsorolt bizonyítási problémák miatt a nyomozás megszüntetésének oka – az előző évek gyakorlatával egyezően – a legtöbb ügyben a bűncselekmény-elkövetés megállapíthatóságának hiánya volt. Az alábbi esetek a lehetséges bizonyítási nehézségeket példázzák:

– Az elítélt a nyomozás során azt állította, hogy a bv. intézetben az őrszemélyzet tagjai több alkalommal a zárkájában és a fürdőhelyiségben bántalmazták; többször arcul ütötték, valamint földre kerülése után megrugdosták. Az orvosi vizsgálat a feljelentő hasán és hátán bőrpírt dokumentált. A zárkatárs viszont elmondta, hogy a feljelentő a sérüléseit magának okozta. A terheltek szerint a feljelentővel szemben a szóban forgó időszakban – a zárka berendezési tárgyainak rongálása miatt – többszöri szabályszerű intézkedés, többek között ruházataitvizsgálás történt. Az eljárást az eljáró ügyészség bizonyítottság hiányában megszüntette.

– Az elítélt azért tett feljelentést, mert bv. tiszthelyettesek bántalmazták. Az elrendelt nyomozás során megállapították, hogy a feljelentőt fegyelmi vétség gyanúja miatt el akarták különíteni. Amikor ezt közölték vele, az ártatlanságát hangoztatva dühöngeni kezdett, a helyiségben elhelyezett lemezasztalt ütötte. Emiatt vele szemben kényszerítő eszközt – testi kényszert és bilincset – alkalmaztak. Az eljáró hatóság a nyomozást bűncselekmény hiányában megszüntette.

– A fogvatartottal szemben fegyelmi eljárás indult, majd 5 nap magánelzárás fenyítés kiszabására került sor. A fenyítés végrehajtását – bár a fogvatartott fellebbezést jelentett be – megkezdték, és 2010. augusztus 2-áig végre is hajtották. A bv. bíró 2010. augusztus 10-én – a végrehajtást követően – hagyta helyben a fegyelmi határozatot. A fe-

gyelmi jogkört gyakorló bv. tiszt a hivatali visszaélés büntette miatt indult eljárásban elismerte, hogy figyelmetlensége miatt a számítógépes rendszerben azt rögzítette, hogy a fogvatartott a fegyelmi határozatot tudomásul vette. Az eljáró hatóság az eljárást bűncselekmény hiányában megszüntette.

Az emberi méltóság tiszteletben tartásának és a diszkrimináció tilalmának érvényesülése

A fogvatartottak emberi méltóságának, önérzetének tiszteletben tartása és a diszkrimináció tilalma érvényesülésének vizsgálati tapasztalatai alapján megállapítható, hogy – bár több esetben a végrehajtási személyzetnek a fogvatartott emberi méltóságát sértő magatartása szolgált a fogvatartotti panasz vagy feljelentés alapjául – a fogvatartottak emberi méltóságát a fogva tartó intézetekben általában tiszteletben tartják. Ez a megállapítás természetesen nem mentesítheti a végrehajtó szervek vezetőit az alól a kötelezettség alól, hogy az e téren tapasztalt diszfunkciók kiküszöbölésére továbbra is fokozott figyelmet tanúsítsanak.

A fogvatartottak – a korábbi évekhez hasonlóan – az önérzetük megsértéseként leggyakrabban a végrehajtó szerv személyzetének részéről tapasztalható durva, megalázó hangnemet, illetőleg megszólítást értékelték.

– Az előzetesen letartóztatott panasza szerint az egyik felügyelő megalázó módon „malackának” szólítja, nem pedig a nevén. A vizsgálat megállapította, a felügyelet előtt ismert volt az, hogy a fogvatartottat társai „malackának” szólítják. A felügyelő azonban tagadta a fogvatartott állítását.

– Az elítélt azt sérelmezte, hogy a körleten szolgálatot teljesítő bv. tiszt helyettes megjegyzést tett neki identitására és roma származására, hangosan szidalmazta, valamint mindenki füle hallatára „felhozta” az általa elkövetett bűncselekményt.

A nem megfelelő hangnem használata miatti fogvatartotti panaszok valóságtartalmának alátámasztása – a bűncselekményeknél rögzítettekhez hasonlóan és a korábbi években tapasztaltak szerint – továbbra is problémát jelent, a bizonyítás tanúk hiányában ugyanis gyakorlatilag lehetetlen. Sokszor merül fel nehézségként, hogy a panaszosok sem a cselekmény időpontját, sem az elkövetés helyét nem jelölik meg, és olyan is előfordult, hogy az elkövetőt sem hajlandók megnevezni. Mindezek megnehezítik a „jelenség” elleni küzdelem eredményességét. Előfordult, hogy az eljáró bv. ügyész a nem bizonyítható esetekben – különösen, ha a nem megfelelő hangnem miatt előterjesztett panaszok száma gyakoribbá vált, vagy a panasznak visszatérően ugyanazon személy(ek) ellen irányultak – is jelezte a panaszt a fogva tartó intézetek vezetőjének. (Az ismertetett eset kapcsán egyébként felhívták a személyi állomány figyelmét, hogy tartózkodjon a gúny- és becenevek használatától.)

– Konkrét fogvatartotti panasz miatt – az illetékes főügyészség részéről benyújtott jelzés alapján – az intézet parancsnoka arról tájékoztatta a főügyészséget, hogy a fiatal körletfelügyelői állomány részére havonta továbbképzést, a teljes (körletfelügyelői) állománynak konfliktuskezeléssel kapcsolatos tréninget szerveznek, amelyek témája a helyes

hangnem és a bánásmód is. Mivel a panaszok nem szűntek meg, a főügyészség ismételten jelzéssel élt, amelyre figyelemmel intézkedési terv került kidolgozásra.

Arra is akad példája, hogy a fogvatartotti panasz alapjául a hatóság képviselőjének olyan magatartása szolgált, amely elsősorban a merőben eltérő szokásokra, az adott szituációban részt vevő személyek „kulturális másságára” és az eltérő kultúrkörhöz tartozó személyek szokásainak hiányos ismeretére vezethető vissza.

– *Az idegenrendészeti őrizetben levő külföldi nő sérelmezte, hogy az étkezéshez kísérelése alkalmával az intézkedő rendőr (férfi) útközben kétszer is megérintette a derekát, amely számára – muszlim vallása miatt – sértő és megalázó. A kivizsgálás során megállapították, hogy az érintésnek nem volt szexuális vagy egyéb, negatív tartalmú indíttatása. A bv. ügyész felhívta a fogva tartó hatóságot, hogy a hasonló vallású női fogvatartottak esetén törekedjenek arra, hogy nőnemű munkatárs kísérelje őket.*

A fogvatartottak elhelyezési körülményei sajnálatos módon több fogva tartó intézetben különböző hiányosságoktól szenvedtek. Ezek azonban a legtöbb esetben nem eredményeztek törvénysértő bánásmódot, és nem vezettek az emberi méltóság sérelméhez. Szakmai közhely,¹⁷ hogy a bv. intézetek telítettsége országos átlagban meghaladta az intézetek normál befogadóképességét. Kiváltképp magas a telítettségi mutató az előzetes letartóztatás végrehajtására szolgáló megyei bv. intézetekben – főként azokban a megyékben, ahol kiemelkedően magas a kriminalitás. Érzékelhető, hogy a büntetés-végrehajtási szervezet erőfeszítéseket tesz az egyes bv. intézetek fogvatartotti létszámának megfelelő elosztása érdekében. Ez irányú törekvéseit azonban egyebek mellett az is jelentősen megnehezíti, hogy – az előzetesen letartóztatottak esetében – tekintetbe kell venni a büntetőeljárás érdekeit és azt, hogy a fogvatartott – amennyiben az lehetséges – a lakóhelyéhez legközelebb lévő bv. intézetbe kerüljön.

A vizsgált időszakban előfordult, hogy a törvényes bánásmód sérelmét bizonyos, elégtelennek minősülő fogvatartási körülmények okozták. Ezt példázák az alábbi esetek:

– *A bv. ügyész a vizsgálata során észlelte, hogy a fogvatartottak ideiglenes elhelyezésére szolgáló zárka igen rossz állapotban van, a padló több helyen feltöredezett, a vizesblokk sem felelt meg a jogszabályi kívánalmaknak és a higiénias követelményeknek, amelyekre figyelemmel az ügyész jelzéssel élt.*

– *A rendőrkapitányságon végrehajtott őrizet során szabálysértési eljárás keretében az őrizettest másik rendőrkapitányságra állították elő. A fogvatartott panasza szerint az előállítás során nem részesült étkezésben. A bv. ügyész a panaszt kivizsgálás céljából az érintett rendőrkapitányságnak küldte meg, amely megállapította, hogy a fogvatartott panasza megalapozott volt. A fogva tartó szerv dolgozójával szemben fegyelmi eljárásra került sor.*

¹⁷ Lásd pl. – egyebek között – Szűcs András: Helyzetkép a fogvatartottakkal kapcsolatos bánásmód törvényességéről. Börtönügyi Szemle, 2007. 3. 79. oldal.

A tárgyidőszakban, országos szinten – a korábbi évekhez hasonlóan¹⁸ – csak néhány olyan panasz merült fel, amelynek tárgya a fogvatartottakkal szemben alkalmazott hátrányos megkülönböztetés volt. Egy jellemző példa:

- A bv. intézetben megőrzésen volt fogvatartott állítása szerint az általa név szerint nem ismert, a bv. személyi állományba tartozó személyek részéről orosz származása miatt folyamatosan hátrányos megkülönböztetésben volt része.

Ki kell emelni, hogy az előterjesztett panaszok közül egyik sem bizonyult megalapozottnak.

A vizsgálat eredményeként megállapítható, hogy a fogva tartó szerveknél a személyi szabadságkorlátozás során a végrehajtás rendjének megtartását – amely egyébként a törvényes működés előfeltétele – megkövetelik. E körbe tartoznak a fogvatartottak bűncselekményt, illetőleg fegyelmi vétséget megvalósító cselekményei által kiváltott kötelezettségek is, amelynek terén a fogva tartó intézeteket, intézményeket mulasztás általában nem terhelte. Ilyen jellegű intézkedés elmaradása ügyészi intézkedést csak kivételesen igényelt.

- Ügyészi vizsgálat tárta fel, hogy a bv. intézetbe véglegesen átszállított elítéltek vonatkozásában több esetben nem hajtották végre a más bv. intézetekben kiszabott, a személyes szükségletre fordítható összeg csökkentésében megnyilvánuló fegyelmi fenyítéseket. Az ügyben korrupció gyanúja miatt nem indult eljárás, az illetékes bv. ügyész viszont jelzéssel élt.

- A bv. intézetben elkövetett bántalmazás hivatalos eljárásban büntett megalapozott gyanúja miatt két alkalommal indult büntetőeljárás a bv. intézet ismeretlen alkalmazottai ellen. Az intézet az ügyészt erről nem tájékoztatta, amelyre figyelemmel a bv. ügyész jelzéssel élt.

A fogvatartottakkal kapcsolatos bánásmód kérdésköréhez szorosan kötődik a megfelelő tájékoztatás problematikája. Az intézet rendjének megfelelő, kifogástalan magatartás tanúsítása a fogvatartottól ugyanis mindenekelőtt akkor várható el, ha a jogairól és kötelezettségeiről az intézetbe való befogadásakor – a jogszabályban előírt tartalommal és formában – tájékoztatást kap. Ezen a téren az ügyészi ellenőrzések ugyan tártak fel hiányosságokat, de a tapasztalt következetlenségek gyakorisága és volumene nem ad okot az aggodalomra.

- Ügyészi jelzésre adott alapot, hogy több, a fogdán elhelyezett fogvatartott számára a befogadás során nem adták át a Fogdarendeletben szereplő tájékoztatót.

- A bv. intézetben a befogadottak a baleset- és tűzvédelmi szabályokra, valamint a jogokra és kötelezettségekre vonatkozó kivonatos tájékoztatót már az igazgatási szolgálaton megkapják. Aláírnak egy nyilatkozatot, amely – egyebek mellett – tartalmazza, hogy a házi-rendről, a szabadságvesztés végrehajtásának rendjéről és az ehhez kapcsolódó jogokról és kötelezettségekről szóló tájékoztató tanulmányozására a zárkában nyílik lehetőség. A nyilatkozat az ügyészi ellenőrzéskor több fogvatartott anyagában nem volt fellelhető, emellett pedig nem minden zárkában volt házi-rend. Több esetben nem volt dokumentálva (aláírva a fogvatartott részéről), hogy a nevelővel a befogadó beszélgetésre valóban sor került.

¹⁸ Vóko György i. m. 68. oldal.

Korrupció, tiltott összefonódás, jogszabályellenes kedvezményben részesítés

2010-ben a fogvatartottak és a végrehajtó szervek személyi állománya közötti korrupció, tiltott összefonódás, valamint a fogvatartott jogszabályellenes kedvezményben részesítésének megalapozott gyanúja miatt sajnálatos módon több nyomozásra is sor kellett, hogy kerüljön. Tipikusnak tekinthetők az alábbi kivonatolt tényállások. (Az ismertetett ügyekben egyébként az ügyészség vádat is emelt.)

– *A bv. tiszthelyettes szolgálatának időtartama alatt öt fogvatartottnak, összesen nyolc alkalommal adta át saját használatú mobiltelefonját azzal a céllal, hogy tiltott módon kommunikálhassanak. Nevezett személy egy fogvatartottnak két alkalommal juttatott be tiltott tárgyakat az intézetbe.*

– *A fogdaári szolgálatot teljesítő rendőr tiszthelyettes anyagi ellenszolgáltatás fejében mobiltelefont juttatott be az előzetes letartóztatásban levő személy részére.*

A vizsgált időszakban a fogva tartó intézetek alkalmazottai és a fogvatartottak közötti nemi kapcsolat létesítésének gyanújára is volt példa.

– *A fogvatartott azt állította, hogy a foglalkoztatási felügyelő több alkalommal fajtlanságra kényszerítette. Az ügyben a nyomozás a főügyészség részjelentése elkészítésének időpontjában is folyamatban volt, az intézet parancsnoka a foglalkoztatási felügyelőt a szolgálati beosztásából – a büntetőeljárás befejezéséig – felfüggesztette.*

– *Az előzetesen letartóztatott állítása szerint a bv. intézet tiszthelyettese 2009-ben utasította, hogy a hátsó lépcsőházi helyiségben végezzen munkát, majd egy félreeső helyen fel szólította, hogy orálishan elégítse ki. Ellenkező esetre kilátásba helyezte, hogy „örtámadás” gyanújába keveri. A fenyegetés hatására a fogvatartott a kívánságnak eleget tett, amelyet követően az eset három nap múlva megismétlődött. A hivatali visszaélés büntette miatt indult büntetőeljárást az ügyészség – bizonyítottság hiányában – megszüntette.*

Az említett példákban is kitűnik, hogy továbbra is súlyos, meghatározó probléma a mobiltelefonok illegális bejuttatása a fogva tartó intézetekbe. A jelenség különösen az előzetesen letartóztatottak vonatkozásában okoz gondot, mivel a készülékek magukban rejtik a büntársak összebeszélésének, a tanúk befolyásolásának, vagy a büntetőeljárás eredményessége egyéb módon való megghiúsításának potenciális lehetőségét. Alappal feltételezhető, hogy a telefonok jelentős részének bejuttatásában az állomány tagjai valamilyen módon közreműködnek. Sajnálatos tapasztalat, hogy a fogvatartási helyek hivatali kötelességét megszegő alkalmazottainak kiléte a nyomozások során ritkán fedhető fel. A készülékek bejuttatásának megakadályozása, valamint az intézeten belüli felkutatása érdekében a fogva tartó intézetek különböző intézkedésekkel próbálnak meg fellépni, a helyzet lényeges javulását azonban változatlanul csak az eddigieknél hatékonyabb intézkedések bevezetésével lehetne elérni. Ily módon eredményre vezethetne az operatív felderítési tevékenység (és/vagy hatékonysága) fokozása, a beléptetési rendszer további szigorítása, illetőleg olyan technikai megoldások keresése és bevezetése, amelyek megkönnyítik a bejuttatott készülékek felderítését, esetleg lehetetlenné teszik a mobiltelefonok „benti” használatát.

A kényszerítő eszközök alkalmazásának törvényessége

A kényszerítő eszközök alkalmazásának létjogosultsága a fogva tartó szervek működése szempontjából nem kérdőjelezhető meg, az alkalmazásuk törvényessége pedig a jogállamiság egyik fokmérője, s – mint ilyen – alapvető elvárás. Mi sem bizonyítja ezt jobban, mint a kérdéskörre vonatkozó szabályozás sokszínűsége és alaposága.¹⁹ Figyelemmel a téma „érzékenysége” a vizsgálat a kérdéskör részletesebb elemzésének adott teret.

A részjelentések adatai szerint 2010-ben a fogva tartó intézetek hivatásos állományába tartozók összesen 800 esetben alkalmaztak kényszerítő eszközt, amely a korábbi év megfelelő adatához viszonyítva jelentős – valamivel több mint 188%-os – növekedést jelent. A személyi állomány legtöbbször – az esetek több mint 48%-ában – a testi kényszerített tartotta adekvátnak a fogvatartott viselkedésére. Gyakorta – az esetek 46%-ában – került sor bilincs alkalmazására is. Sajnálatos módon könnygáz és gumibot bevetésére, illetve használatára is volt példa, ezek aránya azonban (könnygáz: 5%, gumibot: 0,63%) szerencsére nem tekinthető számottevőnek. A további kényszerítő eszközök – szolgálati kutya, elektromos sokkoló, illetve lőfegyver – alkalmazása a vizsgált időszakban nem volt indokolt.

Kényszerítő eszközt a vizsgált időszakban leggyakrabban (538 esetben) a bv. intézetekben alkalmaztak. Ez az esetek valamivel több mint 67%-a, amely logikusnak tűnik, ha figyelembe vesszük azt, hogy a legtöbb fogvatartottat bv. intézetben helyezik el. Ehhez képest nagyságrendekkel alacsonyabb az egyéb fogva tartó intézetekben alkalmazott intézkedések száma. Ugyanakkor a korábbi évre vonatkozó adathoz képest radikálisan nőtt (15-ről 176-ra) a kényszerítő eszközök alkalmazásának gyakorisága az őrzött szállásokon.

A fogvatartotti kategóriák szerinti megoszlás vizsgálata során kiemelt érdemmel az előzetesen letartóztatottakkal (közel 27%), kiváltképp pedig az idegenrendészeti őrizeteseikkel (csaknem 23%) szemben alkalmazott kényszercselekményeknek az elítéltek arányához (valamivel több mint 41%) viszonyított

¹⁹ Az egyes kényszerítő eszközök alkalmazásával kapcsolatban az Európa Tanács Miniszteri Bizottságának az európai büntetés-végrehajtási szabályzatról szóló Rec (2006) 2 ajánlása a 64. cikkében a következőket rögzíti: „A büntetés-végrehajtási személyi állomány nem alkalmazhat kényszerítést a fogvatartottakkal szemben; kivéve a jogos védelem, a szökési kísérlet, a megengedett renddel szembeni aktív vagy passzív ellenállás esetét, és mindig csak legvégső megoldásként. Az alkalmazott kényszernek mindig a szükséges legkisebb mértékűnek kell lennie, és azt a lehető legrövidebb időtartamban szabad alkalmazni.” A Bv. tvr. 20.§ (3) bekezdése szerint a büntetés-végrehajtási testület tagja hivatásának jogszerű teljesítése során intézkedéseinek a megengedett kényszerítő eszközök alkalmazásával is jogosult érvényt szerezni. A bv. intézetben fogvatartottakkal szemben alkalmazható kényszerítő eszközök használatára vonatkozó további részletes szabályok a bv. szervezeti törvényben, illetőleg a Bv. Szabályzat (a szabadságvesztés és az előzetes letartóztatás végrehajtásának szabályairól szóló 6/1996. (VII. 12.) IM rendelet) 61-67. §-ában találhatók meg. A rendőrségi fogdáknál a fogvatartottakkal szemben alkalmazható kényszerítő eszközök szabályait a Rendőrségről szóló 1994. évi XXXIV. törvény, a Rendőrség Szolgálati Szabályzatáról szóló 62/2007. (XII. 23.) IRM rendelet, valamint a rendőrségi fogdák rendjéről szóló 19/1995. (XII. 13.) BM rendelet (Fogdarendelet) 30. §-a tartalmazza.

magas száma. Ezzel kapcsolatban változatlanul helytállónak tűnik a korábbi vizsgálatok azon megállapítása,²⁰ mely szerint az előzetesen letartóztatottakkal szemben alkalmazott kényszerintézkedések magas száma – legalábbis részben – összefügghet a bizonytalan helyzetükkel összefüggő feszült idegállapottal. Ezen indok – legalábbis részben – az idegenrendészeti őrizetben levő személyek kimagasló reprezentativitására is magyarázatul szolgálhat. E körben azonban – egyéb tényezőket is figyelembe véve – feltétlenül felmerülhetnek a kultúrák különbözőségéből fakadó, vagy az őrizetben lévő személyek között meghúzódó nemzetiségi, esetleg vallási vagy faji ellentétek is. Nem zárhatók ki azon körülmények – pl. az épületek fizikai adottsága – hatása sem, amelyek végül is több esetben az idegenrendészeti őrizeteselek elhelyezésének megváltoztatásához vezettek.

Megjegyzendő, hogy a vizsgált időszakban a fogva tartó intézetek hivatásos állományába tartozó személyekkel szemben kényszerítő eszköz jogszerűtlen alkalmazása miatt mindössze néhány esetben rendeltek el nyomozást. Ugyanezen okból fegyelmi eljárásra is csak egy alkalommal került sor.

– A bv. intézetben a bv. tiszthelyettes a fogatosított kényszerintézkedés során túllépte a jogszerű eljárás kereteit, a fogvatartottat tettleg bántalmazta; egy alkalommal az arcán megütötte, és lábán rúgta. A részjelentések elkészültének idején az eljárás a katonai ügyészség előtt folyamatban volt.

– A rendőrkapitányság vezetője fegyelmi eljárást kezdeményezett a megyei rendőrfőkapitányság bevetési szolgálatának állományába tartozó beosztottjával szemben kényszerítő eszköz szakszerűtlen alkalmazása miatt.

Arra is volt példa, hogy a kényszerintézkedés alkalmazása nyolc napon túl gyógyuló sérülést eredményezett. Az ügyben elrendelt nyomozás azonban megállapította, hogy a kényszerintézkedés alkalmazása indokolt, arányos és jogszerű volt.

– A rendőrkapitányság őrzött szállásán tartózkodó külföldi állampolgárok közül többen kiabálni kezdtek, ütötték, rugdosták a zárkák ajtaját, kenyeret dobáltak ki a folyosóra. A rendbontás eredetileg csak néhány zárkára terjedt ki, de tartani lehetett attól, hogy áttérjed a szállás egész területére. A rendezavarás felszámolása érdekében 11 személlyel szemben került sor kényszerintézkedés alkalmazására, amelynek eredményeként egy külföldi állampolgár nyolc napon túl gyógyuló sérülést szenvedett. Az illetékes nyomozó ügyészség a nyomozást bűncselekmény hiányában megszüntette.

A vizsgálat tapasztalatai azt mutatják, hogy a fogva tartó intézetek a fogvatartottak befogadása során, külsérelmi nyom észlelése esetén a rájuk irányadó jogszabályok rendelkezéseit – a korábbi évek e téren tapasztalt hiányosságaival szemben – a tárgyidőszakban maradéktalanul betartották.

²⁰ Vóko György i. m. 71. oldal.

Összegzés

A fogvatartottakkal kapcsolatos bánásmód törvényessége 2010-re vonatkozó ügyészi vizsgálatának tapasztalatai az alábbiakban foglalhatók össze:

Hazánkban 2010-ben a fogvatartottakkal való bánásmód – az esetenként feltárt hibáktól, hiányosságoktól, valamint a helyenként tapasztalt helytelen gyakorlattól eltekintve – a nemzetközi jogi normákban és ajánlásokban rögzített elvárásokkal, valamint a hatályos jogszabályokban megfogalmazottakkal összhangban volt. Az ügyészi szervek a következetlenségek feltárása esetén a szükséges intézkedéseket a hiányosságok megszüntetése érdekében megtették, amelyek eredményre vezettek.

A törvénytörő bánásmód miatti fogvatartotti panaszok és a büntetőeljárások számának alakulása a fogvatartottakkal való bánásmód fontos mutatója. Az ügyészekhez érkezett, bánásmóddal kapcsolatos (valós vagy vélt sérelmek miatt előterjesztett) panaszok számának 2008-ban tapasztalt ugrásszerű növekedése, a fogvatartottakkal való bánásmód színvonalának romlására utalt. A 2008-as évet követően azonban csökkenés következett be, amelyet 2010-ben ismét, ezúttal azonban mérsékelt emelkedés követett. A tárgyidőszakban kiemelkedő volt az idegenrendészeti őrizetesként panaszai számának növekedése. 2010-ben valamennyi ilyen panasz egyetlen főügyészségre érkezett. Az illetékes főügyészség az őrzött szállással alakított fogdával kapcsolatban megállapította, hogy nem alkalmas a harmadik országbeli állampolgárok beutazásáról és tartózkodásáról szóló jogszabályokban támasztott elhelyezési követelményeknek. Az idegenrendészeti fogvatartottakat alkalmas őrzött szálláson helyezték el.

A fogvatartottak sérelmére elkövetett (illetve a fogvatartáshoz kapcsolódó) hivatali bűncselekmények számában bekövetkező drámai változás – a panaszokhoz hasonlóan – ugyancsak a 2008-as évhez kapcsolódik. 2009-ben és 2010-ben a büntetőeljárások számában bár növekedés érhető tetten, a mértéke azonban korántsem fogható a 2008-ban (a 2007-hez viszonyítottan) tapasztalt változáshoz. Tovább árnyalja a képet, hogy az esetek jelentős részében a hatóság a feljelentést bűncselekmény vagy annak gyanúja hiányában utasítja el, illetve a nyomozást hasonló okból szünteti meg. A legerőteljesebb növekedés a jogellenes fogvatartás büntette vonatkozásában volt tapasztalható. Meg kell azonban említeni, hogy a kezdeményezett büntetőeljárások a vádemelésig sem jutottak el, mindössze egy esetben alkalmaztak megrovás intézkedést, az esetek többségében pedig a nyomozás megszüntetésére és a feljelentés elutasítására – bűncselekmény hiányában – került sor.

A fogva tartó intézetek vezetőinek, valamint a nyomozó hatóságoknak a vizsgálat tárgyát képező panaszokkal, feljelentésekkel kapcsolatos eljárása megfelelőként értékelhető.

A korábbi évre vonatkozó adathoz képest a tárgyidőszakban nagyságrendekkel növekedett az őrzött szállásokon a kényszerítő eszközök alkalmazásának száma, hiszen az a tavalyi 15-ről 176-ra emelkedett. A fogvatartotti kategóriák

szerinti megoszlás vizsgálata során az előzetesen letartóztatottakkal, kiváltképp pedig az idegenrendészeti őrizeteseikkel szemben végrehajtott kényszercelemek viszonylag magas száma érdemel említést. Ezzel kapcsolatban – a korábbiakhoz hasonlóan – változatlanul helytállóan tűnik, hogy az előzetesen letartóztatottakkal szemben alkalmazott kényszerintézkedések magas száma a bizonytalan helyzetükkel (és az ezzel kapcsolatos feszült idegállapotukkal) is összefügghet. A felhozott indokok – legalábbis részben – az idegenrendészeti őrizetben levő személyek kimagasló reprezentativitására is magyarázatul szolgálhatnak. E körben azonban feltétlenül kiváló okként merülhetnek fel a kultúrák különbözőségei vagy az őrizetben levő személyek között meghúzódó nemzetiségi, esetleg vallási vagy faji ellentétek is. Nem zárható ki azonban az elhelyezési körülmények hatása sem, hiszen több esetben végül is az idegenrendészeti őrizeteseik elhelyezésének megváltoztatására is sor került.

A fogva tartó intézetek személyi állományával kapcsolatban az elmúlt években tapasztalt negatív változások – amely leginkább annak tudható be, hogy sok, komoly szakmai gyakorlattal, rutinnal rendelkező személy hagyta el a büntetés-végrehajtási szervezetet – még mindig éreztetik a hatásukat. Viszonylag kevés a tapasztalt szakember, a felügyelet jelentős részét fiatal, megfelelő konfliktuskezelő készséggel még nem rendelkező személyek alkotják. A probléma megoldása érdekében ezért változatlanul igen nagy jelentősége van a személyi állomány tagjai kiválasztásának és a megfelelő képzésnek. A képzéseknek – az idegenrendészeti őrizeteseikkel kapcsolatban felmerült problémákra figyelemmel – meg kellene célozniuk az őrzők és az őrzöttek között fennálló kulturális különbözőségek csökkentését is. Emellett továbbra is nagy odafigyelést és fokozott figyelmet kell szentelni az alkalmatlan személyeknek az állományból való kiszűrésére.

Az elhelyezési körülmények javítása, amely a zsúfoltság orvoslása mellett a fizikai körülmények jobbításában jelölhető meg, továbbra is a bánásmód törvényességének fontos záloga. Elmaradása feltétlenül a végrehajtást nehezítő tényező. Meg kell említeni a bv. intézetek és más fogvatartási helyek építészeti korszerűtlenségét, amely nehezen kezelhető, esetenként bizony terhes „adottság”. Több helyen, több esetben fordul elő ugyanis, hogy a szabályszerű elhelyezést az elhelyezést szolgáló épület lehetőségei, a megfelelő építészeti feltételek hiánya gátolják.

Nem vitatható a törvénysértő bánásmódot megvalósító bűncselekmények miatti büntetőeljárások eredményességének fontossága. Az eredményesség jobbítása érdekében az eljáró hatóságoknak elsősorban a bizonyítás terén kellene előrelépniük, és jobb eredményeket produkálniuk. Ez mindenekelőtt úgy lenne elérhető, ha a fogva tartó intézetekben olyan körülményeket igyekeznének teremteni, amelyek az elkövetett bűncselekmények utólagos rekonstruálását jobban elősegítenék. Ez arra is lehetőséget teremthetne, hogy a személyi állománynak az alaptalan fogvatartotti feljelentések nyomán terheltté váló tagjai könnyen és egyértelműen tisztázhassák magukat.

A bizonyítás eredményessége irányába hatna, és egyúttal a hatékonyabb megelőzés szolgálatában állna, ha a fogvatartási intézetekben szélesebb körben alkalmaznák a videokameras. Gyakran előfordul, hogy a bántalmazás olyan helyiségben (pl. fürdő) történik, ahol nincs az események rögzítésére szolgáló készülék, illetőleg ahol más okból nem is szabad ilyen készüléket felszerelni. Ezekben a helyiségekben nem ritkán kerül sor személymotoszásra, valamint a ruházat átvizsgálására, arra való hivatkozással, hogy ott ezeket videokamera és külső szemtanú nélkül, a fogvatartottak személyiségi jogainak tiszteletben tartásával lehessen elvégezni. Ez szükségszerűen megnehezíti a helyiségben történt események utólagos tisztázását is. Továbbra is megoldást jelenthetne annak előírása, hogy a személymotoszásra és a ruházat átvizsgálására csak olyan, kamerával felszerelt helyiségben kerülhessen sor, amelyben az eseményeket kizárólag a megmotoszott fogvatartottal azonos nemű személy követheti nyomon. Az eltérő helyen való intézkedés pusztán ebből az okból szankcionálható lehetne. A bizonyítást az is jelentősen megkönnyíthetné, ha a kamerák felvételt is készítenének az intézkedésre kijelölt helyiségekben történt eseményekről, s ezeket a felvételeket meghatározott ideig megőriznék.

A bizonyítást segíthetné elő, ha az eljáró katonai ügyészek részére lehetővé tennék, hogy kizárólag nyomozási célból, közvetlenül férjenek hozzá a bv. számítógépes rendszere fogvatartotti alrendszerének adataihoz. Jelenleg e nyilvántartásból a szükséges adatokat megkeresésre a Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnoksága, illetőleg az érintett bv. intézet szolgáltatja a katonai ügyészségek részére. Ezzel a nyomozás nagymértékben lelassul, és az elkövetők időt nyernek, amely alatt a nyomozás eredményességének meghiúsítását célzó cselekményeket (pl. tanúk befolyásolása, bizonyítékok eltüntetése stb.) valósíthatnak meg.

A törvénytörtő bánásmód miatt indult büntetőeljárások jelentős része azért végződik a nyomozás megszüntetésével, mert a sértettek (tartva a megtorlástól vagy konkrét fenyegetés hatására) terhelő tanúvallomásukat megváltoztatják. A tanúskodási hajlandóságát vélhetően növelni lehetne, ha az érintettek kiemelhetők lennének abból a környezetből, amelyben bűncselekmény áldozatává váltak. Ez a probléma a bv. intézetben fogva tartott személyek vonatkozásában egy másik intézetbe történő átszállítással bizonyos esetekben orvosolható lenne. A sértettek átszállításának jelenleg is van gyakorlata. A hatályos rendelkezések nem nevesítik az átszállítási okok között a fogvatartottak nyomozási érdekből történő átszállítását. A Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnoksága viszont (mérlegelési jogkörben) dönt arról, hogy az elítéltet biztonsági okból átszállíttatja-e másik bv. intézetbe, vagy sem.²¹ A nyomozás eredményessége szempontjából vélhetően kedvezőbb lenne, ha az eljáró katonai ügyészség-

²¹ A szabadságvesztés és az előzetes letartóztatás végrehajtásának szabályairól szóló 6/1996 (VII. 12.) IM rendelet 31. § (2) bekezdésének b) pontja alapján a Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnoksága illetékes szervezeti egységének vezetője dönt ebben a kérdésben.

nek – indokolt esetben, szigorúan a nyomozás érdekében – lehetősége nyílhatna a büntetőeljárásban sértettként szereplő elítélt másik bv. intézetbe történő átszállítására.

Továbbra is súlyos problémaként jelentkezik a mobiltelefonok fogvatartottak részére történő bejuttatása, amely – mivel magában hordozza a büntetőeljárás meghíúsításának lehetőségét – elsősorban az előzetesen letartóztatottak esetében okoz gondot. A nemkívánatos jelenség megakadályozása, valamint a készülékek intézeten belüli felkutatása terén csak az eddigieknél hatékonyabb intézkedések bevezetésével lehet előre lépni.

Kádár András Kristóf – Moldova Zsófia – Novoszádek Nóra

Büntetés-végrehajtási panaszmechanizmusok Közép-Kelet-Európában és a volt szovjet utódállamokban

Beszámoló a Magyar Helsinki Bizottság kutatásáról

A Közép-Kelet-Európában és a volt szovjet utódállamokban működő büntetés-végrehajtási panaszmechanizmusok rendszerszintű és eljárási okok miatt sem felelnek meg a nemzetközi elvárásoknak. Korábbi kutatások és tanulmányok szerint a régió legtöbb országában a büntetés-végrehajtási panaszmechanizmusok nem átláthatóak és nem érvényesül a fogvatartottak tisztességes eljáráshoz való joga, így a különösen sérülékeny csoportnak számító fogvatartottak nem lehetnek biztosak abban, hogy panaszukat hatékonyan és tisztességesen bírálják majd el. Mindezek miatt szükséges a régióban a panaszmechanizmusok reformjának szorgalmazása.

A Magyar Helsinki Bizottság az Open Society Institute szakmai és pénzügyi támogatásával a fenti problémára reflektálva projektet indított a büntetés-végrehajtási panaszmechanizmusok reformja érdekében. A projekt célja a közös jellemzők és hiányosságok feltárása mellett a Közép-Kelet-Európában és a volt szovjet utódállamokban működő, a fogvatartottak jogainak védelme érdekében tevékenykedő civil szervezetek tájékoztatása volt a nemzetközi jó gyakorlatokról és modellekről.

A projekt keretében a Magyar Helsinki Bizottság tizenkilenc közép-kelet-európai ország és volt szovjet utódállam¹ büntetés-végrehajtási panaszmechanizmusairól gyűjtött információkat helyi civil szervezetektől, szakértőktől. A kutatás eredményeiről készült tanulmány – hangsúlyozva a büntetés-végrehajtási intézetek monitorozásának és ellenőrzésének, illetve felügyeletének szükségességét – taglalja a régió belső és külső panaszmechanizmusainak jellegzetességeit, valamint a civil szervezetek szerepét a büntetés-végrehajtás monitorozásában, emellett bemutatja az Emberi Jogok Európai Bíróságának vonatkozó esetjogát is.² 2010 novemberében a Magyar Helsinki Bizottság a kutatás eredményeire

¹ Albánia, Azerbajdzsán, Bulgária, Csehország, Grúzia, Kazahsztán, Kirgizisztán, Koszovó, Lengyelország, Litvánia, Macedónia, Magyarország, Moldova, Oroszország, Örményország, Románia, Szerbia, Tádzsikisztán, Ukrajna. A kutatásban részt vevő országok listáját a kutatás finanszírozója, az Open Society Institute határozta meg, figyelemmel arra, hogy mely civil szervezetekkel működnek együtt, a projekt célja ugyanis többek között az e szervezetek közötti kapcsolatépítés elősegítése volt.

² A tanulmány angol (http://helsinki.hu/dokumentum/Assessing_Prison_Complaints_Mechanisms_in_CEE_and_FS_U_Regions_ENG.pdf) és orosz (http://helsinki.hu/dokumentum/Assessing_Prison_Complaints_Mechanisms_in_CEE_and_FS)

épülő kétnapos konferenciát szervezett, amelyen ötven szakértő vett részt Közép-Kelet-Európából, a volt szovjet utódállamokból és Nyugat-Európából.

Jelen cikkben a kutatásnak a panaszmechanizmusokkal kapcsolatos főbb eredményeit foglaljuk össze.

1. Belső panaszmechanizmusok

Belső panaszmechanizmusok alatt azokat a jogérvényesítési utakat értjük, amelyek során a panaszt a büntetés-végrehajtás rendszerén belül bírálják el, vagyis a büntetés-végrehajtási dolgozók, a büntetés-végrehajtási intézet vezetője, vagy a központi büntetés-végrehajtási szerv dönt a panaszról.

A hatékony és tisztességes panaszmechanizmushoz való hozzáférés alapvető jog, annak érvényesülését biztosítani kell. A panaszmechanizmus hatékonysága és hozzáférhetősége ugyanakkor gyakorlati szempontból is kiemelkedő jelentőségű: a büntetés-végrehajtási intézet rendje fenntartásának egyik alapvető feltétele. A jól működő panaszmechanizmus és annak eredménye ugyanis igazolhatja és magyarázhatja a büntetés-végrehajtás döntéseit, a kérelmek és panaszok benyújtása pedig lehetőség a fogvatartott számára a büntetés-végrehajtási intézet életében való részvételre.³ A belső panaszmechanizmus így tulajdonképpen a fogvatartott és a büntetés-végrehajtási szervezet tagjai közötti, illetve tágabb értelemben a fogvatartott és a büntetés-végrehajtási szervezetrendszer közötti kommunikációt szolgálja.

1.1. Mire hivatkozva nyújtható be panasz?

Az eljárás hatékonyságának követelményét a panaszok alapjának meghatározása során is figyelembe kell venni, vagyis a belső panaszok benyújtásának lehetséges okait úgy kell meghatározni, hogy a fogvatartottaknak lehetőségük legyen jogaik érvényesítésére a fogvatartásukkal, elhelyezésükkel kapcsolatos bármilyen probléma, döntés, mulasztás kapcsán, legyen szó a fizikai körülményekről vagy a házirendben foglaltak megsértéséről.

Nyilvánvalóan alapvető követelmény, hogy a fogvatartott a kínzás, illetve a kegyetlen, embertelen vagy megalázó bánásmód ellen panasszal élhessen, de a vonatkozó nemzetközi dokumentumok nem állnak meg itt. A fogva tartott vagy börtönbüntetésüket töltő személyek védelmére vonatkozó ENSZ-alapelvek⁴ (a továbbiakban: ENSZ-alapelvek) 33. cikke értelmében a fogvatartott jo-

U_Regions_RUS.pdf) nyelven érhető el. A tanulmány szerzői: Moldova Zsófia, Novoszádek Nóra és Tóth Balázs, a Magyar Helsinki Bizottság munkatársai, valamint Vig Dávid, az Országos Kriminológiai Intézet tudományos segédmunkatársa, szerkesztője Kádár András Kristóf, a Magyar Helsinki Bizottság társelnöke.

³ D. van Zyl Smit – S. Snacken: *Principles of European Prison Law and Policy*. Oxford, Oxford University Press, 2009. 305. p.

⁴ United Nations Body of Principles for the Protection of All Persons under Any Form of Detention or Imprisonment. Adopted by General Assembly resolution 43/173 of 9 December 1988.

gosult kell legyen arra, hogy a bánásmóddal kapcsolatban panaszt tegyen vagy kérelmet nyújtson be, *különösen* abban az esetben, ha kínzásnak, vagy kegyetlen, embertelen vagy megalázó bánásmódnak volt kitéve. Vagyis az ENSZ-alapelvek nem korlátozzák a panaszjogot a jogsértés legszélsőségeesebb eseteire, így a dokumentum értelmében a fogvatartottnak a büntetés-végrehajtás keretein belüli bánásmód gyakorlatilag bármilyen aspektusával kapcsolatban biztosítani kell a jogot a panasz benyújtására.

A kutatás keretében a Magyar Helsinki Bizottság rendelkezésére bocsátott információk azt mutatták, hogy a büntetés-végrehajtási szervezet tagjai általi bántalmazás a kutatásban részt vevő minden ország esetében panasz alapjául szolgálhat. A fogvatartottak Tádzsikisztán kivételével az összes vizsgált országban panasszal élhetnek a büntetés-végrehajtási intézet belső szabályai, a házirend megsértése és a fizikai körülmények miatt, de csupán Bulgáriában, Litvániában, Magyarországon és Moldovában teszi kifejezetten lehetővé a jogi szabályozás, hogy a fogvatartottak panasszal éljenek a kiszabott fegyelmi fenyegetések ellen. Moldovában és Koszovóban a fogvatartottak az egészségügyi ellátás miatt is panasszal fordulhatnak a megfelelő belső fórumhoz. Bulgáriában mind az átszállítás, mind az átszállítási kérelem elutasítása miatt nyújthatnak be panaszt a fogvatartottak.

Itt kell kitérnünk arra, hogy az Európai Börtön szabályok⁵ 53.7 pontja értelmében azon fogvatartottak, akikkel szemben különleges, magas szintű biztonsági intézkedéseket alkalmaznak, jogosultak panaszt benyújtani.⁶ A kutatási tapasztalatok azonban azt mutatták, hogy a legtöbb esetben nem biztosított a panasz lehetősége az ilyen típusú intézkedésekkel szemben.

Jó gyakorlatként a panaszok alapjának meghatározása kapcsán a Csehország, Magyarország, Lengyelország és Ukrajna által alkalmazott megoldás említendő, ezekben az országokban ugyanis a jogszabályok értelmében a fogvatartottak a fogvatartásukkal kapcsolatban felmerülő bármilyen probléma esetén panasszal élhetnek, ez a megoldás pedig megfelel az ENSZ-alapelvek által támasztott követelményeknek. (A cseh szabályozás megfogalmazása szerint például a fogvatartott panaszt terjeszthet elő jogainak gyakorlása és védelme, illetve jogos érdekeinek védelme céljából.)

⁵ A Miniszteri Bizottság Európai Börtön szabályokról szóló R (2006) 2 ajánlása a Tagállamok számára. (Elfogadta a Miniszteri Bizottság 2006. január 11-én, a Miniszteri Képviselők 952. ülésén.)

⁶ Az Emberi Jogok Európai Bírósága egy magyar vonatkozású friss döntésében hasonló konklúzióra jutott, és kimondta, hogy a magyar hatóságok önkényesen jártak el, amikor nem közölték a kérelmezővel a különleges biztonságú körleten tartásának indokait, hiszen a kérelmező indokolás hiányában nem tudott hatékony jogorvoslással élni az elhelyezésével szemben. (A kérelmezőt az ügyben a Magyar Helsinki Bizottság által megbízott ügyvéd képviselte.) Lásd: Csülög kontra Magyarország (Application no. 30042/08, Judgment of 7 June 2011).

1.2. Ki jogosult a panasz benyújtására?

A panasz benyújtására értelemszerűen elsődlegesen a fogvatartott és jogi képviselője jogosult, azonban egyes nemzetközi dokumentumok szerint nemcsak számukra indokolt lehetővé tenni a panasz benyújtását. A fent hivatkozott ENSZ-alapelvek 33. cikk 2. pontja szerint például azokban az esetekben, amikor sem a fogva tartott, illetve szabadságvesztés-büntetését töltő személynek, sem jogi képviselőjének nincs lehetősége a bánásmóddal kapcsolatos panasz benyújtására, azt mind a fogvatartott családtagja, mind bármely, a jogsértésről tudomást szerző személy benyújthatja. Hasonló követelményt fogalmaz meg az Európai Börtön szabályok 70.5 pontja, amikor kimondja: az illetékes hatóságnak figyelembe kell vennie a fogvatartott családtagjai által beterjesztett írásos panaszt, amennyiben oka van azt feltételezni, hogy a fogvatartott jogai csorbultak. Ezzel kapcsolatban figyelemmel kell lenni arra, hogy például ha a fogvatartottal való kommunikációval kapcsolatos az adott probléma, akkor nemcsak a fogvatartott, hanem a kapcsolattartó is érdekelt lesz a jogérvényesítésben.⁷ Ezt a megközelítést erősíti az Emberi Jogok Európai Bíróságának esetjoga is: a testület elismerte például, hogy a fogvatartott családtagjainak joga van a feltételezhetően a fogvatartott halálát okozó egészségügyi ellátás, illetve annak hiánya miatt kifogással élni,⁸ vagy fellépni a fogvatartottak elhelyezésére vonatkozó döntés ellen.⁹

Ami a gyakorlatot illeti, általánosságban megállapítható, hogy a panasz benyújtására jogosultak köre a kutatásban részt vevő országok nagy része vonatkozásában nem felel meg a fent vázolt követelményeknek. A legtöbb vizsgált ország esetében ugyanis csak az érintett fogvatartott és jogi képviselője nyújthat be panaszt, és a jogszabályi rendelkezések szerint Albániában, Grúziában és Szerbiában a jogi képviselőknek sincs erre lehetőségük. A jogszabályi rendelkezések nyolc országban – Kazahsztánban, Koszovóban, Kirgizisztánban, Litvániában, Moldovában, Örményországban, Tádzsikisztánban és Ukrajnában – teszik lehetővé a családtagok számára panasz benyújtását.¹⁰ Az ügyben közvetlenül nem érintett fogvatartottak általában nem terjeszthetnek elő panaszt a fogvatartott-társukat hátrányosan érintő bánásmód miatt, azonban találunk kivételeket is: a kazah, a koszovói, az örmény és az ukrán szabályozás biztosít lehetőséget erre, azzal, hogy például Kazahsztánban csak akkor nyújthatja be más a panaszt, ha az érintett fogvatartott írástudatlan, vagy valamilyen más okból nem képes a panasz előterjesztésére.

⁷ D. van Zyl Smit – S. Snacken i. m. 313–314. p.

⁸ Lásd: Keenan kontra Egyesült Királyság (Application no. 27229/95, Judgment of 3 April 2001) és Tarariyeva kontra Oroszország (Application no. 4353/03, Judgment of 14 December 2006).

⁹ Az Edwards kontra Egyesült Királyság ügyben (Application no. 46477/99, Judgment of 14 March 2002) egy fiatal elítéltet egy tudottan veszélyes fogvatartottal közösen helyeztek el, aki végül megölte, a családja ezzel kapcsolatban lépett fel.

¹⁰ Hozzá kell tennünk, hogy Magyarországon is gyakori, hogy a fogvatartottak családtagjai nyújtanak be panaszt.

Pozitívum, hogy a kutatásban részt vevő országok egy részében civil szervezetek is jogosultak panasz benyújtására, ez jogszabály rögzíti Bulgáriában, Kazahsztánban, Koszovóban, Kirgizisztánban, Litvániában, Oroszországban, Örményországban és Ukrajnában. Álláspontunk szerint a civil szervezetek számára indokolt az *actio popularis* lehetővé tétele a tömeges jogsértések (például túlszűfolttság) esetében is.

A lengyel szabályozás nem határozza meg konkrétan a panasz benyújtására jogosultakat, hanem azt mondja ki, hogy arra saját vagy más érdekében, illetve közérdekből bárkinek joga van, feltéve, hogy az érintett személy abba beleegyezik. A panasz benyújtására jogosultak ilyen jellegű meghatározása biztosítja, hogy a jogérvényesítésre gyakorlatilag bármilyen helyzetben lehetőség legyen, ami jó gyakorlatként követendő megoldás lehet.

1.3. Kinek nyújtható be a panasz?

Mind az Európai BörtönSzabályok,¹¹ mind az ENSZ-nek a fogvatartottakkal való bánásmódra vonatkozó standard minimumszabályai¹² (a továbbiakban: ENSZ-minimumszabályok) elismerik a fogvatartott jogát ahhoz, hogy közvetlenül a büntetés-végrehajtási intézet vezetőjéhez forduljon panaszával, az utóbbi dokumentum 36. pont (3) bekezdése pedig elvárásként rögzíti továbbá, hogy a kérelmeket és panaszokat a fogvatartottak ellenőrzés nélkül juttathassák el többek között a büntetés-végrehajtás központi szervéhez is.

A kutatási eredmények alapján a fogvatartottak Bulgária kivételével az összes vizsgált országban fordulhatnak panaszukkal közvetlenül a büntetés-végrehajtási intézet vezetőjéhez is. (Bulgáriában közvetlenül a büntetés-végrehajtás központi szervéhez nyújthatnak be panaszt az érintettek.) A legtöbb esetben arra is lehetőség nyílik, hogy közvetlenül a büntetés-végrehajtás központi szervének címezzék panaszukat az érintettek – e tekintetben Azerbajdzsán, Macedónia, Oroszország és Ukrajna jelent kivételt.

1.4. Formai követelmények, a benyújtásra nyitva álló határidő és a panasz benyújtásának halasztó hatálya

A kutatásban részt vevő legtöbb országban nem írnak elő speciális formai követelményeket a panasz benyújtása kapcsán, és sokszor az írásbeliség sem feltétel: Albániában, Azerbajdzsánban, Csehországban, Kirgizisztánban, Koszovóban, Lengyelországban, Magyarországon, Oroszországban és Tádzsikisztánban mind

¹¹ Lásd: 70.1 pont.

¹² United Nations Standard Minimum Rules for the Treatment of Prisoners. Adopted by the First United Nations Congress on the Prevention of Crime and the Treatment of Offenders, held at Geneva in 1955, and approved by the Economic and Social Council by its resolutions 663 C (XXIV) of 31 July 1957 and 2076 (LXII) of 13 May 1977. A hivatkozott rendelkezést lásd: 36. pont (1) bekezdés.

írásban, mind szóban előterjeszthetők a kérelmek. E körben kiemelendő a lengyel szabályozás, amelynek értelmében a panaszokat többek között faxon és e-mailen is be lehet nyújtani. Akadnak ugyanakkor olyan országok, ahol csak az erre rendszeresített nyomtatványon benyújtott panaszokat fogadják be, így a fogvatartottaknak több formai követelménynek kell megfelelniük az albán, a koszovói és a román büntetés-végrehajtási intézetekben.

Az anyanyelv használatának biztosítása alapvető követelmény a büntetés-végrehajtásban is, így követendő gyakorlatként említhető, hogy a kutatásban részt vevő egyes országokban a jogszabályok kifejezetten biztosítják az anyanyelv használatát a panaszok előterjesztésekor is. Kirgizisztánban és Oroszországban a panaszokat a fogvatartott anyanyelvén, vagy az általa beszélt bármilyen más nyelven benyújthatja, fordításról, illetve tolmácsolásról a büntetés-végrehajtás gondoskodik. Az orosz szabályozás kitér arra is, hogy a panaszra adott választ a panasszal azonos nyelven kell a fogvatartott rendelkezésére bocsátani. E szabályok kiemelkedő jelentőségűek például a külföldi állampolgár fogvatartottak szempontjából, hiszen biztosítják a panaszjeláráshoz való tényleges hozzáférésüket.

A panaszok benyújtására nyitva álló határidőt a legtöbb vizsgált országban nem rögzíti jogszabályi rendelkezés, az ismert határidők pedig nagy eltéréseket mutatnak. A legrövidebb határidő három nap (Csehországban a fogvatartottaknak ennyi idő áll rendelkezésükre, ha egy fegyelmi fenytést akarnak megpanaszolni), de találunk öt-, hét, nyolc- és harmincnapos határidőket is a panasz alapjául szolgáló eseménytől, döntéstől számítva – a leghosszabbakat Oroszországban, ahol a panaszok benyújtására nyitva álló határidő egy és hat hónap között mozog. Sok esetben a jogszabályok csak egyes panasztípusok esetén írnak elő határidőt (például Csehországban), és a jogalkotó gyakran különböző határidőket ír elő az eltérő panasztípusok esetében – ez a helyzet például Litvániában és Romániában.

A panasz benyújtásának a legtöbb vizsgált országban nincs halasztó hatálya a megpanaszolt intézkedés, döntés végrehajtására, annak ellenére, hogy bizonyos esetekben, például egyes fegyelmi fenytések – pl. a magánelzárás – kapcsán (tehát a tipikusan „visszafordíthatatlan” eredménnyel járó döntések esetében) a halasztó hatály hiánya a jogorvoslat kiüresedését eredményezi, vagyis valójában nem beszélhetünk hatékony, eredményes panaszjelárásról. Jó példával csupán néhány ország, így Csehország, Kirgizisztán, Magyarország és Románia jár elől: ezekben az országokban jellemzően egyes fegyelmi fenytések végrehajtására van halasztó hatálya a panasz előterjesztésének. A grúz szabályozás ennél is tovább megy, a kutatási adatok szerint ugyanis Grúziában minden döntés esetében halasztó hatálya van a panasz benyújtásának.

1.5. Eljárási cselekmények, eljárési jogosítványok

A hatékony eljárás CPT által sokszor hangsúlyozott követelménye¹³ a szervezet jelentései értelmében hatékony és komoly vizsgálatot feltételez, emellett az Emberi Jogok Európai Bírósága is nyomatékosan kiemelte az ilyen ügyek megfelelő kivizsgálásának fontosságát.¹⁴ A megfelelő eljárás pedig egyrészt megfelelő nyomozati, eljárési cselekményeket feltételez, másrészt azt, hogy a fogvatartott megfelelő eljárési jogosítványok birtokában vehessen részt az eljárásban. Azonban a kutatási tapasztalatok azt mutatták, hogy igen nehéz az érintett régiókban olyan országokat találni, amelyek valódi eljárési jogosítványokat biztosítanak a fogvatartottaknak, és az eljárési cselekményekre vonatkozó rendelkezések sem megfelelőek minden esetben. Kilenc ország (Azerbajdzsán, Bulgária, Grúzia, Lengyelország, Macedónia, Szerbia, Tádzsikisztán és Ukrajna) egyáltalán nem biztosít valódi jogokat az eljárásban a panaszos számára a jogszabályok szintjén, Csehországban a fogvatartottak pedig semmilyen eljárési cselekmény elvégzését nem indítványozhatják, ami szintén kiüresíti eljárési pozíciójukat. Magyarország esetében szintén nem teljesen kielégítő a szabályozás, a hazai jogszabályok ugyanis csak az első- és másodfokú fegyelmi eljárás tekintetében biztosítanak eljárési jogosítványokat a fogvatartottaknak.

A panaszt benyújtó fogvatartott védelemben részesítése szintén egy sor nemzetközi dokumentumban megjelenik, szorosán kapcsolódva ahhoz az alapítelhez, hogy a fogvatartottat nem érheti hátrány vagy retorzió a panasz, illetve kérelem benyújtása miatt.¹⁵ A nemzetközi elvárások ellenére a titkosság több vizsgált országban, így Azerbajdzsánban, Bulgáriában, Oroszországban, Örményországban és Szerbiában nem biztosított: Oroszországban például egy központ regiszterben rögzítik a büntetés-végrehajtási intézet vezetőjének szóban megtett panaszokat, azok tartalmát, a regiszter pedig a büntetés-végrehajtási szervezet minden, az adott intézetben dolgozó tagja számára hozzáférhető, ami valószínűleg elriasztja a fogvatartottakat attól, hogy panaszt tegyenek.

Találunk azonban jó példákat is, ami a szabályozást illeti: Albániában, Grúziában, Lengyelországban, Litvániában, Magyarországon és Ukrajnában a fogvatartottak személyesen intézhetnek panaszt a büntetés-végrehajtási intézet vezetőjéhez; Csehországban, Kazahsztánban és Koszovóban pedig külön „panasz-

¹³ 2nd General Report on the CPT's activities covering the period 1 January to 31 December 1991. CPT/Inf (92) 3, 54.

¹⁴ Lásd például: Labita kontra Olaszország (Application no. 26772/95, Judgment of 6 April 2000). Az ügyben önmagában az átfogó és hatékony vizsgálat hiánya egy bántalmazásra vonatkozó panasz kapcsán elegendő volt ahhoz, hogy a Bíróság megállapítsa az Egyezmény 3. cikkének sérelmét.

¹⁵ Lásd: a kínzás elleni ENSZ-egyezmény 13. cikke; az ENSZ-alapelvek 33. cikk 1., 3. és 4. pontja; az ENSZ-minimumszabályok 36. pont (3) bekezdése; az Európai Börtön szabályok 70.4 pontja; 2nd General Report on the CPT's activities covering the period 1 January to 31 December 1991. CPT/Inf (92) 3, 54.

ládákat” helyeznek el a büntetés-végrehajtási intézetekben a „belső” panaszok számára, így biztosítva a panaszok tartalmának, és akár a panaszbenyújtás tényének tikosságát is (ilyen panaszládák egyes magyar intézetekben is vannak, azonban nincsenek jogszabályilag intézményesítve).

1.6. Jogi képviselet és jogi segítségnyújtás

Az Európai Börtönszabályok értelmében a fogvatartottaknak jogukban áll, hogy „jogi tanácsadást vegyenek igénybe a panaszeljárásokról és a jogorvoslati eljárásokról”.¹⁶ Meg kell említeni emellett az Emberi Jogok Európai Bíróságának ítéletét a Campbell és Fell kontra Egyesült Királyság ügyben,¹⁷ mivel e döntésében a Bíróság megállapította, hogy a fogvatartottaknak joguk van a jogi képviselethez a fegyelmi eljárások során is.

A fogvatartott jogi képviselete a panaszeljárásban minden vizsgált országban lehetséges, tehát a nemzeti jogszabályok megfelelnek a fenti standardoknak, azonban a jogi képviselet egyik országban sem kötelező. A jogászok, ügyvédek mellett néhány országban, így Albániában, Bulgáriában, Grúziában, Koszovóban, Litvániában és Örményországban civil szervezetek is képviselhetik a panaszosokat.

A vizsgált országok több mint fele biztosít ingyenes jogi segítséget a fogvatartottaknak¹⁸ – ezzel kapcsolatban alapvető követelmény, hogy az ingyenes jogi segítséghez az arra anyagi értelemben rászorulóknak mindenképpen hozzájussanak. Ugyanakkor érdemes kiemelni Kazahsztán, Macedónia és Szerbia példáját, ahol a fogvatartottak személyes, illetve anyagi körülményeiktől függetlenül jogosultak ingyenes jogi segítségre. Kazahsztánban minden büntetés-végrehajtási intézetben egy külön jogász nyújt ingyenes jogi segítséget a fogvatartottaknak, de a kutatásban részt vevő szakértő szerint a gyakorlatban problémát jelent, hogy ezek a jogászok sokszor alulkvalifikáltak. Macedóniában és Szerbiában szintén a büntetés-végrehajtási intézetnek kell ingyenesen biztosítania a jogi segítséget, de a gyakorlat itt is hagy kívánnivalót maga után: Szerbiában sok intézetben egyszerűen nincs jogász a büntetés-végrehajtási szervezet tagjai között, aki a fenti feladatot elláthatná, a macedón szakértő pedig arra az ellentmondásra világított rá, hogy így tulajdonképpen ugyanaz a szerv dönt a panaszról, amelynek a jogi segítségnyújtásról gondoskodnia kell.

1.7. Az eljárások hossza

A panaszok azonnali vizsgálatáról és a késedelem nélküli válaszadásról mind az ENSZ-alapelvek, mind az ENSZ-minimumszabályok külön rendelkeznek,¹⁹ és az Emberi Jogok Európai Bírósága szintén hangsúlyozta ítéleteiben az azon-

¹⁶ Európai Börtönszabályok, 70.7 pont.

¹⁷ Application no. 7819/77 and 7878/77, Judgment of 28 June 1984.

¹⁸ Albánia, Azerbajdzsán, Bulgária, Kazahsztán, Koszovó, Lengyelország, Litvánia, Macedónia, Magyarország, Szerbia és Tádzsikisztán.

¹⁹ Lásd: ENSZ-minimumszabályok 36. pont (4) bekezdés, ENSZ-alapelvek 33. cikk 1. pont.

nalóság fontosságát.²⁰ Persze az „azonnaliség” esetről esetre más jelent, így a jogalkotótól „csupán” az várható el, hogy megfelelő határidőket állapítson meg a panaszok elbírálására. A kutatásban részt vevő országokban a panaszok megvizsgálására nyitva álló határidő öt és harminc nap között mozog, azonban a szakértők megjegyzései alapján kijelenthető, hogy a gyakorlatban sok esetben nem tartják be ezeket.

1.8. Az eljárás eredménye

Az ENSZ-alapelvek 7. cikk 1. pontja külön is rendelkezik a hatékony szankciók szükségességéről, de a több, már idézett nemzetközi dokumentumban megjelenő hatékonysági követelménybe is nyilvánvalóan beleértendő, hogy a panasz eljárás megfelelő és hatékony intézkedésekkel, szankciókkal záruljon.

Jellemző eredménye a belső panaszeljárásnak a büntetés-végrehajtási szervezet tagjai ellen indított fegyelmi eljárás (tizenegy országban követheti fegyelmi eljárás a sikeres panaszt). Bulgáriában, Kazahsztánban, Lengyelországban, Magyarországon és Moldovában a panasz alapjául szolgáló döntés, utasítás vagy intézkedés visszavonása, illetve megsemmisítése érhető el a panasz eljárás keretében. A panasz pozitív elbírálása ugyanakkor a legtöbb esetben nem jogosítja fel a panasz benyújtóját kártalanításra, kártérítésre (csupán Magyarország, Moldova és Tádzsikisztán esetében merül fel egyáltalán a kompenzáció valamilyen formája – mint a panasz eljárás következménye).

1.9. Jogorvoslat

Az Európai Börtön szabályok 70.3 pontja szerint a „kérés megtagadása, illetve a panasz elutasítása esetén az indokokat közölni kell a fogvatartottal, akinek lehetőséget kell biztosítani arra, hogy független hatóságnál fellebbezzon”. A jogorvoslat lehetőségét tehát biztosítani kell a belső panasz eljárásokban hozott döntések esetében is, ugyanakkor az Európai Börtön szabályok „gyanúsán hallgatnak arról, hogy a jogorvoslati eljárást (...) hogyan és kinek kell lefolytatnia. (...) Ennek oka pedig minden bizonnyal nem más, mint az Európában alkalmazott különböző ellenőrzési mechanizmusok széles köre.”²¹ Ez utóbbi megállapításnak megfelelően a kutatásban vizsgált országok is nagy változatosságot mutattak e tekintetben, bár az kijelenthető, hogy a szabályozás szintjén majdnem minden érintett ország biztosítja a bírói felülvizsgálathoz való jogot a fogvatartottak számára a panasz eljárásban hozott döntések tekintetében. (A bolgár és a magyar szabályozás itt olyan szempontból kilóg a sorból, hogy csak a magán elzárás fegyelmi fenytés kiszabása esetén teszi lehetővé a bírói kontrollt, Koszovóban pedig akkor lehet bírósághoz fordulni a sikertelen panasz eljárás után, ha a kiszabott fegyelmi

²⁰ D. van Zyl Smit – S. Snacken i. m. 308. p.

²¹ Uott.

fenyítés ellentétes az intézet belső szabályaival.) Érdekes példa Csehország, ahol a közigazgatási bíróságok felülvizsgálhatják a büntetés-végrehajtási intézet döntéseit, a fegyelmi ügyek kivételével, 2011. június 30-án azonban ez a kivétel is megszűnt, mivel a cseh alkotmánybíróság alkotmányellenesnek találta a fenti kivételről szóló szabályozást.

1.10. A fogvatartotti fórum

Az Európai Börtönszabályok 50. pontja kimondja: „lehetővé kell tenni a fogvatartottak számára, hogy megvitassák a fogvatartás általános körülményeire vonatkozó kérdéseket, és elő kell mozdítani, hogy kommunikáljanak ezekről a kérdésekről a börtönhatóságokkal”. A szabály mögött többek között az a megfontolás áll, hogy a fogvatartottak minél többet kommunikálnak egymással, a büntetés-végrehajtási szervezet tagjaival és a külvilággal, annál inkább csökken az elszigeteltség érzése, így a kommunikáció végső soron hozzájárul a fogvatartott reszocializációjához. Az Európai Börtönszabályok kommentárja egyértelműen szorgalmazza a különböző kommunikációs csatornák kialakítását a fogvatartottak számára, a büntetés-végrehajtásra hagyva a kommunikáció formájának meghatározását.

Ami az „alternatív” kommunikációs csatornákat illeti, a kutatás által érintett országok közül a magyar gyakorlatot érdemes kiemelni. A Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnoksága szakutasításban írta elő ugyanis, hogy „a büntetés-végrehajtási intézetek, egészségügyi intézmények (...) rendszeresen, de legalább négyhavonta fogvatartotti fórumot (...) kötelesek tartani a fogvatartottak részére”.²² A szakutasítás szerint a fogvatartotti fórum célja „a fogvatartottak széleskörű, vezetői szintű tájékoztatása, valamint a fogvatartást érintő kérdések, problémák közösségi formában történő előterjesztésének biztosítása”.²³ A fórumot egyfajta „közösségi programként” definiálja a magyar szabályozás, amelynek „a fogvatartottak közösségi felelősségérzetének fenntartását”²⁴ is szolgálnia kell.

A fogvatartottak részvétele a fogvatartotti fórumokon önkéntes, azon – bizonyos kivételekkel²⁵ – minden fogvatartott részt vehet. A fogvatartottak előzetesen írásban adják le kérdéseiket, de ettől függetlenül a fórumon is van lehetőség arra, hogy kérdéseket tegyenek fel és hozzászóljanak az egyes témákhoz. Annak érdekében, hogy a felmerülő problémák ne sikkadjanak el, a szakutasítás előírja, hogy a fórumokról jegyzőkönyvet és emlékeztetőt kell készíteni. Utóbbinak tartalmaznia kell a felvetett problémákat, kérdéseket és az azokra adott válaszokat,

²² A büntetés-végrehajtási szervezet fogvatartotti fórumok szakutasítása, 1. pont.

²³ Uaz. 1. a) pont.

²⁴ Uaz. 3. f) pont.

²⁵ Nem vehetnek részt a fórumon például a különleges biztonságú körleten vagy zárkában elhelyezett és a magánelzárás fenyítést töltő fogvatartottak, a IV-es biztonsági csoportba sorolt és a HSR-körleten elhelyezett fogvatartottak részvétele pedig egyedi mérlegelés tárgya kell legyen.

intézkedéseket. A visszacsatolást és a hatékonyságot az biztosítja, hogy a fogvatartotti fórumon értékelni kell az előző fórum során felmerült problémákra adott válaszok, intézkedések megvalósulását és azok eredményességét.

2. Külső panaszmechanizmusok

2.1. A külső mechanizmusok áttekintése

Az európai szakirodalom számos formáját ismeri a külső ellenőrzési mechanizmusoknak. Van Zyl Smit és Snacken²⁶ az alábbi típusokat különbözteti meg:

- Angliában és Németországban laikusokból álló, független „látogatói testületek” (*board of visitors*), vagyis monitorozó testületek²⁷ foglalkoznak a panaszokkal és a fogvatartotti kérésekkel. A testületek tagjai – akikhez a fogvatartottak közvetlenül, akár informálisan is fordulhatnak – egyrészt mediáció útján kísérik meg megoldani a problémákat, valamint ajánlásokat is tehetnek a hatóságoknak a panaszok kezelésére vonatkozóan, de a büntetés-végrehajtásra kötelező döntéseket nem hozhatnak. Hatékonyságuk kulcsa, hogy jelentéseik nyilvánosak és az igazságügyért felelős minisztériumnak minden kérdésüket érdemben meg kell válaszolnia.²⁸
- Gyakori megoldás, hogy ombudsman foglalkozik a fogvatartottak panaszjaival. Angliában ismert a kizárólag a fogvatartottak ügyeivel foglalkozó ombudsman,²⁹ míg más országokban (hazánk mellett például Albániában és Lengyelországban) a fogvatartottak panaszainak kezelése csak egy része az állampolgári jogokat védő „általános” ombudsman feladatainak. Tipikusnak tekinthető, hogy ugyan vizsgálati jogkörrel rendelkezik, az ombudsman csupán ajánlásokat fogalmazhat meg, azonban ezeknek a kötérfő nélküli ajánlásoknak komoly következményei lehetnek mind a szabályozást, mind a gyakorlatot tekintve.³⁰
- Hollandiában és – némi eltéréssel – Belgiumban³¹ független, helyi panasztestületek dönthetnek a fogvatartottak panaszairól. A testületek döntéseit a fogvatartott és az érintett büntetés-végrehajtási intézet is megtámadhatja, a jogorvoslati kérelem nyomán pedig egy központi

²⁶ D. van Zyl Smit – S. Snacken i. m. 308–309. p.

²⁷ Angliában „Independent Monitoring Board”, Németországban pedig „Anstaltsbeirat” ezeknek a testületeknek az elnevezése.

²⁸ Az angliai testületek jelentései itt érhetőek el: <http://www.imb.gov.uk/reports/146.htm>.

²⁹ Prisons and Probation Ombudsman

³⁰ Érdemes felidézni ezzel kapcsolatban, hogy Magyarországon az állampolgári jogok országgyűlési biztosa 1997–1998-ban átfogó vizsgálatot folytatott öt büntetés-végrehajtási szervnél, a vizsgálatot teljesítő hivatásos állományú személyek emberi jogi helyzetére is kiterjedően (OBH 8631/1997.). A vizsgálatról készült jelentés hatására a veszprémi „várbörtönt” bezárták.

³¹ S. Snacken: Belgium. In: D. van Zyl Smit – F. Dünkel: *Imprisonment Today and Tomorrow: International Perspectives on Prisoners' Rights and Prison Conditions*. Deventer, Kluwer Law International, 2001. 51–54. p. Idézi: D. van Zyl Smit – S. Snacken i. m. 309. p.

szerv hoz döntést. (Szakértők szerint a kétszintű rendszerben kialakult joggyakorlat pozitív változásokat hozott a fogvatartottak helyzetében.³²)

- A bíróságoknak változatos szerepük lehet a panaszok kezelésében. Franciaországban és Olaszországban például minden intézetben dolgozik egy közigazgatási bíró, aki azonban leginkább a büntetés végrehajtásával közvetlenül összefüggő kérdésekről dönt, például a feltételes szabadságra bocsátásról, ráadásul e bírók szoros kapcsolata a büntetés-végrehajtási szervezettel felveti a kérdést, hogy vajon elfogulatlanul tudnak-e döntést hozni akkor, amikor a büntetés-végrehajtási intézet vezetésének döntéseit kell felülvizsgálniuk.³³ Németországban is létezik hasonló intézmény, de a bírák nem „részei” a büntetés-végrehajtásnak, hanem a rendes bíróságok speciális, erre szakosodott kollégiumaiban³⁴ dolgoznak.³⁵
- Sok államban nincs külön a fogvatartással összefüggő ügyekre specializálódott bíróság, de természetesen ezen országok túlnyomó többségében is nyitva áll a fogvatartottak előtt az általános bírósági út jogaik érvényesítéséhez.

A külső mechanizmusok más szempontból is vizsgálhatóak: a szervezeti megközelítés arra koncentrál, hogy az egyes szervek jellemzően milyen szerepet töltenek be a büntetés-végrehajtás ellenőrzésében, felügyeletében – itt legfőképp az ügyészségről, a bíróságról és az ombudsmanról kell szót ejteni.³⁶

Ahol az ügyészség a kormánytól független, a büntetés-végrehajtás törvényességi felügyeletét az ügyészség látja el. Más országokban a büntetések végrehajtásának felügyelete elsősorban a bíróságok feladata, de arra is akad példa, hogy a törvényességi felügyeleti jogosítványok megoszlanak a bíróság és az ügyészség között.³⁷

A büntetés-végrehajtási bíráskodásnak három alapvető modellje ismert. A hagyományos megoldás szerint elválik a bíró ítélező és a büntetés-végrehajtást felügyelő szerepe, és „szakbíró” végzi a büntetés-végrehajtással összefüggő feladatokat, arra a megfontolásra is tekintettel, hogy valamiképpen befolyásolja

³² C. Kelk: The Netherlands. In: D. van Zyl Smit – F. Dünkel: *Imprisonment Today and Tomorrow: International Perspectives on Prisoners' Rights and Prison Conditions*. Deventer, Kluwer Law International, 2001. 483–488. p. Idézi: D. van Zyl Smit – S. Snacken i. m. 309. p.

³³ M. Herzog-Evans: Judicial Oversight on Prison Sentences. In: *Monitoring Prison Conditions in Europe: Report of a European Seminar, Paris: Penal Reform International*. Paris, Penal Reform International, 1997. 55–60. p. Idézi: D. van Zyl Smit – S. Snacken i. m. 309. p.

³⁴ Strafvollstreckungskammern

³⁵ F. Dünkel: Germany. In: D. van Zyl Smit – F. Dünkel: *Imprisonment Today and Tomorrow: International Perspectives on Prisoners' Rights and Prison Conditions*. Deventer, Kluwer Law International, 2001. 316. p. Idézi: D. van Zyl Smit – S. Snacken i. m. 309. p.

³⁶ Összefoglalóan lásd: Lajtár I.: *Jogállami biztosítékok a hazai büntetés-végrehajtásban, a garancia- és kontrollrendszer komplexitása és fejlesztésének lehetséges irányai*. PhD-dolgozat. Budapest, 2008. http://193.224.191.196:8080/phd/Lajtar_Istvan.phd.pdf.

³⁷ Vókó Gy.: *A büntetés-végrehajtás törvényességi felügyeletének fontossága, módszerei és eszközei*. Ügyészségi Értesítő, 1990. 1. 8. p.

a reszocializációs folyamatot. Más európai országokban, így Németországban és Ausztriában ezzel szemben a büntetés-végrehajtási bíró „nem felügyeli a »börtönügy« működését, hanem a büntetés-végrehajtás, mint közigazgatás és a – fogvatartott – állampolgár közötti jogvitában dönt”.³⁸ A harmadik modellben a büntetés-végrehajtási bíró szerepe arra korlátozódik, hogy döntsön az ítélet végrehajtása „jogi kereteinek meghatározásában, illetve »időközi« módosításában”.³⁹ (A magyar szabályozás ez utóbbi utat követi.)

Ami az ombudsman intézményét illeti, arra a szakirodalom egyedi ügyeket vizsgáló panasz fórumként tekint, és nem mint a büntetés-végrehajtás felügyeletét ellátó szervre.⁴⁰ Függetlenül attól, hogy melyik régiót vizsgáljuk, leginkább az ombudsman társadalmi ellenőrző funkcióját emelik ki, a szakértők többsége hatékony „megelőző mechanizmusnak” tekinti.

2.2. Kutatási tapasztalatok

2.2.1. A külső panaszmechanizmusok fajtái

Külső panaszmechanizmus alatt a fentieknek megfelelően a kutatás során is azt értettük, hogy a panaszt nem a büntetés-végrehajtás rendszerén belül kezelik, hanem az kívül kerül a börtön falain, és egy olyan testület bírálja el, amely szervezetileg független, vagyis döntéshozatala során külső befolyástól mentes.

Az összes vizsgált országban biztosított a fogvatartottak azon joga, hogy panaszukat egy – többé-kevésbé – független szervezet bírálja el, egyébként azonban jelentős eltérések mutatkoznak az egyes országok között a részletes szabályozást tekintve: gyakorlatilag ahány ország, annyi kombináció, változat létezik. A leggyakrabban az ügyészség, a bíróság, illetve az ombudsman foglalkozik a panaszokkal, vagy ezek a szervezetek megosztják a feladatokat egymás között. (A vizsgált országok közül egyedül Grúziában nincs semmilyen lehetőség arra, hogy a panaszt független szerv bírálja el.) A legszélesebb hatáskörrel a fent már kifejtetteknek megfelelően a bíróságok és az ügyészek rendelkeznek: a büntetés-végrehajtásra nézve kötelező erejű döntéseket hozhatnak, míg az ombudsmanoknak általában inkább eljárást kezdeményező jogosítványaik vannak jogsértés, illetve visszaesség észlelése esetén. Érdekesség, hogy a román civil szervezetek sokkal hatékonyabbnak tartják a Romániában a közelmúltban kialakított új rendszert, amely szerint immár nem az ügyészség, hanem a bíróság látja el a törvényességi felügyeletet a büntetés-végrehajtás felett. Sok érv szólhat a váltás mellett. A román tapasztalatok szerint a fogvatartottak nem tekintik függetlennek az ügyészséget, és nem bíznak abban, hogy jogaikat hatékonyan képviseli, hiszen a büntetőeljárás során „szemben álltak” egy-

³⁸ *Büntetés-végrehajtási jog.* (Szerk. Horváth Tibor.) 4. , átdolg. kiad. Budapest, Rejtjel Kiadó, 2007. 322. p.

³⁹ Uott.

⁴⁰ Vókó Gy.: *Büntetés-végrehajtási jog.* Pécs, Dialóg Campus Kiadó, 2008. 73. p.

mással. Ráadásul azokban az országokban, ahol az ügyészség szervezete a kormány alá van rendelve, az ügyészség semlegességét is megkérdőjelezzük, és az elfogultságra vonatkozó vádak – tekintet nélkül arra, hogy alaposak-e – alááshatják a rendszerbe vetett bizalmat.

Laikusokból álló „látogatói testület” vagy független panasztestület azonban egyik vizsgált országban sem működik. Az egyetlen, a „szokványostól” eltérő szerv az albán igazságügyi minisztérium mellett működő tanácsadó testület, amely jogosult lenne a fogvatartotti panaszok kezelésére is, azonban a helyi szakértő szerint a testület évek óta nem működik.

2.2.2. Eljárási szabályok

A kutatás eredménye szerint a külső panaszmechanizmusok esetében is minden esetben a panasz alapját képezheti a bántalmazás, a belső szabályok (például a házirend) megsértése és a kedvezőtlen, rossz fizikai körülmények, de nem egyetemes a gyakorlat a tekintetben, hogy a fentiekén túlmenően benyújthat-e panaszt a fogvatartott például a biztonsági csoportba sorolásával kapcsolatban, vagy akár akkor, ha sérelmezi a büntetés-végrehajtási szervezet tagjai által használt hangnemet, vagy viselkedésüket. Csehországban, Litvániában és Oroszországban például ez utóbbi típusú problémák nem képezhetik a külső panaszeljárás alapját, míg például Kazahsztánban, Lengyelországban vagy Moldovában bármilyen sérelmével fordulhat független szervhez a fogvatartott.

Vannak országok, például Litvánia és Románia, ahol csak a fogvatartott kezdeményezheti a panaszeljárást, de a vizsgált államok többségében a fogvatartott jogi képviselője is benyújthat panaszt. Bulgáriában, Koszovóban és Tádzsikisztánban civil szervezetek is fordulhatnak a független fórumokhoz, míg másutt, így például Albániában és Szerbiában – bár a szabályozás ezt kizárná – a gyakorlatban a civilek, a fogvatartottak családtagjai és jogi képviselői által előterjesztett panaszokat is befogadják.

A legtöbb vizsgált országban nincs formai követelménye a panasz benyújtásának, tartalmuk szerint értékelik a beadványokat. Van olyan ország, ahol erre a célra formanyomtatványt rendszeresítettek, de ott sem elutasítási ok a nyomtatvány hiányos, illetve hibás kitöltése.

Nagy különbségek mutatkoznak a panasz benyújtásának határidejét tekintve: Lengyelországban például hét nap, Moldovában harminc nap, Oroszországban egy-hat hónap, Azerbajdzsánban pedig egy év áll a fogvatartott rendelkezésére a döntéstől, illetve a jogsértéstől számítva. Ezzel kapcsolatban kijelenthető, hogy a hétnapos határidő nem minden esetben elegendő a panasz írásbeli benyújtására, különösen akkor, ha jogi képviselő segítsége is szükséges, illetve kötelező. Szintén fontos a határidő meghatározásánál annak a figyelembevétel, hogy a fogvatartott nem mindig van abban a helyzetben, hogy éljen panaszjogával, elképzelhető ugyanis, hogy például magánelzárását tölti, vagy kórházi kezelés alatt áll.

A vizsgált országokban a panasz benyújtásának nincs halasztó hatálya. Az egyetlen kivétel hazánk: ha a fogvatartott a büntetés-végrehajtási bíró magánelzárását kiszabó határozata ellen a büntetés-végrehajtási bíróhoz fordul, magánelzárásának végrehajtására a döntés megszületéséig nem kerülhet sor.⁴¹

Az eljárás hossza is jelentős különbségeket mutat: lehet öt nap (például Magyarországon a büntetés-végrehajtási bíró eljárása) és három hónap is (Tádzsikisztán), de arra is akad példa (Szerbia), hogy az eljárás maximális hossza nincs rögzítve jogszabályban, ami sérti a jobbiztonságot. A szakértői vélemények is azt támasztják alá, hogy minél rövidebb idő folytatják a panaszeljárást, az annál hatékonyabb, természetesen az ésszerűség határain belül: a túl rövid határidő kontraproduktív lehet, mert csak felületes vizsgálatra ad lehetőséget.

A kutatás során a válaszadók a legtöbb kritikával a vizsgálatok lefolytatásának módját illették. A kutatás adatai alapján a vizsgált országok nem fordítottak gondot az eljárási szabályok kidolgozására, így például a vizsgálatot végző szervek kötelezettségeit, a panaszos jogait, valamint a vizsgálat módszerét kevés országban rögzíti jogszabály. Egyértelmű szabályozás híján gyakori, hogy a panaszokat kivizsgáló szervet nem kötelezi semmi arra, hogy minden felet meghallgasson. Ezzel kapcsolatban hangsúlyoznunk kell, hogy elengedhetetlen az alapvető eljárási szabályoknak, a tisztességes eljárás garanciáinak, így a panaszos eljárási jogainak rögzítése. Emellett a panaszosnak jogosultnak kell lennie arra, hogy az eljárás során meghallgassák, bizonyítási indítványt tessen, az eljárás során ügyvéd képviselje, hozzáférjen a panasz vizsgálata során keletkezett iratokhoz, illetve az eljárásban anyanyelvét használhassa. A vizsgált országokban van lehetőség arra, hogy a panaszost ügyvéd képviselje az eljárás során, de csak Lengyelországban, Moldovában és Szerbiában képviselhetik civil szervezetek is a fogvatartottakat.

Több vizsgált országban nincs lehetőség anonim módon panaszt tenni, előfordul azonban, hogy amennyiben a panasz megalapozottnak tűnik, az előbbi szabály ellenére a panaszeljárás hivatalból megindul. Mivel nem ritka és esetenként megalapozott, hogy a panaszos retorziótól tart, a konferencián résztvevők egyetértettek abban, hogy a névtelenül érkező panaszokat is ki kell vizsgálni, és meg kell teremteni a lehetőséget a panaszok anonim benyújtására. Csehországban például a „külső” panaszok számára is „panaszládákat” helyeztek el minden intézetben, amelyekbe a fogvatartottak (akár névtelenül is) elhelyezhetik panaszukat, és amelyeket csak a panaszeljárás lefolytatására jogosult szerv képviselője nyithat fel.

Ami a sikeres panaszeljárás eredményét illeti, az – a külső mechanizmus típusának megfelelően – a kötőerő nélküli ajánlástól a fegyelmi vagy büntetőeljá-

⁴¹ A büntetések és az intézkedések végrehajtásáról szóló 1979. évi 11. törvényerejű rendelet, 43. § (4) bekezdés

rás megindításán keresztül a kifogásolt döntés megsemmisítéséig, illetve kártérítési megállapításáig terjedhet.

* * *

A Magyar Helsinki Bizottság kutatási tapasztalatai igazolták, hogy Közép-Kelet-Európa és a volt szovjet utódállamok büntetés-végrehajtási panaszmechanizmusai továbbra sem felelnek meg a nemzetközi elvárásoknak, és nem jelentenek valódi, hatékony jogorvoslati lehetőséget, elsősorban a megfelelő eljárási garanciák és eljárási jogosítványok, valamint a teljes mértékben független, kötelező erejű döntéseket hozó panasztestületek hiánya miatt. A kutatásban vizsgált legtöbb országban tehát mind jogszabályi, mind gyakorlati szinten komoly változásokra van szükség a fogvatartottak jogérvényesítésének elősegítése érdekében. A kutatás azonban rávilágított arra is, hogy egyes országok szabályozásaiban található kifejezetten előremutató, „jó gyakorlatok” is. Ezek alapján és a nyugati példák megfelelő adaptálásával ki lehet dolgozni egy olyan modellszabályozást, amely – az érintett országok hasonló jogfejlődésére és intézményrendszereire tekintettel – széles körben szolgálhat a régió büntetés-végrehajtási panaszmechanizmusai megreformálásának alapjául.

Juhász Zsuzsanna

A fogva tartott szülők bebörtönzésének kihatásai

A kapcsolattartás

Számos tanulmány¹ mutat rá arra, hogy a fogva tartott szülők számára a bebörtönzés legfájdalmasabb aspektusa a családi kötelek elvesztése, lazulása, azon belül is a gyermekek hiányának megélése. Általánosságban elmondható, hogy a gyermek elvesztése jobban megviseli a fogva tartott anyákat, mint az apákat, illetve a gyermek oldaláról nézve a gyermekek rosszabbul viselik az anya bebörtönzését, mint az apáét. E jelenség az anya-gyermek kapcsolat természete mellett azzal is magyarázható, hogy az apák ritkábban gondoskodnak egyedül a gyermekükről, ugyanakkor igen jelentős a gyermekét egyedül nevelő nők aránya. Megfigyelhető továbbá, hogy az apa bebörtönzése esetén jellemzően az anya veszi át a családfő szerepét, ő gondoskodik majd a gyerekekről, míg az anya bebörtönzésekor a nagyszülők, rokonok szerepe kerül előtérbe, ezek hiányában kerül a gyermek állami gondozásba.² A fentiekre tekintettel a jelen írás elsősorban a fogva tartott nők bebörtönzésének kihatásaival foglalkozik.

Ténykérdésként leszögezhető, hogy a *családdal való kapcsolattartásnak* mindkét szülő vonatkozásában két fontos hozadéka van: egyrészt elősegítheti a fogvatartottak *visszaesési rátájának csökkenését*, azaz megfelelően ápoltság esetén kisebb a visszaesés kockázata, ami természetesen pozitívan befolyásolhatja a gyermek jövőjét is. Laing és McCarthy munkájukban³ például egy Kalifornia államban végzett kutatás megállapításaira hivatkoztak, mely szerint azon fogvatartottak körében, akiket a családjuk a bebörtönzésük tartama alatt nem látogatott meg, csak az érintettek fele töltötte ki eredményesen a feltételes szabadságot, míg azoknál, akiket legalább háromszor meglátogattak, ez az arány 70% volt. A fogvatartottak családjának szerepe ezért meghatározó a társadalomba való visszavezetésben a fogvatartás alatt, illetve azt követően is. Az Európa Tanács Parlamenti Közgyűlése ugyanezen megfontolásból szorgalmazta a fogva-

¹ Lásd például: Robertson, Oliver: *The impact of parental imprisonment on children*. Geneva, Quaker United Nations Office, 2007.; Murray, Joseph: *The effects of imprisonment on families and children of prisoners*. In: *The effect of imprisonment*. (Edited by Alison Siebling and Shadd Maruna). Cambridge, University of Cambridge, 2005. (Criminal Justice Series); The Quaker Council for European Affairs: *Women in prison. A review of the conditions in Member States of the Council Europe*. February 2007.

² Az USA Statisztikai Hivatalának 2008. évi jelentése például arról számolt be, hogy a fogva tartott anyák esetében 42%-ban a nagyszülő gondozásába került a gyermek, míg az apa bebörtönzése 88%-ban eredményezte, hogy az anya gondoskodott a gyerekekről. Lauren, Glaze - Maruschak, Laura, M.: *Parents in prison and their minor children*. Bureau of Justice Statistics. Special Report. August 2008. 5. p., <http://www.ojp.usdoj.gov/bjs/pub/pdf/pptmc.pdf>.; Vö. World Health Organization: *WHO Conference on Women's health in Prison. Correcting gender inequities in prison health. Consultative document for discussion at the WHO International Conference on Prison Health - Kyiv, Ukraine* 13. November 2008. Copenhagen, 2008. 17. p.

³ Laing, Karen - McCarthy, Peter: *Risk, protection and resilience in the family life of children and young people with a parent in prison: A literature review*. 2004. 15. p.

tartottak családjainak támogatását a fogvatartás családra és társadalomra gyakorolt hatásairól szóló 1997. évi 1340. számú ajánlásában.⁴

A családi kötelek mellett eredményesen *képesek visszaszorítani a fogvatartottak önkárosító magatartásait is*. Az ún. *Corston-jelentés*⁵ például leszögezi, hogy a börtönön kívül a férfiak követnek el gyakrabban öngyilkosságot, de ez a helyzet a végrehajtási környezetben megváltozik. A jelentést készítő *Jean Corston* szerint a szabad társadalomban az anyaság egy olyan tényező, amely védelmet nyújthat az öngyilkos magatartásokkal szemben, ez a faktor azonban a börtönkörnyezetben a gyermekektől való elszigetelés révén megszűnik. Ezért döntő jelentőségű a gyermekekkel való kapcsolat fenntartása, ápolása.

Az írni-olvasni nem tudó gyermekek számára a *telefonálások, illetve a látogatások* jelentik a szülővel való érintkezést. Megfigyelhető ugyanakkor, hogy azokban az országokban, ahol a telefonálás széles körben elterjedt, az idősebb gyermekek körében is a telefonálások örvendenek nagyobb népszerűségnek, szemben az érintettek közötti levelezéssel. Írországból például jellemző, hogy a fogvatartottak több mint fele napi, illetve majdnem napi rendszerességgel beszél a családjával telefonon, míg csak 15%-ra tehető a minden héten levelet váltók aránya. Fontos tényező azonban, hogy a hívások hossza, illetve gyakorisága korlátozások alá eshet, és számolni kell annak költségvonzatával is.

A családi látogatások egyértelmű pozitív hatása mellett érdemes hangsúlyozni, hogy a gyermek számára sok esetben *felkavaró élmény az anya viszontlátása*. Ilyenkor gyakorta újraélik a szülő elvesztését, ami megnövekedett agressziót vagy aggodalmat válthat ki náluk. A fogva tartott nők egy része ezért utasítja vissza a látogatásokat. Egy USA-ban végzett kutatás arra világított rá, hogy a legtöbb, szüleit meglátogató gyermek a negatív tapasztalatok (például a beszélgetés körülményei üvegfalon keresztül telefonnal) miatt csak egyszer vagy kétszer vállalkozott a családi látogatásra.⁶ Gondot jelenthet továbbá, ha a gyermek az anya bebörtönzése miatt intézeti elhelyezésbe kerül és hosszú idő telik el az újbóli viszontlátásig. Milánóban e helyzet kezelésére egy civil szervezetet hoztak létre, amely mintegy mediátorként egyrészt segít az anya számára felkutatni a gyermekét, másrészt felkészíti a nőt a gyermekkel való kapcsolattartásra, a találkozásokra.⁷

Számolni kell továbbá azzal, hogy miként éli meg a gyermek az *átvizsgálást, a fémdetektorok, kábítószer-kereső kutyák alkalmazását, illetve a testi kontaktusok hiányát*⁸ a látogatások alatt. Ezekben a szituációkban sok múlik többek között az ör-

⁴ Parliamentary Assembly Recommendation 1340 (1997) on the social and family effects of detention.

⁵ Home Office: A report by Baroness Jean Corston of a review of women with particular vulnerabilities in the criminal justice system. 2007. 76. p.

⁶ Robertson, Oliver (2007) i. m. 24-25. p.

⁷ The Quaker Council for European Affairs: Country Report: Italy - www.quaker.org/qcea/prison

⁸ Az Európa Tanács tagállamai körében végzett kérdőíves felmérés alapján Portugáliában a testi kontaktus a felek között nem lehetséges, Ausztriában a biztonsági fokozat függvényében alakul, míg Koszovóban csak az elítéltek számára biztosított, lévén, hogy az előzetesben lévő nőket üvegfalal választják el a látogatóiktól. Bővebben: The Quaker Council for European Affairs: Women in prison. A review of the conditions in Member States of the Council Europe, February 2007. 74-76. p.

személyzet felkészültségén, hozzáállásán. Ezzel összefüggésben hivatkoznék az Európa Tanács Miniszteri Bizottságának Rec (2006) 2. ajánlására az Európai Börtön szabályokról,⁹ amely leszögezi, hogy a látogatási módozatoknak lehetővé kell tenniük, hogy a családi kapcsolatok fenntartása és fejlesztése a lehető legtermészetesebb módon történjen (24.4 pont), valamint az Európa Tanács Parlamenti Közgyűlésének 1997. évi 1340. számú ajánlására, amely a családi látogatások feltételeinek javítását, különösen olyan környezet kialakítását ajánlotta a tagállamok figyelmébe, ahol a fogvatartott egyedül töltheti el családjával a látogatásokat.

Egyes börtönökben már találkozhatunk *gyermekbarát környezettel* (gyermekbútorok, játszó terület kialakítása, családi szobák) is, de egyfajta megoldás lehet a látogatások tartamának, illetve gyakoriságának bővítése, családi napok szervezése speciális programokkal.¹⁰ Ausztriában, Finnországban, hazánkban és Izlandon például speciális szobákat alakítottak ki a gyermekek számára. Hollandiában néhány börtön rendelkezik vendégházakkal, ahol a gyermekek édesanyjukkal tölthetik a hétvégét. Sajátos Kanada szabályozása, ahol a minimum, illetve közepes biztonsági kategóriába sorolt fogva tartott nők kérhetik az ún. anyagyermek programban való részvételüket vagy teljes, vagy részidős formában. Ez utóbbi esetben a gyermekek 12 éves korukig a hétvégéket és az iskolai szünetek idejét együtt tölthetik édesanyjukkal.¹¹ Dánia néhány börtönében engedélyezik a gyermekeknek, hogy a szülő szobájába menjenek, és ott töltsék el a látogatási időt. Belgiumban a legtöbb börtönben vannak gyermekek számára „szervezett” látogatások, illetve speciális alkalmakra (Mikulás) is készülnek az intézetekben. Horvátországban és Lengyelországban a gyermekekre tekintettel a látogatások időtartama meghosszabbítható, illetve gyakoriságuk is növelhető. Anglia néhány börtönében pedig lehetőség van arra, hogy a gyermekek mindennapi életmenetéhez igazodó családi látogatásokra kerülhessen sor, ennek keretében például közös étkezésre, a házi feladat szülővel közös elkészítésére nyílik mód.¹²

E témakörhöz kapcsolódó további pozitív példa ugyancsak az Egyesült Királyság gyakorlata, ahol a hozzátartozók pénzügyi segítséget kaphatnak havi kétszeri látogatás költségeinek (utazás, étkezés, szállás) fedezéséhez.¹³ Franciaországban egy civil szervezet pedig „kísérő szolgálatot” hozott létre azon gyermekek számára, akik kísérő hiányában, illetve annak akadályoztatása esetén nem tudják fogva tartott szüleiket felkeresni.¹⁴

⁹ Az ajánlásról lásd még: Vókó György (összeáll.): Új európai börtön szabályok és magyarázatok. Budapest, Ügyészek Országos Egyesülete, 2007.; Lórinz József: Börtönügy Európában a 2006-os Európai Börtön szabályok tükrében. In: Dolgozatok Erdei Tanár Úrnak. Budapest, ELTE Állam- és Jogtudományi Kar, 2009.; Juhász Zsuzsanna: Megújult az Európai Börtön szabályok. Börtönügyi Szemle 2006. 3. 44-58. p, valamint Juhász Zsuzsanna: A megújult Európai Börtön szabályok ismertetése. Szeged, 2006. (Acta Juridica et Politica, Tomus LXVIII. Fasc. 12.)

¹⁰ The Quaker Council for European Affairs: Women in prisons... 73. p.

¹¹ Alejos, Marlene: Babies and small children residing in prisons. Quaker United Nations Office, 2008. 35. p.

¹² King, D.: Parents, children and prison: effects of parental imprisonment on children. Centre for Social and Educational Research Reports, Dublin Institute of Technology, 2002. 13. p.

¹³ Eurochips: United Kingdom. - http://www.eurochips.org/uk_practical.html

¹⁴ Robertson, Oliver (2007) i.m. 26. p.

A látogatások gyakoriságát tekintve az egyes országok szabályozásai igen eltérő képet mutatnak. Horvátországban például hetente kétszer, Dániában hetente egyszer, a Cseh Köztársaságban havonta egyszer három óra tartamban látogathatja a gyermek az édesanyját. Finnországban minden szombaton és vasárnap van látogatásra lehetőség, illetve családi találkozásokat szerveznek átlagban havi két alkalommal. Észtországban hosszú, illetve rövid tartamú látogatások között tesznek különbséget. A rövid időtartamú kapcsolattartásra havonta legalább egy alkalommal nyílik lehetőség 3 óra tartamban, míg a hosszúra hathavonta, úgyszintén legalább egy esetben, maximálisan három nap terjedelemben. Koszovóban az elítélt nők hetente egyszer két órára, vagy hetente kétszer egy órára láthatják gyermeküket, míg az előzetesben lévők esetén a gyakoriság kérdésében a bíróság dönt. Ugyancsak a fogvatartotti kategóriák szerint differenciál a luxemburgi szabályozás is: az előzetesek számára havi hat, az elítélteknek pedig 5 óra biztosított. Lengyelországban a látogatások gyakorisága a végrehajtási intézetek függvényében alakul: zárt börtönökben havonta két látogatás engedélyezett, a félig-nyitottakban három, míg a nyitottakban a látogatások száma nincs korlátozva. Bulgáriában az elítéltek esetén a látogatások számát tekintve ugyancsak nincs korlátozás.¹⁵

Nem kétséges, hogy családerősítő szerepet tölthetnek be a *börtönön kívül lebonyolított látogatások* is, de sajnálatosan ennek elérhetősége a fogva tartott nők számára igen korlátozott. Európában Dánia és Németország büntetés-végrehajtása biztosítja e tekintetben a legtöbb lehetőséget.¹⁶ Ide kapcsolódva említhető meg a fogva tartott szülők gyerekei ingyenes nyári táboroztatásának ötlete, amely az Egyesült Államokban, Indiana államban fogalmazódott meg elsőként, majd itt került sor gyakorlati megvalósítására is. Az érintettek szerint a tábor talán egyik legjelentősebb érdeme, hogy az együtt eltöltött idő során az általánosan megszokotthoz képest nagyobb mértékben teszi lehetővé a fizikális kapcsolatot anya és gyermeke között.¹⁷ Hasonló kezdeményezéssel hazánkban is találkozhatunk a református börtönmisszió közreműködésével.

A családi kötelékek fenntartása, illetve erősítése érdekében sajátos kezdeményezést indítottak útjára az Egyesült Királyságban, amelynek lényege, hogy a fogva tartott anyák és apák hangos meséskönyvet készítenek a gyermekeknek. A mesék CD-n, illetve DVD-n hallhatóak. Ez a projekt azon túl, hogy elősegítheti a szülő-gyermek kötelék erősödését, lehetőséget teremthet a fogvatartottaknak szülői szerepük és felelősségük újragondolásra is.¹⁸ Emellett hozzájárulhat az olvasási készségek javításához is, tekintettel arra, hogy a fogva

¹⁵ The Quaker Council for European Affairs: Women in prisons... 74-76. p.

¹⁶ Kestermann, Claudia: Training curriculum for women's prisons - health aspects. In: Dünkel, F. - Kestermann, C. - Zolondek, J.: International study on women's imprisonment. Current situation, demand analysis and „best practice”. University of Greifswald, 2005. 23. p.

¹⁷ Penal Reform International: Human rights and vulnerable prisoners. 2003. 74. p.

¹⁸ E témáról bővebben: Collins, Katrina - Healy, Julie - Dunn, Helen: When a parent goes to prison. The Prison Development Work of Barnardo's Parenting Matters Project. No. 8. Policy and practice briefing.

tartott szülők jelentős hányada küzd írás-olvasás problémákkal,¹⁹ amiből kifolyólag soha sem olvasott gyermekének.²⁰

Fontos megjegyezni, hogy a Heves Megyei Bv. Intézet 2010-ben a hazai viszonyokra adaptálta az angliai „Storybook Dads” projektet, meseterápiás programjukban a börtön női elítélteit – mesemondó-meseterapeuta segítségével – maguk választotta meséket mondtak fel CD-lemezre gyermekeik és unokáik számára.²¹

A gondolat egyébiránt nem új keletű, lévén hasonló program indult útjára az egyesült államokbeli Wisconsin államban már 1996-ban. E projekt eredetileg a fogvatartottak olvasási készségének javítását célozta, de hamar felismerték, hogy a bebörtönzött apáknak segítségre van szükségük a gyermekeikkel való kapcsolattartás terén is. Így jött létre a „Törjük át a rácsokat könyvekkel!” elnevezésű program, amelyben például azok az apák, akiket gyermekeik nem tudnak meglátogatni, egy videofelvételen, DVD-n olvashatnak fel mesét gyermekeiknek, melyeket a gyerekek postai úton kapnak kézhez.²²

A fogvatartottak gyermekeinek helyzete

Előljáróban fontos hangsúlyozni, hogy az eltérő fejlődési szinten lévő gyermekek eltérően élhetik meg a szülő bebörtönzését. Befolyásoló tényező lehet továbbá a gyermek neme, életkora, intelligenciája, természete, a szülővel való kapcsolata és nem utolsósorban a szülő antiszociális magatartása, illetve az általa elkövetett bűncselekmény jellege is.

A *gyermekek oldaláról* a szülő bebörtönzésének számos kihatása közül kettő érdemel kiemelés. *Egyrészről* a szülő bebörtönzése magában hordozza a *gyermek kriminalitásának veszélyét* is. Számos tanulmány²³ mutatott rá ugyanis, hogy a bebörtönzött szülők gyermekei igen gyakran tanúsítanak antiszociális magatartást későbbi életük során.²⁴ Murray és Farrington 2005-ben publikált munkájukban például arra világított rá, hogy azon londoni fiúk, akiket születésük és 10 éves

¹⁹ Az Egyesült Királyságban végzett felmérés szerint például 2000-ben a fogvatartottak 50%-a szegényes olvasási, míg 80%-a ugyanilyen íráskészséggel rendelkezett. Reading together: working with inmate fathers by Wendy Bond. - <http://www.cilip.org.uk/publications>

²⁰ A kezdeményezésről bővebben: www.storybookdads.co.uk

²¹ Büntetés-végrehajtási szervezet évkönyve, 2010. (Főszerk. Szalai Tímea). Budapest, BVOP, 2010. 31. p.

²² Lehmann, Vibeke: „Breaking Barriers with Books”: Connecting incarcerated fathers with their children. World Library and Information Congress: 75th IFLA General Conference and Council, 2009. Milan. - <http://www.ifla.org/annual-conference/ifla75/index.htm>

²³ Lásd például Murray, Joseph - Farrington, P. David: Parental imprisonment: effects on boys' antisocial behaviour and delinquency through the life-course. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 2005. 12.; Murray, Joseph: The effects of imprisonment on families and children of prisoners. In: Liebling, A.& Maruna, S. (eds.): *The effects of imprisonment*. 2005.; Miller, Keva: The impact of parental incarceration on children: an emerging need for effective interventions. *Child and Adolescent Social Work Journal*, 2006. 4.

²⁴ A Corston-jelentés említést tesz egy olyan esetről, amikor három generáció nőtagjai is megfordultak fogvatartottként ugyanazon büntetés-végrehajtási intézetben. Home Office: *A report by Baroness Jean Corston of a review of women with particular vulnerabilities in the criminal justice system*. 2007. 21. p.

koruk között a szülő bebörtönzése miatt választottak el szüleiktől, felnőttkorukban 48%-ban követtek el maguk is bűncselekményt, míg 25%-ot azok, akik elválasztására más okból került sor. A gyermek jövőbeli kriminális magatartása szempontjából ilyenformán meghatározó befolyásoló körülmény lehet a szülő bűnözői múltja, ami kihatással bírhat a gyermek iskolai tanulmányokban való visszaesésére és a szülő bebörtönzése miatti intézeti elhelyezésére is. Anglia és Wales felnőtt börtönnépességének például egynegyede volt állami gondozásban gyermekkorának egy részében. Ugyancsak az Egyesült Királyságból származó becslések szerint a fogvatartottak gyermekei hozzávetőlegesen háromszor akkora veszélynek vannak kitéve társaikhoz képest az antiszociális magatartások tanúsítása terén, illetve kétszeresnek a mentális betegségek tekintetében.²⁵

A szülő bebörtönzésének *másik aspektusa*, hogy a gyermekek a legkülönbébb pszichoszociális problémáktól szenvedhetnek. Így megfigyelhető körükben például a depresszió, a szorongás, a hiperaktivitás, az agresszív viselkedés, a tanulmányokban való visszaesés,²⁶ illetve alvási, evési problémák jelentkezhetnek náluk. Murray tanulmányában²⁷ három olyan tényezőt emel ki, amelyek közvetlen előzményei lehetnek a pszichoszociális problémáknak. Így véleménye szerint ezeket kiválthatja a szülőtől való elválasztás, a szülő iránti aggódás, illetve ha a szülő kriminalitását a gyermekre is kivetítik, azaz rá is mint leendő bűnözőre tekintenek. Ez utóbbi pedig előidézőjévé válhat a gyermek antiszociális magatartásának.

A fent leírt tényezők mellett kiemelendő, hogy számszerűségét tekintve (is) *kevés információval rendelkezünk a fogvatartottak gyermekeiről*. Ennek oka, hogy számos országban nem találunk arra vonatkozó adatokat, hogy a bebörtönzött anyáknak, apáknak hány gyermekük van, mert ennek rögzítése nem része a befogadási eljárásnak. Az Egyesült Királyságban sincsenek naprakész adatok az érintett gyermekek számáról, de egy 2009-es információs kiadvány²⁸ megállapítása szerint évente több gyermek szenved el az országban a szülők bebörtönzését, mint a szülők vádlását! Ezzel szemben az USA-ban már 1974 óta 5 évente gyűjtenek adatokat a fogvatartottak gyermekeiről. 1998-ban például 250 000-re becsülték azon gyermekek számát, akiknek édesanyját bebörtönözték. Az USA Statisztikai Hivatalának 2008. augusztusi jelentése pedig arról számolt be, hogy 1991. óta 131%-kal nőtt azon 18 év alatti fiatakorúak száma, kiknek édesanyját fogva tartották.²⁹

²⁵ Glover, Jane: Every night you cry. The realities of having a parent in prison. Believe in children. Barnardo's, October 2009. 2-3. p.

²⁶ E témához lásd Cho, Rosa Minhyo: Impact of maternal imprisonment on children's probability of grade retention. *Journal of Urban Economics* 65 (2009), 11-23. p.

²⁷ Murray, Joseph: The effects of imprisonment on families and children of prisoners. In: *The effect of imprisonment*. (Edited by Alison Siebling and Shadd Maruna). Cambridge, University of Cambridge 2005. (Criminal Justice Series), 446. p.; Murray, Joseph - Farrington, P., David - Sekol, Ivana - Olsen, F. Rikke: Effects of parental imprisonment on child antisocial behaviour and mental health: a systematic review. *Campbell Systematic Reviews*, 2009. 4.

²⁸ Families Outside: Support and information for children affected by imprisonment. February 2009. - www.familiesoutside.org.uk

²⁹ Lauren, Glaze - Maruschak, Laura, M. i. m. 2. p.

Ugyancsak nem ismert pontosan sem abszolút számokban, sem arányaiban azon gyerekek érintettsége, akik édesanyjukkal együtt vannak büntetés-végrehajtási intézetben, mivel ezen adatokat a büntetés-végrehajtási hatóságok általában úgyszintén nem tartják nyilván. Az azonban ténykérdés, hogy a női börtönépességen belül igen nagy arányt képviselnek az anyák. A Greifswaldi Egyetem által végzett nemzetközi kutatás³⁰ adatai alapján például a megkérdezettek 81,9%-ának volt gyermeke Görögországban, 70,2%-ának Lengyelországban, 68,7%-ának Litvániában, 67,8%-ának Németországban, 63,5%-ának Oroszországban és 57,7%-ának Dániában.

A gyermekek fogvatartási helyre, végrehajtási intézetbe történő „bekerülésének” egyébiránt két módja különül el egymástól. Egyrésztől lehetséges, hogy a gyermek a születését követően édesanyjával együtt kerüljön befogadásra, tekintettel arra, hogy még nem ért el egy bizonyos fejlettségi szintet, vagy meghatározott életkort, azaz indokolt, hogy az anyjával maradjon. Másrésztől gyakori, hogy az anya a szabadságelvonás alatt ad életet gyermekének, lévén már a befogadáskor gyermeket várt, de esetenként előfordul az is, hogy a szabadságelvonás alatt lett terhes. E két megoldás együttes alkalmazása mellett arra is van példa (Kirgiz Köztársaság, egyes USA-tagállamok, hazánk), hogy a szabadságelvonás tartama alatt született gyermek maradhat az anyával, de az azt megelőzően született gyermek már nem.³¹

Itt jegyezném meg, hogy néhány ország szabályozása lehetővé teszi, hogy a gyermek az édesapjával éljen együtt a börtönkörnyezetben. Így Dániában az apával maradhat a gyermek, feltéve, hogy a fogva tartott apa a gyermek három éves kora előtt szabadul. Ausztráliában nem tesznek különbséget a szülők között, így ha az apa látja el a gyermek szülői felügyeletét, kérheti a hatóságtól, hogy a gyermeket vele együtt helyezték el.³² Spanyolországban, Aranjuez város börtönében mindkét szülő bebörtönzése esetén van lehetőség az együttélésre, ha a gyermek három év alatti.³³

Az apa-gyermek együttes elhelyezése engedélyezhető emellett Bangkokban, Thaiföldön és Bolíviában is.³⁴ A dél-amerikai országban a jogszabályok alapján a gyermek mind az apával, mind pedig az anyával együtt élhet 6 éves koráig. A valóságban nagyon sok gyermek ezen életkor után is a börtönkörnyezetben marad, mivel nincs olyan személy, aki gondoskodni tudna róla, az árvaházakban pedig gyakorta még rosszabb körülmények között élnek a gyermekek, ráadásul szüleik nélkül.³⁵ A La Paz-i San Pedro börtönben készült esettanulmány

³⁰ Dünkel, F. – Kestermann, C. – Zolondek, J.: Internationale Studie zum Frauenstrafvollzug, Bestandsaufnahme, Bedarfsanalyse und best practice. (Department of Criminology, University of Greifswald, 2005.)

³¹ Robertson, Oliver: Children imprisoned by circumstance. Quaker United Nations Office, 2008. 15. p.

³² Alejos, Marlene i. m. 34. p.

³³ Rosenberg, Jennifer: Children need dads too: children with fathers in prison. Quaker United Nations Office, 2009. 5. p.

³⁴ Robertson, Oliver (2008) i. m.17. p.

³⁵ Friedman-Rudovsky, Jean: In Bolivia, keeping kids and moms together - in prison. (TimeWorld, 2009) -www.time.com/time/world/article/08599,1890642,00.html

ugyanakkor arról számolt be, hogy a legrosszabb helyzetben az e börtönben élő gyermekek vannak. Egy fiatal lány megerőszkolását és meggyilkolását követően a kormányzat eltávolította ugyan a gyermekeket az intézetekből, de idővel – lévén családjuk nem tudott gondoskodni róluk – visszaszivárogtak oda. 2005-ben például 200 gyermek élt efféle környezetben.³⁶ Fontos megemlíteni továbbá, hogy gyakorta a gyermekek édesanyja is beköltözik a börtönbe, mert megélhetése és elhelyezése a városban nem biztosított. Így fordulhatott elő, hogy a hozzávetőlegesen 2 500 fő bentlakóból csak 1 500 volt fogvatartott. A bolíviai börtönökben élő gyermekek száma egyébként a '80-as évek óta folyamatosan növekszik, aminek hátterében a kormányzat kábítószer-kereskedelemmel szembeni szigorú fellépése áll.³⁷

A gyermek elsődleges érdekeinek figyelembe vételével Hollandiában a gyermek a fogva tartott apával nem kerülhet elhelyezésre, de időlegesen engedélyezhető, hogy az apa a börtönön kívül gondoskodjék gyermekéről. Hasonló példa hozható fel Norvégiából is, ahol egy apa azért fordult a gyermekjogi ombudsmanhoz, mert elítélésével a gyermek kizárólagos nevelői feladatait nem tudta ellátni. Az esetre vonatkozó döntés nyomán az ítélet végrehajtását elhalasztották addig az időpontig, amikortól az apai nagypapa gondoskodni tudott a gyermekről.³⁸

Az anyával közös elhelyezés a bv. intézetben

A területi korlátokra tekintettel a jelen írás a szabadságvesztés-büntetés alatti együttes elhelyezés egyes kérdéseit tárgyalja, de néhány gondolat erejéig kitér az őrizet és az előzetes letartóztatás kihatásaira is.

Az Európa Tanács Parlamenti Közgyűlésének 2009. évi 1663. számú határozata³⁹ e tárgykörhöz kapcsolódóan például szorgalmazza, hogy gyermekét egyedül nevelő nők esetén csak kivételes esetekben (ismételt bűnelkövetés, szökés, a tanúk befolyásolásának veszélye) kerüljön sor szabadságelvonásra a jogerős ítélet megelőzően. A gyakorlatban ugyanakkor a nők többsége munkanélküliségéből, kedvezőtlen anyagi körülményeiből adódóan az olyan alternatívákat, mint például az óvadék, biztosíték nem is tudja igénybe venni, ezért kerül sor esetükben a kényszerintézkedés alkalmazására.⁴⁰

Az Európa Tanács Parlamenti Közgyűlésének 2000. évi 1469. számú ajánlása a börtönben lévő anyákról és csecsemőkről⁴¹ pedig leszögezi, hogy a kisgyermekes anyák számára közösségi alapú büntetéseket (pl. próbára bocsátást, közérdekű munkát, mediációt, felfüggesztett szabadságvesztést stb.) kellene kimunkálni

³⁶ A BBC 2005-ös cikke szerint országos szinten számuk több mint 1 200. Vaca, M.: Bolivia's prison children. BBC News. – <http://news.bbc.co.uk/go/pr/fr/-/2/hi/americas/4415294.stm>

³⁷ Vö. Henneberry, Alanna: Children living in jails. Providing educational and social services support for children living in jail with parents in Bolivia. Child Family Health International, 2008.

³⁸ Rosenberg, Jennifer i. m. 5. p.

³⁹ Parliamentary Assembly Resolution 1663 (2009): Women in prison.

⁴⁰ Townhead, Laurel: Pre-trial detention of women. And its impact on their children. Quaker United Nations Office, 2007. 4-18. p.

⁴¹ Parliamentary Assembly Recommendation 1469 (2000): Mothers and babies in prison.

és alkalmazni, elkerülve a szabadságelvonással járó jogkövetkezményeket. A terhes, illetve kisgyermekes anyák bebörtönzésére ilyenformán csak a legvégső esetben szabadna sort keríteni, kivéve, ha a nő nagy tárgyi súlyú bűncselekményt követett el, és veszélyt jelent a társadalomra.

Azokban az esetekben, amikor a jogerős ítélettel az anya bebörtönzésére kerül sor, a gyermek anyjával közös elhelyezése egyes országokban bizonyos feltételek mellett megengedett. Itt leginkább a gyermek életkora, fejlettségi szintje a meghatározó. A legtöbb nyugat-európai, valamint dél-amerikai országban emellett *feltétel*, hogy a fogvatartás helyéül szolgáló végrehajtási intézet rendelkezzen *anya-gyermek részleggel*. Az e részlegekben történő elhelyezést a börtönhatóságok további feltételhez is köthetik, így például az anya csak akkor kerülhet e speciális fogvatartási helyre, ha jó magaviseletű, és nem él kábítószerrel.

Az anya-gyermek együttes elhelyezés tekintetében kulcskérdés, hogy *mennyi ideig maradjon ebben az ingerszegény környezetben a gyermek*. E tekintetben a volt szovjet blokk országai általános nézetet képviselnek, míg a nyugat-európai országokban a végrehajtási feltételek, illetve a kultúra függvényében eltérő szemléletekkel találkozhatunk. Észtország és Lettország például egyaránt a gyermek 4 éves koráig látja indokoltnak a közös elhelyezést. A nyitott börtönügvet valló Németországban hasonlóan nagy jelentőséget tulajdonítanak az anya személyes gondoskodásának gyermeke felett, ezért a gyermek 3, 4, vagy esetenként akár 6 éves koráig is a börtönkörnyezetben maradhat édesanyjával. Ezzel szemben a szigorúbb börtönpolitikát képviselő Angliában a hat hónapot meghaladó tartamot a gyermek számára károsnak ítélik meg, így a közös elhelyezés felső határa nyitott végrehajtási intézetben a gyermek 18, míg a zártakban 9 hónapos kora. Svédországban a börtönhatóságok törekvése úgyszintén arra irányul, hogy a gyermek csak olyan rövid ideig maradjon az intézetben, amíg az feltétlenül szükséges: a vonatkozó rendelkezések értelmében ez maximum a gyermek 12 hónapos kora.⁴²

Európában hazánk, illetve Hollandia szabályozása biztosítja a legrövidebb együttlétet, ami a gyermek hat hónapos koráig engedélyezett. E tartam – indokolt esetben – Hollandiában a gyermek 9 hónapos koráig, Magyarországon pedig 1 éves korig meghosszabbítható. Az egyetlen európai ország, amely tiltja a közös elhelyezést: Norvégia. Itt a gyermek az anya bebörtönzése esetén nevelőszülők gondozásába kerül, illetve újszülöttek esetén a fogvatartottak büntetésük egy részét speciális anya-gyermek házakban tölthetik a börtönön kívül.⁴³

A gyermekek börtönbeli életkörülményei országonként, illetve esetenként országon belül is eltérnek egymástól. Szinte valamennyi államban jellemző azonban, hogy a *börtönnépesség többi részétől eltérő bánásmódban részesülnek*, ami megnyilvánul

⁴² NDPHS Expert Group on Prison Health: Women's health in prison in the Northern Dimension Area. Thematic Report. No. 3/2008. (NDPHS Series) 44. p.

⁴³ Robertson, Oliver (2008) i. m. 8. p. és The Quaker Council for European Affairs: Women in prisons... 49-51. p.

mulhat például jobb elhelyezési körülményeikben,⁴⁴ az élelmezésükben,⁴⁵ a külvilággal való kapcsolattartásukban.⁴⁶ Ezzel összefüggő általános követelmény, hogy a *gyermek soha nem kezelhető fogvatartottként*, és az elhelyezés körülményeinek, a környezetnek – amennyire csak lehetséges – hasonlítani kell a börtön falain kívülihez. Számos európai országra jellemző a *gyermekbarát elhelyezés*, ami gyakorta a börtön többi részétől leválasztva, különálló épületben, vagy elkülönült szárnyban történik. Jellemzőek a színesre festett falak, a nyitott ajtók, a kényelmes bútorok, a játékok, sőt esetenként az anyák számára az is engedélyezhető, hogy saját ruhájukat viseljék. A speciális anya–gyermek elhelyezési lehetőségek korlátozott volta miatt számolni kell ugyanakkor a családtól, lakóhelytől távoli elhelyezésre, ami a családi kötelékek lazulását eredményezheti. Az Egyesült Királyságon belül például a fogva tartott nők fele az otthonától több mint 80 kilométerre kerül elhelyezésre. Ezzel összefüggésben az Európa Tanács Parlamenti Közgyűlésének már hivatkozott 2009. évi 1663. számú határozata leszögezi, hogy a tagállamoknak biztosítaniuk kellene, hogy a fogva tartott anyák elhelyezésére a családjuktól indokolt, elfogadható távolságra és utazási időn belül kerüljön sor.⁴⁷

Ugyancsak szükséges annak biztosítása, hogy az anya minél több időt tölthesen együtt gyermekével. A gyakorlat ismeretében általánosságban elmondható azonban, hogy igen sok országban a bebörtönzött szülők gyermekei nem kommunikálhatnak, érintkezhetnek a börtönkörnyezeten kívül élő gyermekekkel, illetve az anyák nem lehetnek elég időt gyermekeikkel.⁴⁸ Az anya–gyermek együttlét biztosításával párhuzamosan az is követelmény, hogy az anya a többi fogvatartottal együtt részt vehessen a különféle börtönprogramokban, így a gyermek felügyeletéről is gondoskodni kell. Azokban az esetekben tehát, amikor az intézetben a gyermek megfelelő felügyelete nem biztosított, az anya sikeres reintegrációja kerülhet veszélybe az oktatási, szakképzési programokból, munkavégzési lehetőségekből kimaradás okán. Dániában a gyermekükről gondoskodó anyák számára például nincs munkavégzési kötelezettség, ha azonban dolgozni szeretnének, a gyermekek óvodába járhatnak.⁴⁹ Hazánkban a Bács-Kiskun Megyei Bv. Intézetben kialakított anya–gyermek részlegben folyamatos csecsemőgondozói szolgálat mű-

⁴⁴ Nepálban és más országokban is megfigyelhető, hogy a gyermek azért kerül az anyával együtt a börtönbe, mert nincs senki, aki gondoskodna róla. Sri Lankán például egy 9 éves kislány azért vonult be anyjával a börtönbe, mert nem volt hova mennie. Másrésztől az indiai végrehajtási viszonyokat tükrözi, hogy az anyával maradó gyermekeket esetenként férfi fogvatartottakkal közösen helyezik el. Robertson, Oliver (2008) i. m. 13. p.

⁴⁵ Itt jegyezném meg, hogy egyes államokban a gyermek élelmezéséről az anyának kell gondoskodnia (pl. Venezuela), míg másokban ez a végrehajtási intézet feladata.

⁴⁶ Hazánkban például az általános szabályoktól eltérően az anya–gyermek részlegben elhelyezett nők és gyermekeik számára rendszeres látogatás engedélyezhető, ami hetente legalább egy alkalmat jelent.

⁴⁷ Parliamentary Assembly Resolution 1663 (2009): Women in prison.

⁴⁸ UNODC: Handbook for prison managers and policymakers on women and imprisonment. New York, 2008. (Criminal Justice Handbook Series) 21. p.

⁴⁹ NDPHS Expert Group on Prison Health... 46. p.; 59. p.

kodik, illetve az érintettek számára időszakos felügyeletet, rendszeres gyermekorvosi és védőnői ellátást, valamint pszichológust biztosítanak.⁵⁰

A börtönben született gyermekek

A terhességek, illetve a börtönben született gyermekek számáról alig találunk adatokat,⁵¹ az azonban leszögezhető, hogy a nemzetközi normák alapján a gyakorlatban a terhes nők szüléset hiányában a börtönön kívüli kórházban, illetve más egészségügyi létesítményben adnak életet gyermeküknek, majd ezt követően kell visszatérniük a börtönbe. Arra is akad azonban példa, hogy a kismama egy meghatározott időre még a börtönkörnyezeten kívül maradhat gyermekével, vagy gyakoribb kapcsolattartást biztosítanak számukra.

Az anya és újszülött gyermekének elhelyezésére az egyes országok gyakorlatában igen változatos megoldásokkal találkozhatunk. Örményországban, Cipruson, Dániában, Izlandon, Írországban például egyáltalán nincsenek anya-gyermek részlegek a végrehajtási intézetekben. Luxemburgban speciális zárkát biztosítanak az anyának és gyermekének a női részlegen belül. Svédországban nagyobb szobákban történik az elhelyezés, mivel éves szinten kevés (kb. 10) gyermek marad együtt a börtönkörnyezetben édesanyjával. A fenti példákkal szemben Németország 8, Portugália 10, az Egyesült Királyság 7 anya-gyermek részleggel rendelkezik.⁵²

A szabadulás után

A gyermek számára a börtönkörnyezet végleges elhagyása történhet az anya szabadításával, de sor kerülhet rá ezt megelőzően is. Ez utóbbi alapja lehet többek között az, ha a hatóságok úgy vélik, hogy a távozás a gyermek érdekében történik, vagy a gyermek elérte azt az életkort, amikor tartózkodása a börtönben már nem engedélyezhető, illetve, ha az anyát olyan végrehajtási intézetbe szállítják át, ahol a közös elhelyezés nem biztosítható. Ezekben az esetekben a gyermek további felügyeletét, gondozását meg kell oldani, ami jobb esetben a családtagokra, rokonokra hárul, megfelelő elhelyezés hiányában azonban a gyermek állami gondozásba, nevelőintézetbe kerül.

Egyes országok ugyanakkor rugalmasan kezelik az életkori szabályt, és figyelembe veszik az anya szabadításának időpontját. Így például az Egyesült Királyságban az egyébként engedélyezettnél még két hónappal tovább maradhat a gyermek, ha az anya szabadulása arra az időre esik.⁵³ Hasonló szabályozás fi-

⁵⁰ A büntetés-végrehajtás országos parancsnokának 1-1/65/2003. (IK. Bv. Mell. 8.) OP intézkedése az anya és fogvatartása alatt született gyermeke együttes elhelyezésének eljárási szabályairól

⁵¹ Az USA-ban becslések szerint a nők 6-8%-a terhesen kerül büntetés-végrehajtási intézetbe, míg Indiában 3.03% szül börtönben. Az Egyesült Királyság igazságügyi minisztériumának adatai alapján 2006 és 2007 között 99 fogva tartott nő adott életet gyermekének a börtönbüntetésének tartama alatt. Utóbbiról: Lowit, Nicola: Women prisoners in England and Wales. Ministry of Justice, 2008.

⁵² The Quaker Council for European Affairs: Women in prisons... 49-52. p.

⁵³ Robertson, Oliver (2008) i. m. 19-23. p.

gyelhető meg hazánkban is, ahol indokolt esetben további hat hónappal meghosszabbítható a gyermek anya-gyermek részlegben tartózkodása, ilyenformán maximum 1 éves koráig lehet együtt édesanyjával.

A gyakorlatban néhány ország külön figyelmet szentel a gyermekek szabadításra való felkészítésére, annak érdekében, hogy könnyebben alkalmazkodjanak a megváltozott környezethez. Az Egyesült Királyságban a londoni Holloway bv. intézetből például sétálni viszik a gyermekeket, többek között azzal a céllal, hogy megismerjék, megszokják a közlekedési zajokat. Indiában a börtönhatóságok állatkerti kirándulásokkal, piknikekkel, mozilátogatásokkal igyekeznek a börtönön kívüli környezetet bemutatni.

Ha a gyermek nem az anyával együtt távozik a végrehajtási intézetből, akkor általánosságban elmondható, hogy gyakorta jelentősen visszaesik az anya és gyermeke közötti kapcsolattartás. Ennek okai között szerepelhet többek között a látogatások, illetve az egyéb kapcsolattartási formák költségvonzata, a nagy távolság, a gyermek szállításáról gondoskodó személyek akadályoztatása. Ha sok idő telik el az anya szabadításáig, a gyermek részéről gyakorta megfigyelhető, hogy erősebb kötődést mutat azon személy iránt, aki róla gondoskodott, illetve nem tudja kezelni az anya visszatérésével járó helyzetet. Különösen igaz ez azokban az esetekben, ha a gyermek életkorából adódóan nem, vagy nem nagyon emlékszik a szülőre.

Végezetül fontos hangsúlyozni, hogy a család egységét már egy rövid tartamú fogvatartás is képes megbontani. Egy Angliára és Walesre irányuló kutatás⁵⁴ például arra hívta fel a figyelmet, hogy egy átlagosnak tekinthető 42 napi szabadságelvonás is elegendő lehet ahhoz, hogy a női fogvatartott elveszítse otthonát és a kapcsolatát a családjával. A bebörtönzés jelentheti ugyanis az otthon elvesztését (a bérleti díj nem fizetése miatt), az állás elvesztését, ami szükségszerűen megnehezíti az elvesztett szülői felügyeleti jog visszaszerzését. Ilyenformán tehát a szabadítással a bebörtönzés járulékos problémái még nem érnek véget, a szabadságvesztés-büntetés letöltését követően a megélhetés biztosítására munkát (lakóhelyet) kell keresni, ami az előítéletek miatt nehézségekbe ütközhet, ezáltal nehezítve, esetenként lehetetlenné téve a gyermekkel való együttélést.⁵⁵ A Fawcett Society jelentése a nők szabadulás utáni helyzetét ezért a 22-es csapdájához hasonlította: ha a nő nem rendelkezik lakással, a gyermek feletti felügyeleti jog visszaszerzése megnehezül, ugyanakkor lakást nehéz szerezni, ha nem gondoskodhatnak a gyermekükről.⁵⁶

⁵⁴ Home Office: Champion for women needed for those with particular vulnerabilities in the criminal justice system. 2007. - <http://press.homeoffice.gov.uk/press-releases/the-corston-report>

⁵⁵ E témáról bővebben: Schneider, D. Peter: Criminal convictions, incarceration and child welfare: ex-offenders lose their children. In: Hirsch et al.: Every door closed: barriers facing parents with criminal records. Community Legal Services Inc., 2002.

⁵⁶ The Fawcett Society: Women and the criminal justice system. March 2004. 45. p. - <http://www.fawcettsociety.org.uk/index.asp?PageID=432>

Bogotyán Róbert – Veszeli Dániel

Bűnügyi nyilvántartás a büntetés-végrehajtásban: a múlt örökségének és a jelen kihívásainak hatása a közeljövő terveire

Bevezetés

A bv. szervezet bűnügyi nyilvántartása csak korlátozottan hasonlítható össze más igazságszolgáltatási szervek (pl. rendőrség, bíróság) hasonló adataival. Kiindulva abból, hogy a büntetőügy eljárási része a jogerős ítélet kihirdetésével lezárul, az annak alapján keletkeztetett bűnügyi nyilvántartási bejegyzések is egészen és befejezettnek értékelhetők. A bv. intézetbe való befogadás során (amellyel később részletesen megismerkedünk) egy speciális, a társszervek által biztosított információkat is tartalmazó fogvatartotti nyilvántartási bejegyzés keletkezik, amelyet (mint később látni fogjuk) nem csupán adatrögzítésre, de elsődlegesen ügyintézésre használnak.

A bv. intézetek fogvatartotti nyilvántartásai korábban nem voltak ilyen mértékben összekapcsolva a társszervek adataival. Még a XX. század elején is a börtönök nyilvántartásai csak a létszámmra, az adott helyen fogva tartott személyek személyes adataira terjedtek ki. Ezeket különböző méretű – rendszerint A/2-es méretű, kemény fedeles – könyvekben, a befogadás sorrendjében vezették. Ha egy fogvatartott valamilyen jogcímen távozott az intézetből (szabadult, átszállításra került, meghalt), az ő adatait tartalmazó oldalt egyszerűen keresztben áthúzták piros írónnal, így kivezetve őt a nyilvántartásból. A fennmaradt könyveket felütve mai szemmel rendkívül szép kézírást, gondosan formált betűket találunk. A rovatok jelzik, hogy a fogvatartott társadalmi helyzetének felmérése, pontos ismerete sokkal nagyobb szerepet töltött be akkoriban: nyilvántartották a bekerülés előtti vagyont és havi jövedelmet, a katonai szolgálatokat, a vallást, de még a politikai nézeteket is.

Ezen könyvek egyértelmű hátránya volt, hogy helyhez (az adott bv. intézet-hez) voltak kötve, és egy adott személy több fogvatartásáról csak valamennyi vonatkozó könyv birtokában lehetett tájékozódni. Nyilvántartási szempontból igen súlyos hátrány volt, hogy a felvett és rögzített adatok nem voltak továbbíthatók – például egy másik börtönbe való áthelyezéskor (ami egykoron sokkal ritkább volt, mint manapság) nyilván nem lehetett kitépni a törzskönyvi lapot, így az új fogvatartási helyen ismételtelen fel kellett venni az adatokat. További problémát jelentett, hogy a börtönök egyéni nyilvántartásainak nem volt összevont (központi) formája. Egyes törzskönyvekhez ezért ún. névmutatót készítettek, amely egy kisebb méretű, regiszteres osztású könyv volt. Ebben csak a fogvatartottak alapadatait (név, születési idő) tüntették fel, valamint azt, hogy a törzskönyvben mely sorszám alatt található a törzslapja. Könnyen belátható,

hogy ezt felülte igen sok időt megtakaríthatott, aki egy bizonyos személy nyilvántartott adatait kereste. A névmutatók alkalmazását – hasznosságuk felismerése folytán – utóbb kötelezővé is tették.

A fenti rendszer problémáit és gyengeségeit felismerve alakult ki a nyilvántartó lapok és nyilvántartási anyagok rendszere. A személyes és a büntetés-végrehajtási alapadatokat egy nyilvántartó lapon vezették, míg a kapcsolódó bűnügyi és büntetés-végrehajtási iratokat a fogvatartott összevont iratanyagában rendszerezve őrizték. Ezekből az idő előrehaladásával, illetve a büntető jogágak fejlődésével egyre több és több keletkezett egy fogvatartás ideje alatt, mivel a régen különálló és zárt börtönvilág mindinkább aktív és együttműködő részese lett a büntető igazságszolgáltatási rendszernek.¹ Bár ez a rendszer az irattárak kialakításával és üzemeltetésével már olyan fontos funkciókat tett lehetővé, mint az „élő” és a „holt” iratok elkülönítése, vagy a központi nyilvántartás vezetése, hosszabb távon szintén problémákat vetett fel. A mind több nyilvántartható és nyilvántartandó adat, esemény és körülmény vezetése papír alapon szükségyszerűen eltérő gyakorlatok kialakulásához vezetett az egyes bv. szerveknél. Az információk átadása esetén pedig komoly munkát jelentett a csatolt iratok átvizsgálása, a helyi sajátosságoknak megfelelő újrendezése. A központi intézkedések ezeket a nehézségeket részben ugyan orvosolták az olyan uniformizáló megoldásokkal, mint az iratborító, azonban az idővel folyamatosan növekedett az igény a bv. nyilvántartás gépesítésére.

Az informatikai környezet, az adattovábbítási rendszerek fejlődésének köszönhetően végül a nyilvántartás számítástechnikai alapokra helyezésére is sor került – habár relatív későn, 1995-ben lett ez a bv. szervezet hivatalos nyilvántartási formája. A hálózat felépítése hasonlatos maradt a nyilvántartó lapok rendszeréhez: az egyes bv. intézetek maguk vezették papír alapú nyilvántartásaikat, és végezték a befogadásokat, a szakterületi munkát, bizonyos körben az adatszolgáltatást, amely alapján végrehajtották a megfelelő elektronikus adattörzítést. Hetente 4 alkalommal (kedd kivételével minden hétköznap éjjel) pedig a rendszer az előző küldéstől datálható változásokat automatikusan összesítette és továbbította az országos parancsnokságra. Valamennyi ilyen üzenet, úgynevezett adatpostacsomag beérkezése után lehetőség nyílt a központi nyilvántartásba való betöltésre, ami így lépett egy verziószámot, azaz frissült az intézeti adatokkal. Igaz, hogy a verzióváltást gyakran kellett kézi beavatkozással segíteni, de még így is lényegesen kevesebb munka és jobban, gyorsabban hozzáférhető adat volt az eredmény.

¹ A XX. század közepétől egyre jobban mertek és tudtak támaszkodni a bv. szervezetre az igazságszolgáltatás egyéb szereplői. Az előállítási feladatok megjelenése, a bűntársak elkülönítésének, így az összebeszélés megakadályozásának igénye, vagy a bv. intézetekben elkövetett bűncselekmények feltárása után indított büntetőügyekben való közreműködés mind nagyobb hangsúlyt kapott.

A számítógépes programrendszer – melyet Fogvatartotti Alrendszernek, röviden FAR-nak neveztek el – létrehozásakor speciális terminálok (később pedig emulátor programok alkalmazása révén, PC-ken) keresztül volt elérhető, így a kollégák oktatását, képzését is meg kellett oldani, hogy azok kezelését készségi szinten elsajátítsák. Ez azonban később, amikor valamennyi munkafolyamatban teret nyertek a PC-munkaállomások, komoly előnyhöz jutatta a bűnügyi nyilvántartó kollégáit.²

Az eddig röviden ismertetett nyilvántartási formák nem adják vissza azokat a szükségszerű és a maguk korában innovatív adatkezelési, tárolási és továbbítási megoldásokat, amelyekkel a bv. személyzet teljesítette feladatait a régmúltban. Ezek felidézésével foglalkozunk a következő részben, amely azt is bemutatja, milyen kiemelt szerepet tölt be a pontos nyilvántartás egy börtön mindennapi életében.

A bv. nyilvántartási rendszerének történeti áttekintése

A bűnügyi nyilvántartás és ezen belül az elítéltekről, illetve egyéb, szabadságukban korlátozott személyekről vezetett nyilvántartások története hosszú időre nyúlik vissza. Európai történetükre tekintve azt állapíthatjuk meg, hogy ezek létrehozását egy évszázadnál is régebben kezdték meg szerte a kontinensen. Az a felismerés tette ezt szükségessé, hogy a bűnözés elleni eredményes fellépés csak folyamatosan gyűjtött, rendszerezett és kezelt adatok birtokában lehetséges.³

Magyarországon az első jelentős, nyilvántartást megkövetelő és annak jogalapját megteremtő törvény az 1897. évi XXXIV. törvénycikk a bűnvádi perrendtartás életbeléptetéséről. Ez az a jogszabály, amelynek 26. §-a expressis verbis kimondja a *casier judiciaire*, azaz a bűnvádi úton jogerősen elítéltekről szóló nyilvántartási lajstrom vezetésének szükségességét. Ennek feladatát a jogszabály az igazságügy- és a belügyminiszterek által kiadandó rendeletek útján kívánta szabályozni.⁴

Ezek a rendeletek (24.300/1908; 43.800/1930.) a magyar királyi államrendőrség budapesti főkapitánysága mellett létesített Országos Bűnügyi Nyilvántartó Hivatal feladatkörébe utalták a nyilvántartást, amely hivatalnak a királyi ügyészek és járásbírók küldték meg az elítélésről kiállított büntetőlapot. Olyan közveszélyes bűntettek eseténél – mint például a pénzhamisítás, az állami és társadalmi rend felforgatására irányuló bűntettek és vétségek, a hűtlenség, a kivándorlásra csábítás, a kerítés, a kettős házasság, vagy éppen a lopás, a rablás, a zsarolás – a letartóztatottakról az ügyésznek, illetve a járásbíró-

² Mivel a terminálok kezelésének fő vonalai megegyeztek a személyi számítógépével (adatrögzítés és lekérdezés, üzenetküldés, segédprogramok, naptár és tervező stb.), azok bevezetésekor a nyilvántartóban dolgozók már gyakorlottak voltak az eszközök kezelésében, és tisztában voltak a rendszer felépítésével.

³ Vóko György: Büntetőjogi rehabilitáció és a bűnügyi nyilvántartás. Monográfia. Budapest, Ügyészek Országos egyesülete, 2009. 175. old.

⁴ 1897. évi XXXIV. törvénycikk a bűnvádi perrendtartás életbeléptetéséről, 26. c.

ságnak (Budapesten a magyar királyi államrendőrségnek) ujjnyomatot is kellett „felvételnie”. Sőt, ha ezek az egyének „mint üzletszerű vagy szokásos büntetettek” visszaesőnek számítottak, illetve ha kilétük nem volt megállapítható (a személyazonosításra szolgáló dokumentumok hiányoztak), az ügyészség (Budapesten az államrendőrség) fényképet is készített róluk, és az ujjlenyomattal együtt megküldte az Országos Bűnügyi Nyilvántartó Hivatalnak.⁵ Mindez a legelső fogvatartásba-vételnél kezdődött, akár előzetes letartóztatásról, akár vizsgálati fogságról, akár pedig „büntetésmegkezdésről”, azaz a jogerős szabadságvesztés-büntetés végrehajtásáról legyen szó. Ennek a nyilvántartó hivatalnak számos más részterületre kiterjedő feladata is volt. A szabadságukban korlátozottak kategóriájára tekintettel ilyen volt például a szökésben levő terheltekről és elítéltekről kibocsátott figyelőlap nyilvántartása (amely a mai körözés és elfogató parancs intézményének felelne meg).

Az országos adattáron kívül, illetve amellet párhuzamosan számos más nyilvántartást is vezettek a századforduló környékén. Például a vizsgálóbíró, a megbízott járásbíró vagy a vádтанács által elrendelt, fenntartott vagy meghosszabbított előzetes letartóztatás tartamát az ügyészség vezetője köteles volt nyilvántartani. E nyilvántartás céljából az ügyészség úgynevezett *határidőnaplóba* jegyezte be azt a napot, amelyen a szükséges indítványt meg kell tenni (például az előzetes fogvatartott szabadítására). Természetesen ebben a határidőnaplóban a fogvatartott adatai is szerepeltek, ezeket *névjegyzéknek* nevezték, így tehát ezidőtájt egy teljes körű fogvatartotti nyilvántartásról beszélhetünk. Ezt a névjegyzéket minden hónap első napján frissíteni kellett. Hasonló nyilvántartást vezetett az ügyészség vezetője a vizsgálati fogságban levő személyekről is. Ezt a nyilvántartást azonban a vizsgálóbíró is köteles volt határidőnaplójába felvezetni, és hasonló névjegyzéket, lajstromszámmal, ügyszámmal és a fogvatartás lejárat dátumának feltüntetésével együtt vezetni.⁶

A fogvatartottaknál a nyilvántartásnak már ebben az időszakban is garanciális jelentősége volt. Esetükben ugyanis minden „letartóztató intézetben” *törzskönyvet* kellett vezetni, amelyben minden letartóztatott befogadásától számított 24 óra alatt pontosan be kellett jegyezni az adatait: személyleírás, név (vezetéki, keresztnév és esetleges árnevek), vallás, életkor, születési hely, idő, családi állapot, nyelvismeret, rendes lakóhely vagy utolsó tartózkodási és illetőségi hely, katona esetén az illető csapatteste, illetve egyéb személyes viszonyok. Szintén ebben a törzskönyvben kellett rögzíteni a fogvatartott befogadásának napját, óráját, az ítéleti adatokat (ha voltak), a büntetés kezdő és utolsó napját, a szabadulási nap megjelölését, illetve utóbb ha felmerült, akkor a büntetés félbeszakítása esetén az új szabadulási napot, továbbá azt az időpontot is, amelyben

⁵ Szöllősy Oszkár: *Magyar börtönügy. 2., bőv. kiadás.* Budapest, Révai Testvérek Irodalmi Intézet Rt., 1935. 331. old.

⁶ Ezen nyilvántartás vezetésének kötelezettségét a 42.200/1914-es törvényszéki ügyviteli szabályok tartalmazták.

a fogvatartottat a közvetítő intézetbe szállították vagy feltételes szabadságra bocsátották. Végezetül pedig a végleges elbocsátás, az esetleges megkegyelmezés vagy a fogvatartott halálának idejét.⁷ Fontos megemlíteni, hogy ezekhez a törzskönyvekhez betűrendes névmutatót kellett vezetni, és a fogvatartottak iratait – mint például ítélet, értesítőjegyzék – a törzskönyvi számaik alapján kezelték.

Ha valamely személyt nem a bíróságnak, hanem más hatóságnak megkeresése vagy rendelete alapján, ideiglenes jelleggel fogadtak be a fogházakba, letartóztatásáról mindig az adott fogház vezetője vezetett külön nyilvántartást, és erről rendszeresen jelentést tett az illetékes ügyészségnek (melyet visszatekintve kezdetleges büntetés-végrehajtási törvényességi felügyeletként is értékelhetünk, habár arról nincsen információnk, hogy milyen jogkörrel vizsgálhatta az ügyész a fogvatartás jogszerűségét, illetve visszásság esetén milyen eszközei voltak a törvényesség helyreállítására, biztosítására). A törzskönyvbe azonban ezeket a személyeket csakis akkor jegyezheték/iktathatták be, ha a letartóztatásukat utóbb a bíróság is elrendelte.⁸

Hogy milyen hatalmas jelentősége volt ennek a törzskönyvnek, igazolják azok a résznyilvántartások, amelyeket ez alapján rendszeresítettek. Így például, ha az adott fogvatartottat az egyik intézetből a másikba kellett átszállítani, a szállításra vonatkozó iratok mellett egy *értesítőjegyzéket* is kiállítottak, ami volt nem egyéb, mint az illető személyre vonatkozó törzskönyv kivonata. Hasonlóan a törzskönyv alapján készült a *szabadulási időmutató*, annak feltüntetésére, hogy a naptár szerint egymást követő napokon kiket kell szabadítani. Ugyancsak ide tartozott a magán-elzárás kezdő- és végső napjának nyilvántartása, amelyet a *magánzárka könyvben* jegyeztek, illetve a zárkába és a munkatermekbe beosztott fogvatartottak jegyzékét is a törzskönyv kiegészítésére készítette az őrparancsnok.⁹

A nyilvántartásnak egy másik formája volt a *táblanyilvántartás*: azaz a zárkákban az ágyak fölé *fejtáblát* kellett kifüggeszteni, amely tartalmazta a fogvatartottak törzskönyvi számát, valamint a büntetés kezdő és utolsó napját. A zárkafolyosón pedig minden foglalt zárka ajtaja mellé *szám táblát* függesztettek ki a bent elhelyezett fogvatartottak számával és besorolásával. Végül pedig minden osztályon (körleten) összesített *létszámtábla* függött, amelyen az illető körleten elhelyezettek számát – a kórházban levő betegek és a fegyelmi fenytések alatt állók számát – tüntették fel.¹⁰

Ezen kívül a rabokat és fegyenceket el kellett látni a törzskönyv rájuk vonatkozó adatainak rövid kivonatával (azaz név, bűncselekmény, büntetés neve és tartama), ezt *fejlapnak* nevezték, és a fogvatartott mindig magánál tartani, és azt a hivatali személyzet tagjainak kérésére felmutatni volt köteles.

⁷ 5400/1899. sz. rendelet: Börtönrendelet 7. §

⁸ Fogházrendelet 5. és 101. §

⁹ Szöllősy Oszkár i. m. 334. old.

¹⁰ 6636/1885. rendelet, Fogházrendelet 130. §, Börtönrendelet 52. §, Fegyházrendelet 55. §

A már említett nyilvántartások mellett hasonló rendszerben jegyezték fel a büntetések megkezdésének elhalasztása vagy a végrehajtás félbeszakítása eseteit, az ezekre jelentkezésnél kitűzött napot, a fogvatartottak számára érkező és részükről elküldött leveleket, valamint a látogatások pontos jegyzékét.¹¹ A fegyelmi büntetések nyilvántartására szolgáló *fegyelmi könyvhöz* névmutatót volt az intézet köteles készíteni, és ezt minden esetben külön vezetni az elítéltek és az előzetesek, illetve a többi fogvatartott esetében. A fegyelmi könyv úgy kapcsolódott a törzskönyvhöz, hogy a fegyelmi könyv adott lapszámát az elítélt törzskönyvi lapjára is fel kellett jegyezni.¹²

Végezetül hasonló nyilvántartási könyvet vezettek a feltételes szabadságra bocsátottakról. Tudatosan maradt ez a jogintézmény az áttekintés végére, mivel e kategória helyzete már ebben az időszakban is körültekintő biztosítérendszer alapján működött. Azaz a hivatalból visszautasítottak kérelmeiről is nyilvántartást vezettek az intézetek, ezt a jegyzéket negyedévenként be kellett mutatni a felügyelő bizottságnak. Párhuzamosan fel kellett jegyezni az elítélt törzskönyvi lapjára a feltételes szabadságra bocsátást engedélyező miniszteri rendelet számát és keltét, a feltételes szabadság kezdő napját és tartamát, az állandó tartózkodásra kijelölt helyet, továbbá minden ezzel kapcsolatos irat számát, keltét, kivonatát, illetve azt a napot, amelyen a büntetést „kiállítottanak” (befejezettnek) kell tekinteni. Értelemszerűen fel kellett vezetni a törzskönyvi lapra a feltételes szabadságra bocsátást elutasító határozattal kapcsolatos adatokat is.¹³

A XIX–XX. század fordulójától – egészen a II. világháború végéig – ezen eljárási rendszer mentén haladtak, legalábbis, ami a nyilvántartások vezetését illeti. 1945-től 1966-ig a büntetések és intézkedések végrehajtását miniszteri rendeletek és utasítások szabályozták, ám ez a szabályozás hézagos és elszórt volt, ami jószérivel rányomta a bélyegét a büntetés-végrehajtás nyilvántartási tevékenységére is. Ez az az időszak ugyanis, amikor az igazgatási szabályainkra az államigazgatási szabályok voltak az irányadóak. Ennek megfelelően 1945-től 1950-ig csak a *betűsoros névmutató* és a *főkönyv* létezett. Ez a nyilvántartás egyszerre volt igazgatási, nevelési, munkáltatási, pénzügyi, illetve egészségügyi dokumentum. Azaz egyszerre tartalmazta az elítélt személyi adatait, a szabadságvesztést elrendelő bíróságot, a szabadságvesztés tartamát, a szabadságvesztés alatt végzett munkát, az azért kapott fizetést, valamint az elítélt egészségügyi állapotát, a szabadulás napját és az elbocsátáskori ellátást.

A büntető törvénykönyv általános részéről szóló 1950. évi II. törvény (a továbbiakban Bt.), hatálybalépését követően 1951. január 1-jétől a nyilvántartásokban is változás következett be, ugyanis a főkönyvi nyilvántartás helyett megjelent az úgynevezett *törzslap* és a *mutató karton*. Egy évvel később pedig elkezdődött a törzslap különböző változatainak kiadása, ami elég sok zavart eredmé-

¹¹ Börtönrendelet 70. §, Fegyházrendelet 71. §

¹² Fogházrendelet 230. §

¹³ 2106/1880. sz. rendelet

nyezett. Végül a törzslapnak három változata volt forgalomban: fekete, piros, zöld. Ebből a zöld a központi nyilvántartás példánya volt, a másik kettő pedig a bv. intézeteké. A nevelői státusz létrehozásával ez még tovább bonyolódott, mivel a törzslapok mellett megjelent a *feljegyzés*, amely nevelési anyagként szolgált. 1966-tól a törzslap elnevezést *nyilvántartó lap* elnevezésre cserélte a büntetés-végrehajtás, és egységesen egy fekete betűs lap került forgalomba, amely azonban tartalmilag nem változott a korábbi törzslaphoz képest. Ennek a nyilvántartó lapnak a jelenlegi formája 1986 óta van forgalomban.

A büntetés-végrehajtási nyilvántartásra mindig a pontosság és megbízhatóság volt jellemző. Sokszor egyedüli segítséget jelentett az úgynevezett rehabilitációs ügyek felkutatásához az 1989–1990-es rendszerváltozás éveiben.¹⁴

A 90-es évek elején a büntetés-végrehajtás területén is igény merült fel egy átfogó, országos fogvatartotti nyilvántartás kialakítására. A fejlesztés akkoriban több szálon indult el, hiszen nemcsak a nyilvántartást kezelő programot, rendszert kellett kialakítani, hanem az ezt működtető számítógépes hálózatokat és az ezek közötti kommunikációs csatornákat is létre kellett hozni. Az előkészítő munkák befejeztével 1994-ben megkezdődhetett a fogvatartotti alrendszer használata, immár többek között olyan alrendszeri elemekkel, mint bűnügyi nyilvántartás, nevelés, biztonság, Befogadó Bizottsági, valamint elhelyezési feladatok és egészségügyi alrendszer.¹⁵

A következő részekben az előzőekben leírtak napjainkban történő megjelenésével, a központi nyilvántartással, illetve a fogvatartottak nyilvántartásba vételének menetével foglalkozunk.

Nyilvántartási formák

A bv. intézetben működő nyilvántartó csoport feladata a fogvatartottak befogadása, nyilvántartása, előállításuk és szállításuk szervezése, a fogvatartás első és utolsó napjának a megállapítása, a szabadítás előkészítésében és végrehajtásában történő részvétel, valamint kapcsolattartás a társszervekkel és felvilágosítás adása a nyilvántartásból.¹⁶ Egy komplex, országos rendszerben ugyanakkor szükséges és érdemes elkülöníteni az egyes bv. szervek önálló rendszerét és az ezeket összefoglaló rendszereket.

¹⁴ A mindig pártatlan és objektív nyilvántartás a mai napig hasznos és keresett információforrás a nagy jelentőségű társadalmi események (mint a rendszerváltozás vagy az 1956-os forradalom) kutatói számára.

¹⁵ Soós Géza: Az informatika szerepe a Büntetés-végrehajtási Szervezet fejlesztésében. *Börtönügyi Szemle*, 2006. 1. szám, 55. old.

¹⁶ A nyilvántartó szakterület kisebb bv. intézetekben a fogvatartási ügyek osztályán belül helyezkedik el. Közvetlen irányítását a csoportvezető végzi, aki a fogvatartási ügyek osztályvezetőjének van alárendelve. Nagyobb bv. intézetekben, a megnövekedett feladatokra tekintettel a nyilvántartás önálló osztályként, általában a parancsnok-helyettes alárendeltségében működik.

A helyi nyilvántartás

Valamennyi bv. intézetben vezetett nyilvántartás. A befogadott fogvatartott törvényben meghatározott adatainak helyi nyilvántartását a fogva tartó bv. intézet látja el. A nyilvántartásba vételkor a fogvatartottról fényképet kell készíteni, és a fogvatartást jellemző egyedi nyilvántartási számmal kell ellátni. A fénykép és a nyilvántartási szám csak a törvényben meghatározott esetekben – az országos parancsnok engedélyével – hozható nyilvánosságra. A nyilvántartást végző szervek a nyilvántartás adataiból törvényben meghatározottak szerint adatszolgáltatást teljesítenek, biztosítják a nyilvántartásba való betekintést, felelősek az adatvédelmi szabályok megtartásáért.¹⁷

A helyi nyilvántartás főbb területei:

- bűnügyi vagy igazgatási nyilvántartás,
- biztonsági nyilvántartás,
- nevelési nyilvántartás,
- munkáltatási nyilvántartás,
- anyagi és pénzügyi nyilvántartás,
- egészségügyi nyilvántartás.

Ha technológiai megközelítésben vizsgáljuk, a helyi nyilvántartások sok helyen ma is az 1990-es években sem korszerű terminálokon érhetőek el, amelyek az SCO Unix/Recital szerverkörnyezettel jellemezhetőek. Más helyeken ugyan a rendelkezésre álló személyi számítógépeken üzemelnek, de a programkörnyezetben a qOffice irodaautomatizálás a meghatározó. Az egyes nyilvántartási területek menürendszerei tartalmazzák a szakterületi funkciók csoportjait, ezek kezelése kizárólag a klaviatúra használatával történik. A funkciók legtöbbje – például egy fogvatartott kikeresésénél vagy nyilvántartó számra való szűkítésnél – a befogadáskor felvitt adatokra támaszkodik. Ilyen módon a már rendelkezésre álló adatokat nem kell újra rögzíteni, csupán a kiválasztott funkció szerint szükséges új adatokat kell betáplálni. Az egyes adattáblák mezőiben az adatokat folyamatosan bővített kódszótárba csoportosítják, így lehetséges a gyors kiválasztás és bevitel. A több ügyintézőt, esetleg szakterületet is érintő, komplex ügymenetek esetében lehetőség van a teljes adatfolyam áttétele más illetékeshez, pusztán a felhasználói kódjára való megküldéssel.

A központi nyilvántartás

A bv. intézetekben fogva tartott személyek személyes, továbbá a büntetésük végrehajtásával összefüggő egyéb adatainak központi nyilvántartását az Országos Parancsnokság erre kijelölt szervezeti egysége kezeli.¹⁸ A központi nyilvántartás az intézeti nyilvántartások összefoglalt összessége. A központi adatálló-

¹⁷ Valamennyi bv. intézet egyénileg vezeti a meghatározott papíralapú és elektronikus nyilvántartásait – az azokra vonatkozó közös szabályok betartásával. Az Országos Parancsnokság mint központi vezető szerv, a nyilvántartások formai és tartalmi elemeit ellenőrizni jogosult.

¹⁸ Jelenleg ez az országos parancsnok biztonsági és fogvatartási helyettesének alárendeltségébe tartozó Központi Szállítási és Nyilvántartási Főosztály.

mányban javítást, módosítást, adatbevitelt alkalmazni nem lehet, ezeket csak az intézetekben lehet elvégezni.¹⁹ Ez fontos kritérium, mert csak így biztosítható a központi nyilvántartás „hitelessége”, egyezősége az adatfelvitel helye szerinti lokális nyilvántartással. A központi nyilvántartó fő feladata a nyilvántartott adatokból történő adatszolgáltatás az arra jogosultak részére, a kör- és célszállítások központi szervezése és lebonyolításuk koordinációja, statisztikák és célzott leválogatások készítése, elektronikus adatszolgáltatási tevékenység, valamint a fogvatartottak szállítással összefüggő kérelmeinek ügyintézése.²⁰

A központi nyilvántartóban – hasonlatosan a bv. intézetekhez – kétféle nyilvántartást vezetnek. A papíralapú (más szóhasználatnál manuális, illetve archív) nyilvántartás minden 1945-1946. és 2001. között fogva tartott személy nyilvántartó lapját tartalmazza, két különálló irattárban. Az 1995-ben indult elektronikus nyilvántartás adatai természetesen a kezdetek óta mentésre kerülnek, így a kedvező tapasztalatok birtokában, de mintegy 6 éves átmeneti időszakot követően, 2001-ben a papíralapú irattár további bővítését nem tartották költséghatékonynak és szükségesnek. Azóta összegző felmérés nem készült, de érzékletes lehet az a becslés, mely szerint közel másfél millió nyilvántartó lap képzí az archív irattárak állományát. További fontos körülmény, hogy a központi nyilvántartás nem korlátozódik a jelenlévő fogvatartottakra (az adott időpontban fogva tartott személyekre), azaz papír alapon a második világháború utáni időktől, elektronikus formában pedig 1995. április 1-jétől a mai napig az összes fogvatartás adata könnyen elérhető.

Ezek alapján tehát a központi nyilvántartást úgy definiálhatjuk, mint a büntetés-végrehajtási helyi nyilvántartások összefoglaló, hiteles összességét 1945-től napjainkig.

A központi nyilvántartó 2008-ban kezdte tesztelni, illetve 2009-ben lecserélte elsődleges nyilvántartási programkörnyezetét, és használatba vette a modernbb adatbázis-kezelővel támogatott, már grafikus megjelenítésű, teljes egészében személyi számítógépes felhasználásra optimalizált új fogvatartotti alrendszer (KNOR-rendszer) központi nyilvántartás főmenüjét. Ebben a programban szinte valamennyi, a bevezetéskor hatályos adatvédelmi ajánlás megvalósul. Ide sorolhatjuk, hogy minden funkció kötelező szűkítési paraméterek megadását követeli, azaz nincsen lehetőség a teljes adatbázis betöltésére és a képernyőn való megjelenítésére. A program valamennyi tevékenységet naplózza, melyekből később visszakövethető a felhasználók tevékenysége.

¹⁹ Kivételt képez ez alól a nyilvántartásból való törlés funkció, amely egy fogvatartás vagy személy összes adatát passzíválja; továbbá a belégek készítése során az 1995 előtti (egyébként még nem digitalizált) fogvatartások három alapadatának rögzítése.

²⁰ Adatszolgáltatás: a központi nyilvántartó tájékoztatást ad a törvényben meghatározott szervek, illetve magánszemélyek részére. Az adatszolgáltatás lehet teljes körű vagy részleges, hivatalból történő, illetve kérelem alapján teljesített. Valamennyi jogosultat ideértve – telefonon, telefaxon, levélben és elektronikus úton – évente több mint 100 ezer egyedi adatkérést fogad, vizsgál és válaszol meg a központi nyilvántartó.

Bár a korábbi rendszernél a KNOR kétségkívül fejlettebb, funkcióiban lényegi fejlődést nem hozott. Ezért a BVOP szakemberei úgy döntöttek: ahelyett, hogy valamennyi bv. intézet számára kifejlesztenék és biztosítanák a hasonló alapokon üzemelő teljes fogvatartotti alrendszert, egy teljesen új alkalmazáscsomagot kívánnak létrehozni, amely nem felújított változata lesz a régebbi megoldásnak.

Befogadás bv. intézetbe – a nyilvántartásba vétel

Előjáróban meg kell állapítanunk, hogy büntetés-végrehajtási jogviszony alanya, így nyilvántartásba vétellel érintett fogvatartott a büntető igazságszolgáltatás során több jogcímen is lehet egy személy. Befogadható első fokú ítéletig előzetesen letartóztatottként, vagy a nem jogerős ítélet meghozatala után (de jogilag még mindig előzetesként), vagy jogerősen elítéltként is. A vonatkozó eljárást ezért úgy kellett kialakítani és szabályozni, hogy a körülményekhez igazodva a lehető leg-egységesebb legyen, ne kelljen több féle nyilvántartásba vételt alkalmazni.

Korábban az elsődleges szempont a fogvatartott meghatározott helyen való tartása volt. A bv. intézet felelőssége majdhogynem teljesen kimerült a személy átvételében és megőrzésében. A jogbiztonság elve és a büntetőeljárások sikerességéhez fűződő társadalmi érdek azonban megkövetelte, hogy már a bv. intézetbe kerüléskor vizsgálják meg a fogvatartás jogalapját. Ennek szükségességét az 1990-es években több alkalommal közfelháborodást keltett „bérrabsági” ügyek is megerősítették. Bár a közhiedelemmel ellentétben soha nem volt elég egy, a feladatra vállalkozó hajléktalannak betanítani a személyes adatokat, de egy jó minőségben hamisított személyi igazolvány és a folyamatos börtönbeli támogatás (csomagok küldése, tv-készülék biztosítása) több esetben elég volt a szabadságvesztés elkerüléséhez.²¹ Ezért kiemelt feladatunk, hogy a befogadott személyazonosságát minden kétséget kizáróan megállapítsuk, így a vonatkozó szabályozást is ennek megfelelően alakítottuk ki.

A bv. intézetbe történő befogadáskor az elsődleges szakterületi feladat a személyazonosság megállapítása.²² Ez a fogvatartás alapjául szolgáló iratok adatainak és a fogvatartott személyazonosságát igazoló okiratban foglalt, vagy egyéb módon igazolt, illetőleg a kikérdezés során (amely a befogadási eljárás kötelező eleme) általa közölt adatoknak az összehasonlítását jelenti.

A bv. intézet a fogvatartott személyazonosságának megállapításához adatokat kérhet a rendőrségtől, más hatóságtól vagy más bv. intézettől is, indokolt esetben pedig a rendőrségtől kéri a személyazonosság megállapítását.

²¹ A bíróság által elítélt személy a kinti életkörülményeinél jobb viszonyokat tudott a helyette börtönbe vonuló hajléktalannak ajánlani azzal, hogy folyamatosan támogatta őt a börtönben csomagküldeménnyel, illetve már a bevonuláskor a rendelkezésére bocsátott egy tv-készüléket. Egy-egy rövidebb tartamú ítéletnél már ezek is elég motivációnak számítottak.

²² Bv. Szabályzat 11. §

Az Európai Unió tagállamainak bíróságai által magyar állampolgárokkal szemben hozott ítéletek nyilvántartásáról, valamint a bűnügyi és rendészeti biometrikus adatok nyilvántartásáról szóló 2009. évi XLVII. törvény (a továbbiakban: Bny. tv.) jelentősen megkönnyíti a bv. intézetek munkáját, hiszen már a befogadási eljárás során rendelkezésre állhat a rendőrség által, a nyomozati eljárás során elkészített fénykép a személyazonosság egyszerű és gyors megállapítására. Az így „kapott” fénykép jó minőségű, a végrehajtási igazságügyi és rendészeti miniszteri rendelet által megkívánt paraméterekkel rendelkezik (felbontás, méret, megvilágítás stb.), és kizárja annak a lehetőségét, hogy tévesen más személy legyen befogadva (ezzel lehetővé válik az ún. bérrabság kiküszöbölése).

Bv. intézetbe történő befogadás csak az arra jogosult által kiállított, a formai és tartalmi követelményeknek mindenben megfelelő iratok alapján lehetséges.²³ Ezek a következők:

- jogerős bírósági ítéletről szóló bírói értesítés,
- elővezetésről szóló rendelkezés,
- elfogató parancs,
- szabadságvesztés letöltésére vonatkozó bírósági felhívás,
- szabadságvesztés ideiglenes foganatba vételére vonatkozó ügyészi vagy bírói rendelkezés,
- az illetékes minisztériumnak, a külföldi bíróság által kiszabott szabadságvesztés végrehajtásának átvételéről szóló értesítés.

Amennyiben a befogadáshoz szükséges iratok hiányoznak, vagy az előállított, átkísért, átszállított, illetve önként jelentkező személy a fenti iratokban megjelölt személlyel nem azonos, a bv. intézet a befogadási eljárás további lefolytatását és a fogvatartott átvételét megtagadja, erről az előállító hatóságot, illetve a végrehajtást elrendelő hatóságot haladéktalanul értesíti.²⁴

Amennyiben az adatok pontosításra szorulnak, vagy a személyazonosság kétségessé válik, esetleg a bv. intézet a szabadságvesztés végrehajtását kizáró ok gyanúját észleli, ideiglenes befogadásnak van helye, amely az arra okot adó körülmény megszűnéséig, de legfeljebb 30 napig tarthat.²⁵

A befogadás során a jogszerű fogvatartáshoz, illetőleg bármely szabadságelvonással járó büntetés, illetve kényszerintézkedés foganatosításához szükséges, hogy a bv. intézet saját, az adott befogadáshoz és személyhez tartozó nyilvántartási anyagot hozzon létre. Ebben rögzíteni kell a befogadott természetes személyazonosító adatain túl a büntetőeljárás során keletkezett valamennyi, a bv. szempontjából releváns, és az adatrögzítéskor rendelkezésre álló adatot (pl. őrizetbe vétel ideje, korábbi előzetes letartóztatás rendőrségi fogdán történt végrehajtásra vonatkozó beszámítás eszközlése, elővezetés időpontja stb.).

²³ A szabadságvesztés és az előzetes letartóztatás végrehajtásáról szóló 6/1996. (VII. 12.) IM rendelet (a továbbiakban: Bv. Szabályzat) 10. §-a alapján.

²⁴ Bv. Szabályzat 12. §

²⁵ Bv. Szabályzat 13. §

A helyi nyilvántartás létrehozása során a gépi nyilvántartás felvezetésekor létrejön a fogvatartott elkülönülten kezelt anyaga, saját belső azonosító kóddal, amelyet a szakterminológia nyilvántartási számként ismer. Az nyilvántartási szám, amely minden bv. intézet esetében különféle, egy vagy két betűből és négy számjegyből áll, és végigkíséri a fogvatartottat „börtönélete” során, egészen szabadulásáig. Amennyiben a bv. intézetben töltött idő alatt több – egymástól elkülönülő – büntetést, kényszerintézkedést foganatosítanak vele szemben, a nyilvántartási szám megmarad, és a kapcsolódó nyilvántartási anyagokat is összevontan kezelik. Tehát egy nyilvántartási szám és nyilvántartási anyag nem konkrét ügyhöz, hanem konkrét börtönben tartózkodáshoz kapcsolódik. Amennyiben szabadulása után, egy későbbi alkalommal az előző fogvatartással összefüggésben kerül börtönbe az adott személy (pl. feltételes szabadság megszüntetése), akkor a korábban töltött szabadságvesztés során kapott nyilvántartási szám reaktiválására is van lehetőség, mely által a fogvatartott azzal kerül vissza a számítógépes rendszerbe.

Itt érdemes visszagondolni a történeti fejezet elején bemutatott nagy méretű nyilvántartó könyvekre. Az azokban szereplő adatok – csekély mennyiségük ellenére – több olyan pontot is tartalmaztak, amelyek látszólag nincsenek kapcsolatban a büntetés-végrehajtási jogviszonnyal. A fogvatartott anyagi helyzete, vagyoni viszonyai, vagy éppen társadalmi osztályba sorolása a bűnügyi nyilvántartás hőskorában alapvető információnak számítottak, és legtöbb esetben meg is határozták a személyzet hozzáállását az elítélthez. A mai, modern nyilvántartásunk is első ránézésre számtalan olyan adatot nyújt a fogvatartott személyekről, amelyek látszólag nem kapcsolódnak büntetéséhez. A szabadságvesztés-büntetés azonban soha nem lehet egyenlő a jogfosztottsággal; az egyes jogok tiszteletben tartásához pedig szükségszerű olyan adatok nyilvántartása már a befogadás pillanatától, mint a dohányzási szokás vagy az anyanyelvként beszélt nyelv.

A fogvatartott befogadásával, az adatok gépi nyilvántartásban rögzítésével egyidőben kezdetét veszi a papíralapú nyilvántartási anyag elkészítése is. A külön iratcsomag nem csak a társszervektől érkezett dokumentumokat tartalmazza, de sok, a bv. intézet által kiállított nyomtatványt, könyvet, úrlapot, nyilatkozatot, feljegyzést stb. is. Ezekre a dokumentumokra azért van szükség, mert a személyi állomány részére közel sem minden munkakörben állnak rendelkezésre számítógépek és kapcsolódó adatbázisok, ugyanakkor a feladatuk ellátásához rendelkezniük kell a fogvatartottakra vonatkozó szükséges adatokkal.

Példaként említhetjük a bv. intézet tisztántartásában való – díjazás nélküli – kötelező részvételt. Ez a kötelezettség csak azon fogvatartottakat terheli, akik munkaképesek; az erről szóló orvosi igazolás pedig nem lehet mindig náluk. Másrészt a rendelkezésre álló munkaerőt is egyenletesen kell kihasználni, a jogszabály napi és havi maximum óraszámában határozza meg a díjazás nélküli munkavégzés kereteit. Ha ehhez a bv. intézetek közötti nagymértékű fogvatartotti mozgást is hozzávesszük, látható, hogy egy számítógépes nyilvántartás nem alkalmas a probléma kezelésére. Megoldásként egy külön lapot készítenek

minden egyes munkaképes fogvatartott részére, amin az általa végzett munkát az elhelyezési körleten szolgálatot teljesítők vezetik, és amely a fogvatartottal együtt mozog, így mindig naprakész információk állnak rendelkezésre.

A befogadáskor elkészítendő papíralapú nyilvántartási anyagok alapvetően a következőket tartalmazzák:

- nyilvántartó lap,
- mutatókartonok,
- nevelési törzslap,
- egészségügyi törzslap,
- munkáltatással összefüggő iratok,
- elismervények (pl. a kényszerítő eszközök alkalmazhatóságának tényéről, azok szabályairól szóló tájékoztatás megtartásáról),
- a fogvatartottnál a bv. intézetben nem tartható tárgyak megőrzésre történő átvételéről (letételezés) szóló elismervények példányai.

A közeljövő nyilvántartási céljai, törekvései a büntetés-végrehajtásban

A hazai bűnügyi nyilvántartás eltelt 102 évének aktív szereplőjeként a bv. szervezet nem engedheti meg magának, hogy ne foglalkozzon napi szinten a szakterület kihívásaival. A társadalom folyamatosan növekvő elvárásokat fogalmaz meg a büntetés-végrehajtással szemben a jogszerűség és a hatékonyság jegyében. Az európai elvárások középpontba helyezik az emberi és az állampolgári jogok védelmét, az adat- és titokvédelmet, továbbá azt a tény, hogy a börtönbüntetés a szabadság elvonását jelenti, és nem többet annál.

Az idén 32 éve hatályban lévő bv. kódex deregulációs folyamatának vége felé közeledve elmondhatjuk, hogy az eddig rendeleti, de még inkább országos parancsnoki intézkedési szinten szabályozott bűnügyi nyilvántartási tevékenység jelentős része törvényi szabályozási kereteket kaphat a közeljövőben. Ezek pedig a modern ajánlásoknak megfelelő, egységesen végrehajtott tevékenység irányába mozdítják majd a bv. szervezetet.

Ugyancsak a jelen kihívása, hogy minden jogosult a lehető legtöbb és legpontosabb információt kapja kézhez a munkája során, akkor, amikor erre szüksége van, de szükségtelenül senki se árásszunk el számára haszontalan adatokkal. Ennek alapfeltétele az elektronikus nyilvántartási rendszereket kiszolgáló informatikai infrastruktúra fejlesztése, a megfelelő számítógépes programok kifejlesztése, telepítése, és alkalmazása, az adatforgalmi kapacitás növelése és a technikai eszközökkel való ellátottság javítása.

Mindezek tisztán körvonalazott tervként jelentek meg a bv. szervezet „Felülősen, felkészülten” című fejlesztési programjában is. A korábban már említett, teljesen új és szélesebb körű informatikai megoldások beszerzése időigényes és roppant költséges folyamat. A bv. szervezet önállóan a források töre-

dékét tudta volna csak erre a valóban szükséges és időszerű fejlesztésre előteremteni, ezért igényelt és nyert el pályázati forrásokat az Elektronikus Közigazgatás Operatív Program (EKOP) részeként.

A program megvalósítása két irányból is szorosan kapcsolódik a nyilvántartási szakmai tevékenységhez, és mindkettő – mondhatni – megújítja azt.

A források egy részét az informatikai infrastruktúra fejlesztésére és bővítésére fordította a bv. szervezet. A sávszélesség-bővítés alapvető fontosságú, ha a jelenleginél több, pontosabb adatot akarunk gyorsabban eljuttatni azok rendeltetési helyére. A költséghatékony nyomtatók beszerzésére vonatkozó döntés az egyszeri, nagyobb kiadás mellett a fenntartási és üzemeltetési költségek minimalizálása érdekében, a környezetvédelmi szempontokat is figyelembe véve született meg. Teljesen megújul a végfelhasználók eszközparkja is, a modern vállalati IT-struktúra szerint ez egyenletesen magas teljesítményű háttérrel biztosít a kollégáknak a munkájukhoz. Ez utóbbi talán a legfontosabb a nyilvántartók életében, hiszen az 1980-as évek technológiai szintjét képviselő terminálokon való munkavégzés lassú és komplikált, azonban mégis számos bv. intézet bűnügyi nyilvántartójában ezek képzik az eszközpark gerincét.

A másik – és talán még fontosabbnak nevezhető – fejlesztési irány a teljes egészében megújuló programkörnyezet. Az a sokszor hallott frázis, hogy az üzleti életben minden mindennel összefügg, valójában teljes mértékben igaz az állami „üzletekre”, így a büntetés-végrehajtás tevékenységére is. A korábbi modellben szereplő nagyobb önállóságú nyilvántartási területek helyett tehát egy komplex rendszer felé toldunk el. Igényt formálunk a modern adatlekérdezés és továbbítás módszereinek alkalmazására és olyan munkafolyamatok számítógépes támogatására, amelyek eddig ezt nélkülözni voltak kénytelenek (mint például a letétkezelés, vagy az élelmezés).

Az ezen kihívásoknak megfelelő programcsomag beszerzésére kiírt közbeszerzési pályázatot a BVOP már korábban útjára indította. Hogy a beérkező ajánlatok valóban a számunkra szükséges minőséget nyújtsák, egy több száz oldalas rendszer-specifikációs dokumentumot készítettünk, amely az elvárásainkat sorolja fel, úgy a változatlan formában tovább élő, mint a fejleszteni kívánt, vagy éppen a teljesen új funkciók terén. A nyilvántartási szakterület számára fontos újítás lesz a külső kapcsolatok rendszere, amely társszervek programjait kapcsolhatja össze a bv. rendszerével, így onnan adatokat tudunk majd importálni, vagy épp azokba exportálni.

Nem kétséges, hogy egy ilyen, majd minden elemében új rendszer nagyfokú alkalmazkodást, új készségek elsajátítását kívánja majd meg a kollégáktól, de hisszük, hogy ez megéri a fáradozást.

Fiáth Titanilla

Hugo Boss a tyúklábmintán¹ Formaruhák átalakítása a börtönben

T. Tamás megigazítja a szék karfájára helyezett Chanel márkájú kiskabátot, és helyet foglal. Szemből jól láthatom, hogy ezen a héten Gianfranco Ferré inget választott a pszichológusi meghallgatásra. „Piszkáltak már, hogy gyerekes vagyok, hogy márkanevet írok a ruhámra – mondja, amikor észreveszi, hogy a golyóstollal felvett feliratot fürkészem –, de nem érdekel. Ha már rabruhában kell lennem, legalább kövessem a divatot, nem? A másik meg az, hogy így megmutathatom a Nike-ba ragadt embereknek, hogy van elegáns kollekció a tévében látottakon kívül is.”

A ruhaviselet nem egyszerűen a külsőségekről szól – a börtönben sem. A divatjelenségeket vizsgálva feltérképezhetjük az egyes darabokba kódolt kulturális üzeneteket, következtetéseket vonhatunk le az egyén és a közösség, illetve a különböző szubkultúrák viszonyáról, valamint elemezhetjük a társas kölcsönhatásokat is. A divatszociológiai és kulturális antropológiai vizsgálatoknak a zárt intézetek első ránézésre igen szűkre szabott terepet kínálnak: az elítéltek felöltik a kötelező uniformist, az egyéni különbségek kifejezése pedig a szabadulásig várat magára. Közlelebbről szemügyre véve a fogvatartottak megjelenését azonban változik a kép: a tyúklábak rácsozatán és a „mákos” mintázat szembi- zsergető káoszán áttekintve a börtönvilág érték- és normarendszere rajzolódik ki.

A formaruhák – sokszor a házirenddel szembehelyezkedő – átalakításának háttérében kézenfekvőnek tűnhet az *individualitás* hangsúlyozását feltételezni elsődleges motívumként. Ahogy az egyik fogvatartott írja: „A legfőbb indíték a divat és a másoktól való eltérés. Ha nem is másoktól, de az egyszínűségtől.” Simmel (idézi Zsolt, 2006) ugyanakkor nem egyszerűen az elkülönülésre, hanem a *hasonulás* pszichés vágyára is hangsúlyt fektet a divat hatásmechanizmusának kutatásakor. Az elemzés egyik céljaként ezek szerint nem csupán a börtön uniformizáló tendenciáival való *egyéni* szembehelyezkedés vizsgálatát kell kité- zünk, hanem a fogvatartottak azon lehetőségeinek tanulmányozását is, hogy bizonyos *csoporthoz* hasonuljanak, másoktól pedig különbözzenek.

A továbbiakban azokat a technikákat szeretném bemutatni, amelyekkel felnőtt korú, férfi fogvatartottak élnek annak érdekében, hogy a bv. intézet által előírt viseletüket megváltoztassák. Az „orosz nyakra” vagy a „borsodi ingre” pusztá fegyvelemsértés helyett igyekszem *szimbólumokként* tekinteni, amelyek tu-

¹ A tanulmány megírásában nyújtott segítségért köszönettel tartozom kollégáimnak, különösen Mitró Lilla és Balázs László nevelőknek a formaruhákról készített fényképekért; tanáraimnak, elsősorban Kapitány Ágnesnek és Kapitány Gábornak; azoknak a fogvatartottaknak, akik az idézett történeteknek és egyéb élményeiknek a megosztásával a munkámat segítették, illetve Fiáth Mariannának az ötletekért és a nyelvi átfésülésért.

lajdonosuk vagyonosságáról, értékrendszeréről és identitásáról éppúgy árulkodhatnak, mint arról a pozícióról, amelyet viseljük az elítéltek közösségének állandóan változó, informális rendszerében betölt.

Férfiasság, nőiesség

Sabo és mtsai. (2001) *Prison Masculinities* című tanulmánykötetükben kiemelik a hagyományosan férfias értékek erőteljes hangsúlyát a börtönökben. Véleményük szerint a hierarchiaviszonyok kialakítása, a domináns pozíciók elérésében szerepet játszó agresszió, a „keménység” és érzelemmentesség kultusza, a kegyetlen, sokszor brutális versengés és a heteroszexuális normarendszer arra engednek következtetni, hogy a fogvatartottak világa az ún. *hegemón maszkulinitás* egyik eltúlzott formája. Azok az elítéltek, akik nem osztoznak az említett „férfias” értékekben – fizikailag gyengébbek, homoszexuálisok, értelmiségiek stb. –, szükségszerűen alárendelt szerepekbe kerülnek. Annak ellenére, hogy hazai börtöntapasztalataim alapján úgy gondolom, hogy a maszkulinitás megjelenése a bv. intézetekben az említettél jóval összetettebb és bonyolultabb kérdés, vitathatatlan, hogy egyes fogvatartotti csoportok számára kiemelkedő jelentőségűek a fizikai erőhöz és a hatalomszerzés erőszakos formáihoz kapcsolódó értékek.

A „kigyúrt”, izmos test számos üzenetet közvetít a külvilág felé: önkontrollról, stabilitásról, autonómiáról, hatalomról és nem utolsósorban fizikai erőről árulkodik (így sok esetben meg is védi az illetőt a felesleges konfliktusoktól, részletesen ld. Fiáth és mtsai., 2010). A testméret illuzórikus nagyságának növekedése érdekében a fogvatartottak – az edzések mellett vagy helyett – igyekeznek különböző szabászati trükköket is bevetni: „Az egyik leggyakoribb átalakítás a függőleges betét a kiskabát hátrészén – írja egy elítélt. – Akkor szükséges, ha valaki nagyobb darab, és a konfekcióméret nem jó rá. Nem kell mondanom, hogy sokkal többen szereznek be ilyen kabátot, mint amennyire szükség van.” A technika akkor a leglátványosabb, ha a betoldás kissé világosabb vagy sötétebb árnyalatú anyagból készült, és mindenki számára könnyen észrevehető. Előfordul, hogy a betét sem elegendő: találkoztam már fogvatartottal, akinek két kabátból kellett összevarrni egy hatalmasat, mert állítólag semmilyen méret nem volt számára megfelelő, még „pluszcsíkokkal” sem.

A vállasság látszatának kialakításában segíthet az is, ha valaki két-három „molinóban” megy le a sétaudvarra. A télikabátok hosszának levágása és az alsó részbe történő „gumibehúzás” ugyancsak a felsőtest szélességének optikai megnyújtásához járul hozzá. „Ami eleinte furcsa volt – számol be a tapasztalatairól egy első büntényes fogvatartott –, hogy a menők szűk, feszülős inget hordanak. Gyakran a valós méretüknél néhány számmal kisebbet kérnek a raktárostól. A zakó viszont pár mérettel nagyobb rajtuk. Hogy miért? Hát azért, mert így nagyobb hátat, vállat mutathatnak. Van is egy jó duma hozzá, amikor a menő oda szól a kisebbnek: Helló öcsi, tudd ám, hányas a kabát!”

„Testre szabott” ing

férfelcél ingujjból bukkannak elő, jól látható, hogy a testre szabást egyik zárkatárca végezte el. „Ki kell térnem az átalakítások fajtáira is – magyarázza írásában egy elítélt. – Sokat a zárkán csinálnak, de jobb, ha a varrodában javítják és varrják. A zárkásan, akármilyen ügyes is a varró, meglátszik, hogy nem tökéletes. A varrógépes viszont messziről észrevehető, és az értékéhez ad is valamennyi pluszt, hogy annak, aki hordja, ezt is sikerült elintéznie.”

Az idézet alapján nyilvánvalónak tűnik, hogy a börtönbeli sikerességhez nem csupán a testi erő, hanem az ügyesen kiépített *kapcsolathálózat*, az eszeség/rafináltság is hozzájárul: „Az új ruháknak nagyobb presztízse van, főleg, mert nehezebb őket beszerezni. Sok embernek hiába van áruja, vagy hiába álmező, egyszerűen nem kap. Feltűnőbb is a sok kopott ruha között a zsír új cucc. Pláne akkor volt ez így, amikor az új ingeken fehér gombok voltak: akkor mindenki ilyet akart. Idén a fekete gombos a menő.” A korábban még nem használt holmik – amellet, hogy jelzik, hogy tulajdonosuk kiváló érdekérvényesítő képességekkel rendelkeznek – a *másságuk*, feltűnést keltő ritkaságuk miatt is kiemelik viselőjüket. Olyan emberről árulkodnak, aki nem éri be azzal, hogy második vagy akárhánnyadik legyen a sorban: számára az elsőbbség a sikeresség mutatója. Ahogy a legutolsó divat követése civilben is a naprakészség jelzése, az új ruhadarabok utalhatnak tájékozottságra, ugyanakkor a higiénés szabályok szigorú követésére, „igényességre” is. (Hiszen a bebörtönzött nem tudhatja, miféle ember viselte az adott ruhadarabot korábban. Hasonló megfontolások állnak amögött is, amikor a „magukra adó” elítéltek nem adják le „tisztacserén” a nehezen megszerzett holmikat, és inkább maguk mosnak/mosatnak).

Évekkel ezelőtt az egyik dropprevenációs csoportfoglalkozáson fogalmazást írtattam a résztvevőkkel arról, milyennek látják a „férfias férfit”. Noha meglehetősen sokféle maszkulin viselkedésmintázatot és személyiségjegyet gyűjtöttek össze, az „egyéniséggel rendelkezik”, „nem utánoz senkit”, „a maga ura” megjegyzések valamennyi írásban szerepeltek. Amint azt a bevezetésben már említettem: az individualitás felértékelődése egy, az uniformizálásra irányuló erős nyomással jellemezhető környezetben nem meglepő. A fogvatartottak egy része az egyedi ruhaviselettel igyekszik jelezni, hogy senkihez sem hasonlítható, kü-

lönleges. Kevés, másutt valóban nem látható megoldástól eltekintve – például amikor az egyik elítélt a felesége nevét írta tussal az ingére, mert „így kapott erőt”, vagy amikor egy másik a saját monogramját, ami történetesen D. R. volt, rajzolta a kabátra, mutatva ezzel, hogy „többet tud a világról, mint sok diplomás” – a különbségek viszonylag jól csoportosíthatók.

Akadnak más intézetekből érkező fogvatartottak, akiknek valamiképpen sikerült megtartaniuk az előző börtönből származó formaruhát (mások szállítások alkalmával csereberélnek; a Budapesti Fegyház és Börtönben a fizioterápiára érkezőktől is be lehet szerezni néhány kívánatosabb darabot). A maszkulinitás hangsúlyozására a „keményebb ház” hírben álló börtönöket – amelyek nem aféle „leányneveldék” – jelző ruházat alkalmas: „Sokan szeretnének szegedi mintás nadrágot vagy kabátot szerezni. A mákos kialakítása más: olyan, mintha csíkos lenne, és a szabása is jobb. Ingben van olyan, amin nem tyúklábminta van, hanem S forma. A címke és a pecsét is lehetnek fontosak. Ma talán nincs olyan nagy presztízsű hely, ahol kiváltság és rang lenne ülni. Szeged vagy Márianosztra kemény helyek voltak, azokat a ruhákat az onnan jövők szívesebben hordták máshol is, hogy a keménységüket reklámozzák.”

Találkoztam már olyan elítélttel Budapesten, aki a *Szeged* feliratú kabátját azzal indokolta, hogy több mint tíz évet letöltött már, így joga van egy olyan börtön „márkajelét” viselni, ahová hagyományosan hosszú ítélettel kerülnek az emberek. Mindezzel kapcsolatban érdekes az is, hogy a *Sándorháza* vagy *Vác* című ingeket megtartók önmagukat sokkal nyilvánvalóbban definiálják azzal a börtönnel, ahonnan érkeztek, mint a születési helyükkel, vagy azzal a településsel, ahol élnek. A lokalitás ilyenforma kiemelése új elemet hoz a fogvatartotti közösségek dinamikájába: egy csoport nem csupán amiatt alakulhat ki, mert a tagjai azonos helységről származnak. Összekötő kapocs, közös identitáselem lehet az az intézet is, ahol a büntetésüket töltötték. Az otthonosság érzéséhez köthető helyek térképe ezekben az esetekben a zárt intézetek világával is kiegészül.

A címke a civil világhoz hasonlóan tudást, jóléti státuszt és beavatottságot sugall (aki *Márianosztra* feliratú inget visel, tudja – és talán tapasztalta is –, hogy ott nehezebb talpon maradni, mint mondjuk Baracsán). A márkák tehát elsősorban arról szólnak, amire őket látva asszociálunk: az egyéni és személyes kapcsolódás, ezáltal pedig az identitásépítés külső bizonyítékai. Általuk „a gyorsítás sebességével képesek vagyunk önmagunkat meghatározni, azaz a világ számára azonnal érthetővé válik a választásunk” (Olins, 2004: 16). A börtönben gyakori, hogy az elítéltek különböző cégek logóját rajzolják vagy hímezik a formaruhákra (Nike-pipát, Adidas-csíkokat stb.). Érdekes ugyanakkor, hogy sok esetben nem csupán az adott cég által közvetített értékekkel való azonosulásról van szó (ahogy például az Agressor márka felvarrása a hatalom és a dominancia iránti vágyat, vagy az Armani kiírása a luxus szeretetét és a topkategóriás holmik ismeretét jelzi). Előfordul ugyanis, hogy a fogvatartottak alsónadrágokról vagy pólókról származó, lényegében ismeretlen, reklámozott életstílusokra való asszociációkra lehetőséget nem adó címkéket varrnak az ingekre. Ezekben az esetekben a márka már nem önmagával azonos: a címke lényegében a „márkasság” helyett áll. A jelentése nem az adott cégre és az általa sugallt értékekre vonatkozik, hanem az arról való tu-

dásra, hogy márkával rendelkezni önmagában is értékes (így viszont akármilyen, könnyen hozzáférhető címke felvarrható, hiszen a lényeg a „felvarrás” aktusa, amely által az adott ruhadarab *valamilyenné* válik).

Akadnak elitéltek, akik nem elégednek meg az előre gyártott jelentésekkel: ahelyett, hogy máshonnan származó márkajelekkel látnák el a formaruhát, igyekeznek kreatív módon meghatározni magukat: „Másik módszer az átalakításra a hipózás. Fakóvá teszi a mákost. Szokták még a molinót is így kezelni, ettől zöld helyett sárga színű lesz. Önmagában nincs értéke a színnek, csak ritka, és nem annyira uniform. Ami ezen belül még kevésbé elterjedt, az a hipóval való írás molinóra. Ezt mi fejlesztettük ki talán 2008-ban. Egy filcet kimostunk, és a rostrészébe hipót öntöttünk. Vékonyan lehetett vele írni-rajzolni az anyagra, és sohasem kopott le. Mi speciel rovásírásmintákat rajzoltunk rá – ez tényleg ritka, csak néhány van forgalomban. Ebből fejlesztettük tovább hasonló motívumokkal a ráfestést. Valahonnan szereztünk festéket, ami nagyon jól tűrte a mosást és a gyűrést. Mintákat, sablonokat használtunk, elég profin néztek ki.”

A testméret kiemelését, a kapcsolatok, a tudás és a beavatottság szimbólumait, illetve az egyéniség hangsúlyozását tekinthetjük maskulinitásjelzéseknek is. Ezzel összefüggésben érdekes kérdés, hogy azok a fogvatartottak, akik transzneműként tekintenek magukra – azaz annak ellenére, hogy „férfitestbe” születtek, nőként definiálják magukat –, hogyan alakítják ki a femininitást börtönkörülmények között. Írásom témájánál maradván releváns probléma, hogy *férfiak* számára készült formaruha viselésére kötelezve hogyan válik nyilvánvalóvá a megjelenésükben a nőiség.

A börtön világa szimbólumokban viszonylag szegény: amíg a civil élet a femininitás számos formáját és értelmezését teszi lehetővé a családanyától a szexszimbólumig, a zárt intézetekben a nőiség megjelenítése korlátozott. Transznemű fogvatartottak viselkedését megfigyelve, illetve a velük folytatott beszélgetések alapján úgy tűnik, hogy a „nőies” szinte kizárólag a „férfiassal” szembenállóként, annak ellenpólusaként határozható meg. „Előfordul, hogy felébredek reggel, és iszonyú fáradt vagyok. Nincs kedvem összepakolni, takarítani, kávé főzni – meséli Cindy, egy fiatal transznemű elítélt.² – És akkor hirtelen beugrik, hogy jézusom, teljesen úgy viselkedek, mint egy pali! Gyorsan felkelek, fésülködök, kifestem magam, és teszem a dolgom.”

A külső megjelenéshez visszatérve: noha a testméret kiemelését korábban *maskulin* jellegzetességként értelmeztem, pontosabb volna úgy fogalmazni, hogy a megfelelően átalakított ruhák a gender karakterisztikumok, az adott nemre jellemző jegyek hangsúlyozását szolgálják. Amíg a férfiak a *felsőtest* erősségét, a kidolgozott izomzatot domborítják a szűkített ingekkel, addig a transzneműek elsősorban a nadrágok szarát varrják össze „csőfazonúvá”. A cél az izmos férfitesttel szemben álló, törekeny női test kiemelése. Mindehhez természetesen „megfelelő” alakformálás is szükséges. A test tömegének növelését edzés-

² Vö. Csicsayné Solymosi Mária: „Cindy”, avagy férfitestbe zárt nőként a börtön világában. *Börtönügyi Szemle*, 2011. 1. 51-66. [A szerk.]

sel és szteroidkúrákkal elérni kívánó férfiakkal ellentétben a magukat nőként meghatározó elitáltak szigorú diétáknak vetik alá magukat, hogy a „hatalmasak” mellett minél soványabbaknak tűnjenek. A többiekkel ellentétben az ingjük sohasem feszes, inkább bő szabású, a derékresznél bugyosan kihúzott – a női melleket imitáló –, a nadrágjuk azonban szorosan a combhoz és a vádlihoz simul. (A „macsók” ugyanakkor sohasem vesznek fel lefelé szűkülő nadrágot, leginkább attól tartva, hogy homoszexuálisoknak bélyegzik őket. Ennek érdekében sokan kisebb-nagyobb oldalmetszésekkel látják el a nadrág szárát, ami ezáltal lefelé bővülve terül szét a cipőn.)

A transzneműek igyekeznek a nőkre jellemző kiegészítőket is beszerezni, vagy legalábbis utánozni azokat: míg a férfiak csatos vagy tépőzáras szíjakat viselnek, ők masnira kötik az övet. Ha nem sikerül szemhéjpúdert és szemceruzát becsempészniük, a sminket hamuval és filctollakkal oldják meg. Míg a fogvatartottak többsége előnyben részesíti a rövidre nyírt frizurát, a transzneműek hosszú haját növesztenek, és különböző csatokat, színes, plüssanyagból készült hajgumikat és pántokat illesztenek bele. A cél minden esetben az, hogy az egyértelműen férfiasnak tekintett jelölőkkel szemben álló, ellentétes szimbólumok által konstruálják meg és fejezzék ki az ily módon meghatározott női identitást.

„Csőfazonú” nadrág

Kint és bent

„Szegeден láttam olyan nadrágot – emlékezik vissza egy fogvatartott –, ahol a zsebek kívülre voltak varrva. Jól nézett ki, nagyon civiles volt.” A ruhák átalakításának egyik indítéka a „civiletség” demonstrációja: minél erőteljesebben különbözik egy ruhadarab az uniformistól, illetve minél jobban hasonlít a börtönfalakon kívül hordottakra, annál intenzívebben képes felkelteni a szabad élet illúzióját (ahol a ruháinkat többnyire nem kényszer hatására, hanem a választásaink következményeképpen viseljük). Az egyébként nem engedélyezett rövidnadrágot – amely éppen a tilalom és a ritkaság miatt képes a „kinti” élet felidézésére – gyakran készítik el a fogvatartottak bokszeralsóból úgy, hogy az elülső részére gombokat vagy cipzárt varrnak. Bár szorosabban nem érinti a ruhaviselet kérdését, megemlíteném, hogy az otthonosság érzésének felkeltése érdekében időnként az ágyneműt is dekorálják: „Nem cseréltünk ágyneműt, mi mostuk ki magunknak. Hogy miért? Azért, mert szereztünk alkoholos filceket és különböző mintákat, aztán öt centiméteres csíkokat rajzoltunk keresztbe-hosszába, vagy mesealakokat festettünk a kispárnára, a paplanhuzatra és a lepedőre is.

Teljesen úgy nézett ki, mintha civil ágynemű volna, még a közérzetünk is jobb lett tőle. És nem szóltak, mivel a bévés pecsét benne volt.”

Érdekes, hogy a zárt intézetekben ritkaságszámba menő holmik odabent még akkor is képesek divatosnak tűnni, ha „civilben” az adott forma vagy mintázat éppen idejétmúlt. A szinte fehérre hipózott nadrágok például a trendkövetés illúziójával ajándékozták meg a fogvatartottakat akkor, amikor a márványkoptatott farmer helyett, amelyre hasonlított, a börtönön kívül inkább az indigószínű, sötétebb nadrágok számítottak újdonságnak. Hasonlóképpen: az az elítélt, aki elmondása és fényképei-

Az ún. „borsodi ing”

nek tanúsága szerint a börtönbe kerülése előtt elsősorban a gallérral ellátott, Ralph Lauren stílusú pólókat kedvelte, az intézetben azonnal levágta az inggallért, és „orosz nyakúvá” alakította át. (Az „orosz nyakat” egyébként gyakran párosítják háromnegyedes ingujszabással. Ez az ún. „borsodi ing” már egyáltalán nem emlékeztet a börtönökben hordott ingekhez: leginkább egy civil pólóhoz hasonlítható.)

Annak ellenére, hogy a börtöndivat, azaz a minták és fazonok összessége elsősorban a készen kapott formaruhával való szembenállásként határozható meg – például ha gallér van az ingen, akármi a divat kint, bent le kell vágni –, az átalakítások természetesen gyakran igazodnak a civil trendekhez is. Az ún. „makkos cipő” népszerűségének csúcsán – legalábbis egyesek emlékezete szerint – azokban az intézetekben, ahol kötelező volt a fűzős, fekete „egyenlábbeli” viselése, az elítéltek maradék bőrdarabokból kisebb díszeket, „makkokat” sodortak, amelyeket a cipők elülső részéhez erősítettek. Nemrég találkoztam trapézszabású nadrágokkal is; amikor férfiak körében divatosnak számítottak, valószínűleg magasabb presztízsű fogvatartottak hordták őket. Jelenleg idős embereken láthatók, akiknek nem voltak megfelelő kapcsolataik ahhoz, hogy testhezállobb/divatosabb darabokat szerezzenek be.

„A csicskákra rátérve – jegyzi meg a trapéz nadrágok viselőivel kapcsolatban egy fogvatartott – el kell mondanom, hogy tényleg nagyon fals ruhákat adnak nekik, de ők tehetnek róla. Nem is tesznek ellene, vagyis azért, hogy jobb ruhákat kapjanak. Hát erre mondják, hogy amilyen az ember a börtönben, olyan kint is. Ezalól az öltözködés és a stílus sem kivétel!” Mivel igencsak korlátozott azoknak a tárgyaknak a köre, amelyek által a fogvatartottak az identitásukat és az általuk preferált értékeket kifejezhetik, a megjelenés óriási szerepre tesz szert a benyomáskeltésben. A formaruhák átalakítása – a hozzájuk választott kiegészítők-

kel: övekkel, órákkal, ékszerekkel és cipőkkel együtt – lehetőséget ad arra, hogy az elítélt ne csupán az általa mesélt történeteken keresztül, hanem a külsejével is számot adjon arról, hogy kicsoda ő „kinti életben”.

„Van a bévés bakancs – folytatja az imént idézett fogvatartott. – Inkább egy rossz állapotú cipőben járok, csak ne kelljen felhúznom. Szerintem itt nem sokan tudják, hogy a cipőhöz kell öltözködni, még ha rabruháról van is szó. (...) A rab-sapkát nevetségesnek tartom. Nem venném fel akkor sem, ha fegyelmet indítványoznának ellenem a viselet megtagadásáért.” Azok a fogvatartottak, akik a jó megjelenést elsősorban a kifinomultsággal és az eleganciával kapcsolják össze, a formaruhát igyekeznek a férfiöltönyökhöz hasonlóvá alakítani. Gyakori az élvarrás a nadrágokon (vagy ha ezt nem sikerül elintézni, a kimosott nadrágot próbálják élre hajtogatva megszáritani). A kiskabát hosszának megrövidítése, az ujjakra varrott „mandzsettagombok”, az alak vonalát követő szabás, az ingek „rejtett gombolása”, a nadrág deréktáján kialakított hajtások és az alján található bevágások az „olaszos stílus”, a *Keresztapa* filmekből is ismerős nagystílu elegancia ismertetőjegyei. Akadnak ugyanakkor olyanok, akik a börtönbeli kommunikációt gyakorta jellemző nagyotmondás, hazudozás eseteiként dekódolják a benti eleganciát: „Nagyon sokan azt hiszik, hogy jól áll rajtuk a rabruha, ha így-úgy be van varrva. Teszik-veszik magukat, megjátsszák a finomat, csak amikor elmennek az ember mellett, akkor a szó szoros értelmében érezni lehet rajtuk a jólápoltság ellentétét.”

Szubkultúrák, börtönjelek

„Mostanában az emberek kezdenek egy másik börtönstílust felvenni a sétán. Nem tűrik be az inget, és csak a felső gombot gombolják be, a többit nem használják. Ha jól tudom, a *Vér kötelez*ben vették fel így ezt a nem is tudom, minek nevezhető.” A fogvatartott által említett film a börtöntematika és a gengébrázolás miatt igen népszerű az elítéltek körében (a V. L. jelek, azaz a *Vér kötelez* szereplőinek fiatalkori bandájára, a Vatos Locosra utaló közös tetoválások, illetve a börtönben alapított, filmbeli La Onda genggel kapcsolatos rajzok, beszédstílus, szóhasználat stb. gyakoriak azok között, akik a bebörtönzést a bűnözőidentitás meghatározó elemeként próbálják értelmezni, illetve a saját csoportjukat a film-ben látottakhoz hasonlítani). Feltételezhetően szintén a börtönközösség erősítése és a hatalommal való szembenállás demonstrációja vezetett évekkel ezelőtt ahhoz, hogy az elítéltek bizonyos csoportjai megváltak a kiskabáton található hajtókáktól, az ingeket pedig álló vagy „orosz” nyakúvá alakították át: „Ha jól tudom, elsőként a borsodiak alakították át így a ruháikat, így akarták a börtönbeli erejüket láthatóvá tenni – magyarázza egy fogvatartott. – Különös bátorság kellett hozzá az elején, a rendszerváltás időszakában kezdődő enyhüléskor. A nők láthatóbbá váltak. Manapság talán nem ennyire egyértelmű a megfélemlés, mert egyre többen hordják így.”

A kriminális szubkultúrákkal összefüggésbe hozható divat mellett – jóval ritkábban – előfordulnak alternatív zenei és ifjúsági szubkultúrákra utaló jelenségek is. Akadt punk fogvatartott, aki rendszeresen alig látható anarchiajeleket rajzolt a *Budapest* címke mellé. Egy skarajongó az ing fehér gombjait különböző színűekre cserélte, ahogy azt külföldi fesztiválokon látta. A rapzenét kedvelők igyekeznek oldalzsebeket – kevésbé bátrak nagy méretű farzsebeket – varrni a nadrágjukra, amelyet baseballsapkává alakított, sildes fejedővel kombinálnak. A magukat a „fősodorral” szemben meghatározó szubkultúrák szimbólumainak viselése segít abban, hogy a fogvatartott a börtönbeli szerepeken kívül, az „elítéltség” mellett megőrizhessen valamit mindabból, amivel a civil életében azonosult.

A szubkultúra-jelölök mellett számos egyéb jelzés is megtalálható, amelyeknek az identitásépítésben és -erősítésben lehet szerepe. Ilyenek például a nemzeti identitás szimbólumai: a március 15-én viselt, horgolt kokárda vagy a molinóba hipózott Magyarország-térkép és a rovásírással készített feliratok. Az intézetben működő gimnázium szalagjának kitűzése a negyedik évben a börtön valamennyi elítélteje és dolgozója számára

Horgolt kokárda

világossá tette, hogy viselője nem csupán a tanulást tartja fontosnak, hanem a „tanultak”, az érettségizettek tágabb közösségéhez való tartozást is. Az inggallérra varrott apró, fekete sáv vagy az ing alól elővillanó, fekete színű póló azonnal mutatja, ha valaki elveszített valakit, és gyászol. Noha nem minden fogvatartott él a lehetőséggel, akik felvarrják a gyászszalagot, egyértelműen megkülönböztetik magukat a többiek-től: jelzik, hogy azok a viselkedésformák, amelyek velük szemben idáig elfogadottak voltak, a következő időszakban nem működtethetők. A fekete jelzés kijelöli a viselőjével szembeni elfogadható magatartás határait, ugyanakkor érthetővé, indokoltá teszi az ő viselkedését is (például nem mondhat-

ják rá a többiek, hogy „bereccsent”, nem bírja a börtönt, amikor szótlannak és levertnek látják napközben, mivel a megváltozott viselkedés a jelzés miatt azonnal értelmezhetővé válik).

Annak ellenére, hogy a tavaszi és az őszi ruhacsere alkalmával az átalakított holmik olyan emberekhez is eljuthatnak, akik nem feltétlenül azonosulnak a darabok szimbolikájával, megítélésem szerint a *megjelenés egésze* továbbra is alkalmas arra, hogy a fogvatartotttól árulkodó üzenetként olvassuk. A legutóbbi cserét követően például néhány hét alatt „helyreállt” a rend. A fogvatartottak „üzleteltek”,

csereberéltek, szabtak-varrtak: akinek számított a saját megjelenése, hamar elintézte, hogy hozzá kerüljön a megfelelő holmi (amelyet aztán az értékrendjének megfelelően tovább alakíthatott vagy dekorálhatott). Aki viszont nem a méretének vagy az ízlésének megfelelő darabokat kapott, ugyanakkor képtelen volt tenni ez ellen, arról éppen a néhány számmal kisebb nadrág vagy a korábban „feszülössé” átalakított, ám az ő testén másképp mutató ing árulta el, hogy szerényebb kapcsolati tőkével és érdekérvényesítő képességgel rendelkezik.

A fogvatartottak viszonya a formaruhákhoz a régi iskolaköpenyeket idézi. A célkitűzés ugyan korábban is az egyéni különbségek elfedése volt, de a köpeny milyensége és minősége, illetve a hordásának mikéntje kiválóan jelezte a tulajdonos vagyonosságát, kreativitását vagy merészségét. Ha sikerül odafigyelnünk, és dekódolnunk az uniformisba rejtett üzeneteket a gazdagságról, a tudásról, a különféle identitásokról, az aktuális élethelyzetről vagy a börtönközösségben betöltött pozícióról, alighanem jóval többet nyerhetünk, mint ha az egyéni és csoportértékek ártalmatlan kifejezéséért fegyelmi lapokat állítanánk ki.

Felhasznált irodalom

Fiáth T., Nemszilaj A., Sebestyén K., Rózsa S.: *Testképzavar, testedzésfüggőség és szteroidhasználat a börtönvilágban*. Börtönügyi Szemle, XXIX. évf. 2010. 2. 59–68.

Olins, W.: *A márkák*. Budapest, József Műhely, 2004.

Sabo, D., Kupers, T. A., London, W.: *Prison Masculinities*. Philadelphia, Temple University Press, 2001.

Schneider, J.: *Anthropology of Cloth*. Annual Review of Anthropology, Vol. 16., 1987. 409–448.

Zsolt, P.: *Dívatszociológia*. Budapest, Pro Die Kiadó, 2006.

Estók József

A magyar börtönügy arcképcsarnoka

Csemegi Károly
(1826 – 1899)

*„A törvényt az ember lelkéből kell írni,
mert különben önkényes parancs.”*

(Tarnai János)¹

Büntetőjogász, jogtudós, kúriai tanácselnök, igazságügyi minisztériumi titkár, tanácsos, majd később államtitkár; országosan ismert és elismert ügyvéd, korának legkitűnőbb kodifikátora, a magyar büntetőjog-tudomány kimagasló egyénisége, az első magyar büntető kódex megalkotója; munkáját nem csak itthon, hanem nemzetközi szinten is a legnagyobbaknak járó elismeréssel fogadták; a jogászegyesület megalapítója és első elnöke.

1826. május 3-án – Nasch Károly néven – Csongrádon született, egy háromgyermekes család tagjaként nőtt fel két öccsével, Antallal és Ignáccal. Apja, Nasch József Károly előbb egy párizsi bank alkalmazottja volt, majd a bankár szakmával szakítva itthon falusi kiskereskedőként igyekezett a család részére a szükséges javakat előteremteni.

Az apa korán felfedezte a legidősebb fiúban, Károlyban szunnyadó tehetséget, és igyekezett átadni neki a francia nyelv tudását. A német nyelvre édesanyja oktatta.

Az elemi iskolába – szülőfalujában – a katolikus egyház által fenntartott népiskolába járt. A gyenge felépítésű, de annál élesebb eszű gyerek tudásával hamarosan kiemelkedett társai közül.

A gimnázium első négy osztályát Pesten, a piaristáknál végezte, majd egy évet – a német nyelv mélyebb elsajátítása miatt – a szegedi a katonai nevelőintézetben tanult. Az új tanévet már ismét a pesti piaristánál kezdi, és „az ötödik és hatodik osztályban olyan latintudást árul el, hogy bármely klasszikus szöveget szótár

¹ Tanai János: Csemegi Károly emlékezete. In: Csemegi Károly emlékezete. A Magyar Jogászegyesület Díszülése 1899. október 29. Magyar Jogászegyleti Értekezések, Budapest, 1899.

*nélkül tud olvasni.*² A pesti levegő nem tesz jót neki, megbetegszik, szülei úgy döntenek, hogy a gimnázium hetedik, nyolcadik osztályát a szülői házhoz közel, Szegeden járja ki. Az ott eltöltött két év alatt tudása minden téren sokat fejlődött, de leginkább az idegen nyelvek területén: tökéletesen tudott franciául, németül és latinul, nyelvismeretét az olasz és a görög nyelvvel tovább gyarapította.

A család időközben elszegényedett. Csemegi Károly 17 évesen indult el Pestre ötven forinttal a zsebében, hogy beiratkozzon az egyetem jogi fakultására. Pénze kevés a kosztra, kvártélyra, könyvekre, ezért úgy dönt, hogy valamilyen kereső foglalkozást kell vállalnia a számára ismeretlen, idegen környezetben. Az Aranykéz utcában egy ágyat tud kivenni, mert a kis szoba másik ágyát egy korábban beköltözött fiatalember már elfoglalta.

Szobatársa egy harmadéves medikus, Korányi Frigyes, a későbbiekben világhírnévre szert tevő orvosprofesszor; szoros barátság alakult ki közöttük. Csemegi barátja segítségével ismerkedett meg a Fischer családdal, akiknél házitánító lett; a család két leánygyermekét, Franciskát és Herminát tanította. (Franciska egy bő évtizeddel később, 1854-ben Csemegi Károly felesége lett.)

Miután rendszeres jövedelemhez jutott, finanszírozni tudta megélhetését, illetve jogi tanulmányait, ugyanakkor jutott ideje arra is, hogy rendszeresen látogassa a könyvtárakat és a bírósági tárgyalótermeket.

Csemegi leginkább a külföldi és a hazai jogi szakirodalmat tanulmányozta, olvasta Bentham és Beccaria műveit, könyv nélkül tudott idézni Kölcsey beszédeiből, számtalanszor végigolvasta az Országgyűlési Tudósításokban megjelent beszédeket, *„kedvenc olvasmánya az 1843. évi büntető javaslat és a Code Napoleon”* volt.³ Műveltségével, emberi habitusával elérte, hogy környezete felnézzen rá; társai elismerték tudását.

Sok kortársához hasonlóan ő is megpróbálkozott az irodalommal és a költészettel, az 1840-es években versei jelentek meg az Életképekben és a Pesti Divatlapban, tudósításokat írt a pesti Hírlapba, Amerika felfedezéséről publikált a Honleányok Könyvében.

1846-ban, húszévesen, sikeresen letette az ügyvédi vizsgát, és Csongrád vármegye tiszti aljegyzője lett. Az 1847. évi pozsonyi országgyűlésen a megyéjét képviselte írnokként. Az országgyűlési ülészek után rövid utazást tett a forrongó, forradalmi hangulatú Párizsba.

Hazatérve részt vesz a szabadságharcban, előbb honvédként harcol, majd mint Torontál megye aljegyzője a vármegye csapatainak főparancsnoka. Batthyány Kázmér gróf, országos biztos megbízásából őrnagyként egy gyalogos zászlóalj és egy lovasszázad parancsnoka, vezetésével sikeres csatákat vívtak katonái a bánáti és a bácskai hadjáratban, a szabadságharc bukásakor Lugosnál tette le a fegyvert.

² Hajnal Hugó: Csemegi Károly. Budapest, Gondolat Kiadói Kör, 2003. (Jogtörténeti értekezések, 29.) 11. old.

³ Mezey Barna: Egy jogászkarrier a 19. Században. (Csemegi Károly 1826–1899). In: A praxistól a kodifikációig. Csemegi Károly emlékére (1826–1899). Budapest, Osiris Kiadó, 2001. 10. old.

A fegyverletételt követően az aradi laktanya, majd a temesvári vár foglya, a hadi törvényszék – büntetésül – az osztrák hadseregbe sorozza be, és a budai Nádor-kaszárnyába helyezik át. Besorozását követően, megromlott egészségi állapota miatt hat hónap után leszerelik.

Ezután – rendőri felügyelet mellett – jó hírű ügyvédként praktizál Aradon. Sikereit azonban a Habsburg-ház nem nézi jó szemmel, és egy kis román faluba, az Arad megyei Butyinba helyezik át. Ugyanakkor „híre és tekintélye messze túlterjedt a falucska határán. Szakmai röpiratokat szerkesztett, majd erőteljesebbé vált publicisztikai tevékenysége. A Magyarországon és a Pesti Naplóban tett közzé cikkeket, tanulmányokat. Majdani kodifikációs karrierjét ezek az írások alapozták meg, hiszen rajtuk keresztül szerzett tudomást róla a hatalomra készülő liberális politikai elit, mindenekelött Deák Ferenc és Horvát Boldizsár.”⁴

1858-ban engedélyt kap arra, hogy mint ügyvéd ismét Aradon tevékenykedjen. Megszervezi a gyakorló jogászok egyletét, amelynek ülésein a legkülönbözőbb témák kerültek napirendre.

1867-től az igazságügyi tárcánál dolgozik Horvát Boldizsár igazságügy-miniszter felkérésére. „Szükségünk van az Ön munkásságára, amellyel idáig is, előttünk jól ismert módon szolgálta a jog és igazság eszméit. Ezért felkérem Önt, hogy munkáját állítsa be az Igazságügy minisztérium szolgálatába, amely Önt miniszteri osztálytanácsossá kinevezendi.”⁵ Előbb titkár és tiszteletbeli osztálytanácsos, majd rövid idő elteltével miniszteri tanácsos, később államtitkár. A minisztériumi ténykedése során, amely 1879-ig tartott, három minisztert és hat miniszterelnököt szolgált ki. „Ez idő alatt számos reformtörvényt dolgozott ki, s számos alkotás kifejezetten az ő egyszemélyi munkásságának eredménye. Konceptiója volt ugyanis, hogy a nagy kodifikációs munkákat egyedül, csakis egyedül lehet megalkotni.”⁶

Időközben politikai, parlamenti feladatot is vállalt azzal, hogy ő lett a pécskai kerület országgyűlési képviselője 1872-től 1878-ig.

A neves bibliográfus, Szinnyei József a következőképpen értékelte Csemegi Károly munkásságát: „Működéséből kiemelendő, hogy a dualismus keresztülvitele a nemzetközi jog terén, az ő érdeme; a magyar nyelvnek, a büntettesek kiadásának és a bírói hatóságnak kérdéseiben az ő véleménye döntött. Legnevezetesebb alkotása az új magyar büntető codex. Deák Ferencz kívánságára Pauler Tivadar miniszter őt bízta meg e nagyfontosságú törvény kidolgozásával, melyet 1872 nyarán Füreden és 1873 nyarán, a Margitszigeten végzett. A francia kormány lefordíttatta e munkát és Code pénal hongrois des crimes et des délits. Paris 1885. címmel közzé tette.”⁷

Csemegi Károly élete fő művén öt éven keresztül dolgozott. A kodifikációval kapcsolatos elve – mely szerint az igazi kodifikációs munka (hasonlóan a nagy művészeti alkotásokhoz) egyszemélyes, egyedüli teljesítmény és felelősség – egyértelműen igazolást nyert az elkészült művel.

⁴ Mezey Barna i. m. 11. old.

⁵ Hajnal Hugó i. m. 42. old.

⁶ Mezey Barna i. m. 12. old.

⁷ Szinnyei József: Magyar írók élete és munkái. HTML változat: Magyar Elektronikus Könyvtár. Hungarológiai Alapkönyvtár.

A három alkalommal átdolgozott törvényjavaslatot Perczel Béla igazságügy-miniszter 1875. november 5-én nyújtotta be a parlamentnek, miután azt a miniszteri értekezlet – kiváló jogi szakértők (Kozma Sándor főügyész, Fabiny Teofil, a budapesti tábla alelnöke, Funták Sándor ügyvéd, Sárkány József, a budapesti törvényszék elnöke, Fayer László, a büntetőjog professzora) bevonásával – megtárgyalta, és a bizottság véleményét figyelembe véve az alapelvek változatlanul hagyása mellett Csemegi a tervezetet negyedszer is átdolgozta.

A kódex szerves részét képezi az a hétszáz oldalas indoklás is, amit nyugodtan nevezhetünk jogi irodalomunk maradandó értékű tudományos alkotásának. *„A hatalmas indoklás, amely felöleli a történelmi visszaemlékezésen kívül az összes európai jogrendszerekben kialakult élő jogot és a teóriát is, és azonfelül filozófiai elmélkedéssel húzza alá az általa konstruált egyes jogtételek helyességét, egyedül és kizárólag Csemegi kézírásából került nyomdába. Olyan munka volt ez, amelyre példa sem a törvényhozások terén, sem pedig a tudományos téren nincs a történelemben”* – írja Hajnal Hugó.⁸

A beterveztett javaslatot a képviselőház igazságügyi bizottsága közel másfél éven keresztül tárgyalta nem kisebb szaktekintélyek közreműködésével, mint Horvát Boldizsár, Pauler Tivadar, Szilágyi Dezső, Hammersberg Jenő, Chorin Ferenc, Horánszky Nándor és Szögyényi László. A bizottság a tárgyalások során rendkívül körültekintően járt el, mindent megtettek azért, hogy megalapozott véleményt tudjanak a ház elé terjeszteni. Ezért egy-egy témakör kapcsán – eseti jelleggel – a gyakorlati élet kipróbált szakembereinek a véleményét is kikérték. Így többek között: *„A szabadságvesztés-büntetések minőségére és ezeknek az elítéltek testi és lelki életére való kihatásokra nézve a bizottság szakértőként meghallgatta Kozma Sándor főügyészt, Tauffer Emil, a lipótvári és Zobel Pál, a munkácsi fegyintézet igazgatóit.”*⁹ A tárgyalássorozat a törvényjavaslat szerzőjének teljes szellemi energiáit igénybe vette: *„...a tárgyalásokon százeget beszédet mondott Csemegi, és elérte, hogy a javaslatot teljes egészében, minden változtatás nélkül a bizottság elfogadta, kiderülvén az, hogy a legkiválóbb jogi szakértők hozzászólása és az ezekben foglalt tudományos reflexiók mind csak arra szolgáltak, hogy Csemegi elgondolásait igazolják.”*¹⁰

A parlament végül 1878-ban fogadta el az első magyar Büntető Törvénykönyvet, az 1878. évi V. törvénycikket, amely a későbbiekben Csemegi-kódex néven vonult a köztudatba.

A kódex két részre – egy 9 fejezetből álló általános és egy 43 fejezetből álló különös részre – oszlik, és összesen 486 paragrafusból áll. A törvény a büntetőügyre vonatkozó szabályozást is tartalmaz, a büntetési rendszerre vonatkozó fejezetben szerepelnek a szabadságvesztés-büntetések nemei: a fegyház, államfogház, börtön, fogház, illetve a szabadságvesztés-büntetésre és annak végrehajtására vonatkozó rendelkezések.

Csemegi olyan munkát tett a parlament asztalára, ami módosításokkal ugyan, de több mint nyolcvan éven át szolgálta a magyar büntető igazságszol-

⁸ Hajnal Hugó i. m. 55. old.

⁹ Uo.

¹⁰ Uo.

gáltatás ügyét. A kódex általános részét az 1950. évi II. törvény, a Bta., míg különös részét az 1961. évi V. törvény váltotta fel.

A Büntető Törvénykönyv megalkotása kapcsán végzett kiemelkedő kodifikációs munkáját a király 1878-ban a Szent István-rend középkeresztjének adományozásával, 1882-ben pedig a valóságos belső titkos tanácsosi kinevezéssel ismerte el. Az igazságügyi miniszter, Perczel Béla hatezer forintos jutalmát – amit ötesztendő munkájának elismeréséért kapott – Csemegi Károly felháborodottan „alamizsnának” nevezte, és nem fogadta el. „Sértettségében nyilván szerepet játszott az is, hogy a Büntető törvénykönyv elkészülte után megakasztva közigazgatási karrierjét, a bírói karba irányították, és kúriai tanácselnökké nevezték ki. A Kúrián 1893-ig dolgozott, amikor is nyugdíjazását kérte.”¹¹

Csemegi nevéhez kötődik a kódexen, az 1878. évi V. törvénycikken kívül, a bírói hatalomról szóló 1869. évi IV. tc., az ügyészi szervezetről szóló 1871. évi XXXIII. tc., az ügyvédi rendtartásról szóló 1871. évi XXXIV. tc., valamint a kihágásokról szóló 1879. évi XL. tc. megalkotása is. Ezen kívül a bűnvádi eljárásról még további két tervezetet is elkészített.

„Kezdeményezésére 1878-ban hívták életre a Magyar Jogász Egyletet, melynek első elnökévé is lett. Ezt a tisztséget betegsége elhatalmasodásáig, 1898-ig viselte. Ekkor az Egylet örökös tiszteletbeli elnökévé választotta.”¹²

Munkásságának késői elismerésül 1896-ban a budapesti Tudományegyetem díszdoktorává választják, illetve avatják.

1899. március 18-án influenzából kialakuló tüdőgyulladásban és orbánban hunyt el. Sírja a Fiumei úti temető 28-ds.-1 sírkertjében található.

A Csemegi Károlyról készült portré Erdélyi Mór fényképfelvétele.
A síremlék (Donáth Gyula alkotása) fotója a Wikipédia szabad enciklopédiájából való.

¹¹ Mezey Barna i. m. 12. old.

¹² Mezey Barna i. m. 13. old.

Irodalom

Hajnal Hugó: Csemegi Károly. Budapest, Gondolat Kiadói Kör, 2003. (Jogtörténeti értekezések, 29.)

Mezey Barna: *A polgári büntetőjogi tudományosság a XIX-XX. század Magyarorszáján*. In: A magyar büntetőjogi kutatásának alapjai. (Szerk. Bódiné Beliznai Kinga, Mezey Barna.) Budapest, ELTE Állam és Jogtudományi Kara, Magyar Állam-és Jogtörténeti Tanszéke, 1997. (Jogtörténeti értekezések, 20.)

Mezey Barna: *Egy jogászkarrier a 19. Században. (Csemegi Károly 1826–1899)*. In: A praxistól a kodifikációig. Csemegi Károly emlékére (1826–1899). Budapest, Osiris Kiadó, 2001.

Szinnyei József: *Csemegi Károly*. Magyar írók élete és munkái. HTML változat: Magyar Elektronikus Könyvtár. Hungarológiai Alapkönyvtár.

Tanai János: *Csemegi Károly emlékezete*. In: Csemegi Károly emlékezete. A Magyar Jogászegylet Díszülése 1899. október 29. Magyar Jogászegyleti Értekezések, Budapest, 1899.

Új magyar életrajzi lexikon. Főszerk. Markó László. I. kötet. A – Cs. Budapest, Magyar Könyvklub, 2001.

Wikipédia: *Csemegi Károly*

Jójárt Borbála Gyöngyi

Az elektronikus monitoring francia gyakorlata

Az elektronikus monitoring rendészeti alkalmazási lehetőségeit a Börtönügyi Szemle idei első számában Szabó Ferenc őrzésbiztonsági és biztonságtechnikai szempontból foglalta össze. Jelen dolgozat – eltekintve a műszaki kérdések részletezésétől – a téma francia tapasztalatait summázza.

Az igazságszolgáltatásban az elektronikus ellenőrző rendszerek bevezetése Európában a kilencvenes évek közepén Svédországban és Hollandiában kezdődött. Azóta a műszaki lehetőségek bővültek, és ez a módszer országonként – világszerte – más és más technikai és műszaki sajátosságokkal került alkalmazásra, így a nemzetközi tapasztalatok az egyre bővülő technikai megoldásokkal valós alternatívákat kínálnak a rendészet és az igazságszolgáltatás területein.

Egy, az Európai Parlament által az ezredfordulón megrendelt jelentés¹ egyebek közt azt ajánlotta, ügyeljének arra, hogy az elektronikus felügyelet alá helyezés intézményét kellő törvényi és bírósági garanciákkal vegyék körül, továbbá biztosítsák a felügyelet ellenőrzését megfelelő bizottság létrehozásával. A jelentés azt is javasolja a Parlamentnek, hogy politikailag nyilvánosan foglaljon állást az olyan ellenőrző mechanizmusokról, mint amilyen az elektronikus felügyelet, mert „ezek nincsenek összhangban egyes elemi közös szabadságjogokkal, valamint a maximális felügyelet rezsimjével fenyegetnek.”²

A jelentésben foglaltakat az idő csak részben igazolta, az elektronikus felügyelet Nyugat-Európa számos államában vezették be az elmúlt évtizedben. A jogintézményt országonként eltérően – más és más jogszabályi garanciákkal, technikai megoldásokkal – valósították meg, mindenesetre az elektronikus monitoring gyakorlati alkalmazásával kapcsolatosan jelentős mennyiségű tapasztalat halmozódott fel napjainkra.

Mint látni fogjuk: Franciaország képes volt a bevezetés kísérleti nehézségei után leszűrni a tapasztalatokat és változtatni: nemcsak a jogszabályi környezetet bővítette, hanem az alkalmazási technikák pluralitásával az elektronikus felügyeletet a tengerentúli megyékre és régiókra is kiterjesztette – bevonva az idegenrendészeti eljárásokat.

¹ Mampaey, L. – Renaud, J.-Ph.: *Technologies dans les prisons (Une évaluation des technologies de contrôle politique). Rapport final. Document de travail pour le STOA Panel Parlement européen. Juillet 2000. 11-12.* A jelentés a következő website-on is elérhető: www.grip.org – Lásd: Vókó György: *Az elítéltek elektronikus felügyeletével kapcsolatos véleményekről.* Börtönügyi Szemle, 2004. 3. 94. p.

² Mampaey, L. – Renaud, J.-Ph. i. m.

Az elektronikus monitoring gyökerei Franciaországban

A kilencvenes évek második felében Franciaország is felismerte, hogy az alternatív büntetések kiszabásának elterjedése csökkenthetné a zsúfoltságot a börtönökben, és a büntetés letöltése során a társadalomba való visszailleszkedés egyik lépcsője is lehetne – átmenet képezve a zárt és mindenekelőtt túlzásfolt fogvatartási körülmények, valamint a szabadulás között. A hatóságok az elektronikus bilincs vagy karperec bevezetésétől – az elítélt teljes körű monitorozása mellett – a fogvatartottak számának csökkenését is elvárták.

A francia rendszerben az elektronikus monitoringnak két típusa van: a fix és a mobil rendszer. Az előbbiben az elítélt – akinek boka- vagy karperecet kell viselnie – nem hagyhatja el a kijelölt tartózkodási helyét bizonyos időpontokban, az utóbbiban GPS-szel felszerelt karperecet kap, és így szabadon mozoghat.³ Ez utóbbi megoldás, mivel költségesebb, jóval kevesebb elítéltet érint, mint a fix rendszer.

A francia törvényhozás 1997-ben már megalkotta az elektronikus felügyelet használatának lehetőségét (a fix rendszert), de annak kísérleti alkalmazására csak 2000-ben került sor.⁴

Az 1997. december hó 19-i törvény az elektronikus monitoring alkalmazását a bíróra bízta, tehát eredetileg ezt a megoldást a büntetés-végrehajtási szakban alkalmazták mint egy speciális végrehajtási módot, sőt tulajdonképpen kedvezményt.

Az ártatlanság vélelme védelmében született törvény 2003-ban kiterjesztette alkalmazását az eljárás korábbi szakaszaira, tehát az eljárás alá vont személy napi 24 órás elektronikus ellenőrzése is lehetővé vált, annak ellenére, hogy e módszer pszichológiai hatásai nem voltak ismertek. Az előzetes fogvatartás is végrehajthatóvá vált az elektronikus monitoringgal – e módszer alkalmazásáról a szabadulásról, illetve fogvatartásról döntő bíró vagy a nyomozási bíró dönt⁵ – egy 2009-ben elfogadott törvény pedig kiterjesztette hatályát a házi őrizetben tartott terheltekre is.⁶

A 2007. augusztus hó 1. napján életbe lépett törvény⁷ vezette be az elektronikus monitoring mobil rendszerét, tehát egy olyan módszert, amelynek keretében elektronikus karperec felszerelése mellett az elítélt viszonylag szabadon mozoghat. Ezt megelőzően az új módszer kísérleti alkalmazására a 2006. év második felében négy régióban, 40 elítélt bevonásával került sor.

³ Dryef, Zineb: Le bracelet électronique: une seconde peine ou une alternative? Rue89 [2009 08. 31.] – <http://www.rue89.com/2009/08/31/le-bracelet-electronique-une-seconde-peine-ou-une-alternative>

⁴ Association pour la communications sur les prisons et l’incarcération en Europe: Guide de prison – <http://prison.eu.org/spip.php?article413>

⁵ A francia büntetőeljárás törvény – a 1997. december 7-i 97-1159. sz. törvény – 723-7 és következő cikkei

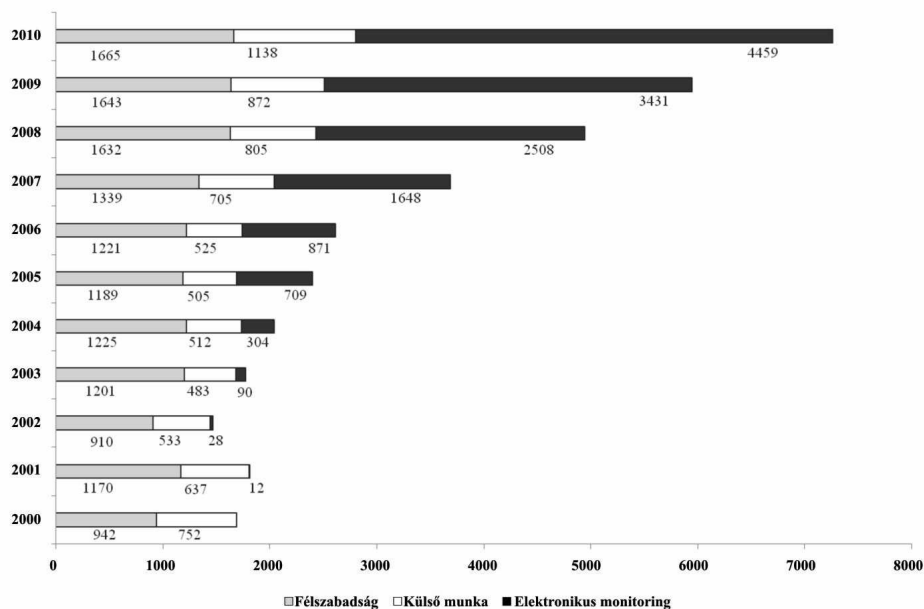
⁶ 2009. november 24-i 2009-1436. sz. törvény

⁷ A 2005. december 12-13-i, a büntetőjogi visszaesésről szóló törvény

Az elektronikus monitoring helye az alternatív büntetések között Franciaországban

Rövid kitérőt téve érdemes áttekintenünk, hogy az elektronikus ellenőrzés milyen helyet foglal el az alternatív büntetések között Franciaországban. A francia gyakorlat szerint az alternatív büntetések közé tartozik az ún. félszabad (semi-liberes) végrehajtás, az elektronikus monitoring fix és mobil rendszere, a büntetés-végrehajtási intézeten kívüli elhelyezés és a feltételes szabadság.⁸

Az alábbi grafikon az alternatív büntetések közül a félszabad végrehajtás, a külső munkára és az elektronikus felügyelet alá helyezett megoszlását mutatja 2010. január 1-jén, illetve az elmúlt évtizedben.⁹

A végrehajtás főbb jellegzetességei

Az elektronikus monitoring lehetővé teszi a büntetés börtönépületen kívüli letöltését, egyben alkalmas a távoltartás megvalósítására, ellenőrzésére is.¹⁰ Franciaországban három nagy esetkörben lehetséges az alkalmazása:

- a kiszabott szabadságvesztés-büntetés nem több mint egy év időtartamú;
- a szabadságvesztés-büntetés végrehajtásából hátra lévő idő maximum egy év időtartamú;
- a feltételes szabadságra bocsátás esetén alkalmazása az egy évnél hosszabb időtartamot nem haladhatja meg.

⁸ Részletes adatokkal szolgál a francia büntetés-végrehajtási szervezet hivatalos éves jelentése: *Direction de l'administration pénitentiaire: Rapport d'activité 2009*. 70. p.

⁹ Uaz. 69. p.

¹⁰ A francia büntetőeljárás törvény 723-7 és következő cikkei

A nemi erkölcs elleni bűncselekményekért az elítéltek számára az elítélt társadalmi-jogi körülményeinek figyelemmel kísérése¹¹ érdekében – a visszaesés megakadályozására – alkalmazható az elektronikus monitoring. A felügyelet e formáját a bíróság fő- vagy mellékbüntetésként szabhatja ki; amennyiben nem veti alá magát e kötelezettségnek az elítélt, akkor büntetése letöltendő szabadságvesztéssel helyettesíthető.

A büntetőbíró – ha saját maga megbízhatóan alkalmazhatónak találja e módszert – rendelkezési jogkörében eljárva ítéletben kiszabhatja az elektronikus felügyeletet, de mindez történhet az ügyész vagy az elítélt kezdeményezésére is.

Ehhez az szükséges, hogy előzetesen az elítélt saját ügyvédjének a jelenlétében beleegyező nyilatkozatot tegyen. Amennyiben nincs megbízott védője, hivatalból kerül kirendelésre védő a nyilatkozat beszerzése érdekében. Kiskorú elítélt esetében elégséges a törvényes képviselője beleegyezése.¹²

Az elektronikus monitoring vagy – ahogy Franciaországban gyakran nevezik – az elektronikus karperec alkalmazása rövid tartamú elítélés esetén különösen célszerű. Az alkalmazás legfontosabb feltétele, hogy az elítélt egyezzen bele alkalmazásába. A végrehajtás további feltétele, hogy az érintettnek legyen állandó lakása és érdekében álljon ezt az alternatív módot vállalnia, például, ha lakhelyén dolgozni, tanulni szeretne, vagy továbbképzésben kívánna részt venni. A büntetés végrehajtása során a távolsági ellenőrzés által valósul meg az elítélt felügyelete. Fontos megjegyezni, hogy Franciaországban a telefonos ellenőrzés költségeit az elítélt állja, finanszírozási szempontból a büntetés-végrehajtásra a helyszíni ellenőrzés feladata hárul.

Az elítéltnak alá kell vetnie magát annak is, hogy az elektronikus felügyelet időtartama alatti kötelezettségeit ellenőrzi. Az eljáró bíróság és ezt követően a büntetés-végrehajtási bíró ugyanis konkrét kötelezettségeket állapíthat meg az elítélt a társadalmi-jogi környezetének figyelemmel kísérése keretében. Például az elítélt

- nem mehet a bíróság által kijelölt helyekre, különösen a kiskorúak által látogatott helyekre;
- nem léphet kapcsolatba egyes személyekkel vagy személyek egyes csoportjaival, beleértve a kiskorúakét is (ezek a tilalmak a bíróság által kijelölt személyekkel való találkozásra nem vonatkoznak);
- nem végezhet olyan munkát vagy önkéntes tevékenységet, amely a kiskorúakkal való érintkezést is maga után vonja.

Végül, az elkövetőt orvosi kezelésre lehet kötelezni: ez a kötelező gyógykezelés esete. Annak érdekében, hogy valamilyen mértékben megmaradjon az önrendelkezés lehetősége, a bíróság elnöke a következőket mondta ki: „Nem lehet kezelést végezni az elkövető beleegyezése nélkül, de ha az nem hajlandó a felajánlott kezelést elfogadni, a kiszabott szabadságvesztés- büntetés végrehajtásra

¹¹ A „suivi socio-judiciaire” speciális, a pártfogó felügyelethez hasonló jogintézmény, amelynek bevett magyar elnevezése és pontos megfelelője sincsen.

¹² A francia büntetőeljárás törvény 723-7 cikkei

kerül.” Az érintett személy figyelmét hivatalosan is fel kell hívni a kötelezettségei be nem tartásának következményeiről.¹³

A 2005. december 12-én született 1549. számú törvénnyel bevezetett mobil rendszerű elektronikus monitoring – az újabb bűnelkövetés megakadályozása érdekében – a szabadulás utáni nyomon követést teszi lehetővé. A 2009. november 24-i 1436. számú törvény a társadalmi-jogi környezetük figyelemmel kísérésére ítélt személyek körében is elrendeli a mobil rendszerű elektronikus monitoring alkalmazását.¹⁴

Az elektronikus ellenőrzést alkalmazzák továbbá a feltételes szabadságra helyezett nagykorú személyek esetében, függetlenül attól, hogy vétség vagy büntett elkövetésért vannak elítélve, amennyiben felmerül a társadalmi-jogi környezet figyelemmel kísérése, illetve a büntetési tételük 7 év vagy azt meghaladó tartamú. Az elektronikus monitoring alkalmazható továbbá bírósági felülvizsgálati szakban vagy biztonsági őrizet idején.

A kezdeti kísérleti alkalmazásokat követően bevezették az elektronikus felügyeletet a feltételes szabadság, a társadalmi-jogi környezet figyelemmel kísérése és az igazságszolgáltatási-bírósági felügyelet¹⁵ esetén Franciaország teljes területén, tehát a tengerentúli megyékben és régiókban is.¹⁶

A visszaesés kockázata

Már a francia Igazságügyi Minisztérium által 2003-ban készített tanulmány¹⁷ megállapította, hogy előkészítés és átvezetés nélkül sokkal nagyobb a börtönből szabadult személyek visszaesésének kriminológiai kockázata. A szabadulásra való felkészítés különösen a rendezetlen körülményekkel rendelkező elítéltek esetében fontos. Ugyanakkor ennek a rétegnek a tagjai nemcsak a visszaesésre, újabb bűnelkövetésre hajlamosak, hanem az addiktív szokások rabjává, az alkohol és a drog áldozataivá is sokkal könnyebben és nagyobb arányban válnak.

¹³ A Büntető törvénykönyv 131-36-2 és 131-36-4 cikkei

¹⁴ A társadalmi-jogi környezet figyelemmel kísérése – mint intézkedés – a következő esetekben rendelhető el: szándékos vagy gondatlan emberölés erőszakos közöszléléssel, kínzással, embertelen bánásmóddal halmazatban; nemi erkölcs elleni erőszakos bűncselekmények (ideértve a közszeméremcsértést), megrontás; kiskorúról tiltott pornográf felvétel készítése, pornográf vagy erőszakos üzenetek terjesztése; fiatalkorúak körében elkövetett nemi erkölcs elleni erőszakos bűncselekmények. Amikor az ítéletet a kihágások ügyében eljáró bíróság szabja ki, ez az intézkedés büntetés helyett is kiszabható. Az intézkedés a fiatalkorúak és a felnőttek esetében is alkalmazható. Az a bíróság azonban, amely olyan szabadságvesztés-büntetést szab ki, amelyet részben vagy egészen felfüggeszt próbára bocsátással, nem szabhatja ki ezt az intézkedést. Lásd az új büntető törvénykönyv 131-36-1, 131-36-6, 131-36-7, 221-9-1, 222-48-1 és 227-31 cikkei. – Csak az eljáró bíróság dönthet az elítélt társadalmi-jogi környezetének figyelemmel kíséréséről, az intézkedés végrehajtását az elítélt lakóhelye szerint illetékes bv. bíró biztosítja. Ha az érintett személy kiskorú, az intézkedést a fiatalkorúak bírója rendeli el, aki egyúttal a bv. bíró szerepét is betölti. E a hatásköréről lemondhat a bv. bíró javára. (Ez különösen akkor következhet be, ha a kiskorú egyén nagykorúvá válik.) Lásd Büntető törvénykönyv 131-36-1 cikke, Büntetőeljárás törvény 763-1, 763-3 és 763-8 cikkei.

¹⁵ Surveillance judiciaire

¹⁶ 2007. augusztus hó 1-én életbe lépett 1169. számú törvény

¹⁷ *Des voies d'amélioration: réinsertion et peines alternatives* – <http://www.ladocumentationfrancaise.fr/dossiers/prison-detention-reinsertion/reinsertion-peines-alternatives.shtml>

A 2006. évi jelentésében¹⁸ a francia Állami Számvevőszék megállapította, hogy az elektronikus felügyelet mint alternatív büntetés alkalmazási mód a fogvatartás különböző szakaszaiban egyaránt lehetséges. Az elektronikus monitoring alkalmazásának erős a reszocializációs hatása, és elmarad a fogvatartottaknak az egymásra gyakorolt kriminalizációja is. E kettős szempont alapján egyértelmű, hogy alkalmas a visszaesés visszaszorítására.

Egy, a 80-as években készült francia felmérés szerint négy évvel a szabadulásuk után a szabadságvesztés-büntetésüket kitöltő személyek 54,5%-a került újra börtönbe visszaesőként, szemben a feltételes szabadságra bocsájtottakkal, akiknek csak 39,6%-a vált ismét fogvatartottá.

2010-ben a francia büntetés-végrehajtási szervezet tanulmányban értékelte ki az elektronikus monitoring első évtizedének eredményeit a visszaesés szempontjából.¹⁹ A mintegy hatszáz első résztvevőre kiterjedő felmérés kimutatta, hogy öt évvel az elektronikus monitoring bevezetése után az elítéltek 58%-a nem lépett a bűnismétlés útjára, tehát a visszaesők aránya 42% maradt. A vizsgált elítélteknek viszont csupán 23%-át ítélték visszaesőként letöltendő börtönbüntetésre. Ez az eleve letöltendő börtönbüntetésre ítélték 72%-os visszaesési arányszámához (és a 61%-os letöltendő börtönbüntetésre ítélt arányszámhoz) viszonyítva alacsonynak mondható, ám a tanulmány készítői nem zárják ki, hogy az intézkedésben részt vevők más társadalmi-demográfiai helyzete indokolja az eltérést. Ha a statisztikákat finomítva az elítéltek korát és előéletét is figyelembe vették, ugyanezek a számok 54%-ot (a visszaesés aránya) és 35%-ot (a letöltendő börtönbüntetés aránya) értek el, amelyek még mindig alacsonyabbak a szabadságvesztés-büntetésre ítélt személyek visszaesési arányainál.

Az elektronikus monitoring a statisztikák tükrében

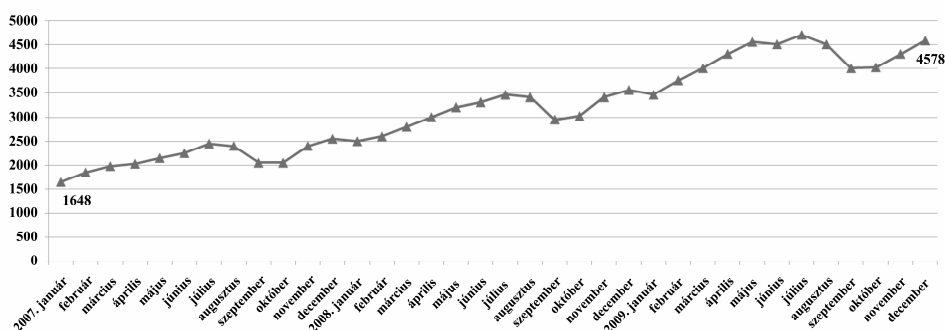
Az alternatív büntetések kétségtelen előnye, hogy a börtönök túlzásfóltóságát csökkentik, és esetükben az állami költségvetést sem terheli a fogvatartás magas költsége, mert számottevően olcsóbb végrehajtásuk: egy napra és egy elítéltre számítva mintegy fele a fogvatartásénak. Mégis – paradox módon – viszonylag ritkán kerül az elektronikus monitoring alkalmazására sor. Ez a megállapítás még az alternatív büntetések terén is igaz (például 2004-ben az elektronikus felügyelet kiszabása csak az összes többi alternatív büntetés 13%-át tette ki).

Az alábbi grafikon az elektronikus felügyelet alá helyezett számának alakulását mutatja 2007 és 2009 között.²⁰ Látható, hogy ebben a három évet felölelő időszakban jelentősen emelkedett az elektronikus monitoring rendszerében részt vevő elítéltek létszáma.

¹⁸ Cour des Comptes, rapport de 2006. *Garde et réinsertion. La gestion des prisons.*

¹⁹ Benaouda, Abdelmalik – Kensey, Annie – Lévy, René: *La récidive des premiers placés sous surveillance électronique. Cahiers d'études pénitentiaires et criminologiques*, mars 2010, no. 33.

²⁰ Direction de l'administration pénitentiaire: *Rapport d'activité 2009*. 71. p.

2010. január 1-jén – a francia büntetés-végrehajtás adatai alapján – 4 489 személy volt ezen büntetési intézmény klasszikus formájának alávetve. 2009. július 31-éig összesen 40 143 elítélt esetében került alkalmazásra.

A francia büntetés-végrehajtás által készített prognózis szerint 2013 januárjában már 11 727 elítélt fogja büntetését a fix elektronikus monitoring intézménye révén tölteni (7 849 fő a klasszikus „büntetésletöltés” és 3 878 fő a szabadulás előtti reszocializációt elősegítő felügyelet formájában).

A hatálybalépéstől – 2007. augusztus 1-jétől – 2010. május 21-éig összesen 76 személy esetében került sor a mobil elektronikus monitoring alkalmazására; 2009-ben 39 fő esetében,²¹ tehát az érintett személyek száma fokozatosan nő.

Hátrányok és buktatók

Eddig főként az elektronikus monitoring előnyeiről volt szó, de érdemes a hátrányaira is kitérnünk. Három nagy csoportba foglalható az elektronikus felügyelet alkalmazásának buktatói.

Elsőként említendő az az akadály, hogy nagyon korlátozott azoknak az elítélteknek a köre, akikre büntetesként kiszabható. A női és a kiskorú elkövetők nehezen férnek hozzá, mivel nincs elég olyan büntetés-végrehajtási intézet a lakóhelyük közelében, ahol elhelyezhetők lennének, ha ezt a büntetés-végrehajtási módot – mint kedvezményt – megvonják tőlük. Az elektronikus monitoring – mint büntetés – kiszabásához szükséges az érintett személy beleegyezésén túl, hogy az állandó lakóhellyel rendelkezzen, elengedhetetlen a telefonszámlák naprakész fizetése és a körülbelül 30 eurós havi üzemeltetési költség fedezése. A rendszer kiépítésének a költsége szintén az elítéltet terheli. Sokan elesnek az alkalmazás lehetőségétől, mert az elítéltek jelentős hányada nagyon hátrányos szociális helyzetben, rossz anyagi körülmények között él, és a fenti kritériumoknak nem tud megfelelni.

Másodsorban: az elektronikus monitoring alkalmazása a többi alternatív büntetéséhez képest sokkal nehezebb. Az eljárás több résztvevője is érintett ezen büntetési mód elrendelésében: a büntetőbíró, a helyszíni ellenőrzést végzők és

²¹ Uaz. 70-72. p.

természetesen az elítélt, akinek – mint már említettük – a beleegyezése is szükséges. Sokszor az apró részletek megoldatlansága miatt van kudarcra ítélve ez az egyszerűnek tűnő végrehajtási megoldás.

Végül, mintegy utolsó akadály a elektronikus monitoring vagy az elektronikus karperec alkalmazásának az anyagi eszközök szűkössége – a büntetés-végrehajtási szervezet oldaláról. A regionális igazgatóságoknak kell állniuk a rendszer felállítási és irányítási költséget, mivel a központi igazgatás – a francia Igazságügyi Minisztérium – csupán a közbeszerzésekkel kapcsolatos járulékos kiadásokat viseli. Mindezen költségek sokkal alacsonyabbak, mint az újabb börtönférőhelyek építésének a költségei, de mégis hátráltató tényezőként jelentkezhetnek.

Itt jegyezzük meg, hogy az érintett elítéltek adatainak kezelése, megfelelő védelme (részben a GPS-szolgáltatás miatt bevont nem állami szolgáltatók miatt) további problémát jelent.²²

Az elektronikus felügyelet pszichés hatásai

Az intézkedésnek alávetett személyeknek a sajtóban megjelent beszámolói szerint az „otthoni börtön” nem olyan kellemes, mint gondolnánk. Az elektronikus karperec viselése nagy pszichikai terhet jelent, nehéz az eszközt sokáig hordani. A karperec valóságos klausztofóbiát okozat, egyes érintettek úgy érezték, hogy „a rácsok a fejükben vannak”.

Az elektronikus monitoringnak alávetett személyek sokszor kényszerbetegségeket vagy depressziót produkálnak. 1997 óta az elektronikus karperec viselői közül nem kevesebb, mint 20 ember követett el öngyilkosságot. Bár bizonyos elítélteknek kedvező, hogy dolgozhatnak és a családjukkal élhetnek, mégis a legtöbben megaláznak élik meg a helyzetet, és mindannyian igen stresszesnek találják azt. Vannak, akik inkább a bv. intézetet választják, mert ott szabadabbnak érzik magukat, mint a kinti világban egy karpereccel.

Kitűnik a tapasztalatokból, hogy igen nehéz az elítélteknek saját magukat fegyelmezniük, és a szigorú szabályokat betartaniuk – „megkapni a cella kulcsait, de nem hagyni el a cellát”. Számos beszámoló szól a lakóhely fogságában töltött büntetés nehézségeiről. A következő anyag részben ezekből adunk közre néhányat.

A karperec a gyakorlatban – a terheltek szemével

A sajtó időnként üdvözölte, máskor elrettentő eseteket közölt az alkalmazás gyakorlatáról. Pascal, az egyik első elektronikus karperecet viselő terhelt az elégedettségét fejezte ki, kedvező volt számára ez a lehetőség. Gondozói munkát kapott, és képes volt dolgozni. A karperectől azonban allergiás megbetegedése alakult ki. Ezen felül vigyáznia kellett, nehogy a gyerekei leverjék az adóvevőt, és ezáltal beinduljon a riasztás. Marie-Laure Macaire ügyvéd véleménye szerint „Több fogvatartott lenne jogosult egy ilyen intézkedés alkalmazására,

²² *Bracelet électroniques. Le placement sous surveillance.* – <http://beaury.wordpress.com/synthese/fiii-le-pse-en-debat/>

de nem képesek megfelelni a korlátozásoknak. A karperec viselése több önuralmat és odafigyelést igényel, mintha az illető a börtön falai közé lenne zárva, s az ottani napirendhez lenne kötve.”²³

Yacinne, egy másik személy, akit erre a büntetésre ítélték, nem dolgozott péntekenként, s akkor egy percre sem hagyhatta el a lakását. „Olyan vagyok, mint egy atombomba!” – nyilatkozta. – A börtönben napi két óra szabadlevegőn tartózkodás megengedett, de az elektronikus karpereccel erre nincs módom. Ez sérti az emberi jogokat!” Napi öt szál cigarettáról egy doboz elszívására szokott rá, annyira stresszesnek élte meg ezt a büntetés-végrehajtási módot.²⁴

Egy 46 éves anya az elektronikus karperecről azt mondta, hogy olyan bizsergést érzett éjszaka tőle, mintha egy orvosi felszerelésre lenne kötve. Egyszer megtörtént vele, hogy megszólalt az ellenőrző riasztó, mert beletört a kulcs a zárba, és nem tudta kinyitni az ajtót, tehát nem volt otthon az előírt időben. Úgy menekült meg a szökésnek tekinthető incidenstől, hogy kénytelen volt szerezni egy igazolást a lakatostól.²⁵

Egy másik elítélt, aki szintén e rendszerben töltötte büntetését, címkézett patkánynak érezte magát. Az elektronikus karperec viselésével járó kötelezettségeknek csak az elítéltek kb. 10%-a tud tartósan megfelelni, s elkerülni, hogy visszajusson a börtönrácsok mögé. Az elítéltek kiszolgáltatottak a francia telefontársaságnak is, mert nem kifogástalan a szolgáltatás, és ha valami műszaki hiba történne, ez őket juttatná börtönbe. Ez a helyzet nyomasztó stresszel jár.²⁶

Az elektronikus monitoring lehetősége biztosítja a családi élet folytatását, az elítélt továbbra is együtt élhet a feleségével és a gyermekeivel, sőt dolgozhat is, így sokkal jobb az életminősége, mint a bv. intézetben történő fogvatartás alatt. Az elektronikus felügyelet ugyanakkor sokkal nagyobb odafigyelést is igényel, mert ha az illető lekési a buszt, vagy, ha sztrájkol a közlekedési vállalat, a kijelölt helyre való visszatérés késedelme elég, hogy kiváltsa a riasztó megszólalását.²⁷ Más elítélt is arról számolt be, hogy pszichésen nagyon megterhelő az élet az elektronikus karpereccel. „Kénytelen vagy hazugságban élni. Sokkal nagyobb a társadalmi elszigetelődés, mint a börtönben, mert ott legalább napi két óra séta biztosított a friss levegőn, itt csak a négy fal marad”.²⁸ Az egyik első, elektronikus felügyelet alá helyezett személy azt mondta, úgy érezte magát, mint egy kísérleti nyúl, akin kipróbálják a készüléket. Ő az eszköz sok hibájával szembesült a büntetés elején, és attól tartott, hogy a GPS-jel nem megfelelő, ha a falak túl vastagok. Az illető kérte, hogy visszatérhessen a börtönbe.²⁹

²³ Coignard, Jacqueline: *Un détenu en cheville avec la liberté*. Libération, 2000. november 6. – <http://www.liberation.fr/societe/0101352465-un-detenu-en-cheville-avec-la-liberte>

²⁴ Pierret, Thomas: *Yacine, „prisonnier privilégié” grâce au bracelet électronique*. Agence France Presse, 2003. július 23. – Idézi: *Le placement sous surveillance électronique: Technologie, modalités et controverses*. – beaury.files.wordpress.com/2009/04/synthese-f.pdf

²⁵ Tanneau, Michel: „Sa prison, c’est un bracelet”. Sud Ouest, 2003. november 13.

²⁶ *Vivre avec un bracelet électronique*. Le Nouvel Observateur, 2005. március 10.

²⁷ *Pour Jean, le bracelet plutôt que la prison*. Ouest France, 2006. július 10.

²⁸ *Avec le bracelet, la prison à la maison*. Ouest France, 2007. július 6.

²⁹ Pierre D., *ma vie avec un bracelet électronique mobile*. Libération, 2007. szeptember 15.

Összegzés

Összességében véve elmondhatjuk, hogy az elektronikus monitoring intézménye több mint tízéves tapasztalatra tekint vissza Franciaországban. Az eljárás több szakaszában, elsősorban a végrehajtási szakaszban kiszabható büntetési nemről, alternatív büntetésről van szó, amely évente néhány ezer főt érint, ez a szám azonban növekszik. Kétféle végrehajtási módja létezik: a fix és a mobil rendszer.

A visszaesés szempontjából vizsgálva az elektronikus felügyelet mérlege pozitívnak mondható, ám a többi alternatív büntetési nem alkalmazása még népszerűbb nála.

Az intézkedés gyakorlati tapasztalatai azt látszanak igazolni, hogy a végrehajtás még nem nőtte ki „gyerekbetegségeit”. A francia sajtó és közvélemény megosztott ezzel a büntetési nemmel kapcsolatban: nemcsak a pozitív, hanem a negatív oldal is felszínre kerül a sajtóhírekben.

Előnyeként szokták említeni viszonylagos olcsóságát, ám alkalmazása nemkívánatos pszichikai hatásokkal is bír, amely például depresszióban, sőt az öngyilkosságok viszonylag magas számában is megnyilvánul. 2009-ben összesen 122 elítélt lett öngyilkos Franciaországban, ebből 7 személy volt alávetve valamelyik alternatív büntetési nemnek, például az elektronikus monitoringnak. Az intézmény gyakorlati alkalmazása óta, 2000-től 2009-ig 20, büntetését ebben a rendszerben töltő személy választotta az öngyilkosságot. Mivel Franciaországban jelentős probléma a fogvatartottak öngyilkosságának magas aránya,³⁰ ez sem vet jó fényt erre a végrehajtási módra.

A meglévő negatívumok ellenére az elektronikus monitoring a büntető igazságszolgáltatás számos területén alkalmazható. Jelen cikk elsősorban a büntetés-végrehajtással összefüggő szerepét tárgyalta, de a jogintézmény bevezethető például az idegenrendészetnél, a büntetés-végrehajtásból szabaduló személyek esetén – még a kiutasítás mellékbüntetés végrehajtása előtt. Az elektronikus monitoring korszerűsége, alkalmazási lehetőségeinek széles skálája valójában a rendszer kiépítését követően, az üzemeltetés során válik nyilvánvalóvá.

³⁰ Lásd: Jóárt Borbála Gyöngyi: *Stratégiai megoldások a francia börtönökben elkövetett öngyilkosságok megakadályozására*. *Börtönügyi Szemle*, 2010. 3. 73-78. p.

Hírek a börtönvilágból

Új börtön Olaszországban

2010 decemberében született döntés arról, hogy Bolzanótól délre új büntetés-végrehajtási intézetet hoznak létre. A munkálatokat 2012 végére vagy 2013 elejére szeretnék befejezni. A nőket befogadó intézet 220 fő számára biztosít majd elhelyezést, oktatási és munkavégzési lehetőséget. A beruházás értéke elérheti a 100 millió eurót (kb. 27 milliárd forintot) is, az építkezés helyszíne egy, a mezőgazdasági művelésből kivont, 42 ezer m² nagyságú terület.

Forrás: Nuovo carcere Bolzano su territorio ex agricolo. Venice on Air, 2011. 01. 23.

A fogvatartottak betelepítése egy spanyol bv. intézetben

2011. augusztus 12-én érkeztek meg az első elítéltek Menorca új büntetés-végrehajtási intézetébe. (Menorca a Baleár-szigetek második legnagyobb, Mallorcánál kisebb, de Ibizánál nagyobb, a turisták által kevésbé látogatott, ugyanakkor természeti szépségekben bővelkedő tagja.) A Palmáról szállított 20 főt további 40 fogvatartott követi majd. Ezek az elítéltek a bűncselekményük elkövetése előtt állandó lakhellyel rendelkeztek Menorcán, vagy ottani származásúak, de eddig a szigettől távol kellett tölteniük a szabadságvesztés-büntetésüket.

A Sant Lluïshoz közel fekvő bv. intézet összesen 210 fő befogadására alkalmas. Mercedes Gallizo, a spanyol büntetés-végrehajtás főigazgatója annak a reményének adott hangot, hogy az otthon és a család közelsége a fogvatartottakra pozitív hatást fog gyakorolni.

Forrás: Llegan a Meorca los primeros presos. Diario Menorca (Pere Melis Nebot), 2011. 08. 12.

A világ „leghumánusabb börtöne”

2010-ben nyitotta meg kapuit a norvég Halden Fengsel büntetés-végrehajtási intézet, amelyet a világ „leghumánusabb börtönéneként” tartanak számon. Az intézet 10 év alatt épült fel a közigazgatásilag Haldenhez tartozó 30 hektáros területen.

A börtön megálmodói fontosnak tartották, hogy az intézet külső megjelenésében hasonlítson a szabad életben található épületekhez. A körkörös védelmet ellátó 6 méter magas téglafalat fák rejtik el. Az intézet minden lehetőséget megad az elítélteknek arra, hogy a társadalom hasznos tagjaivá váljanak. A fogvatartottak családtagjaikat külön házban fogadják, ha azok éjszakára is maradni szeretnének.

A kollégiumi szobákra emlékeztető cellákban mini hűtőszekrényt, tv-készüléket helyeztek el, a berendezés modern színes bútorokból áll. Minden 10-12 zárkára egy-egy nappali és konyha is jut. Az utóbbi egyúttal a főzőtanfolyamok helyszíne is, ahol szakácsokat képeznek. A börtön különlegessége, hogy hangstúdió is épült hozzá, és az intézet futópályáját az ízületek védelmére rugalmas anyagból készült járólappal rakták ki.

Az ablakokat úgy alakították ki, hogy minél több természetes fény érhesse a belső tereket. A falakat kortárs festők munkáival dekorálták, a képek értéke eléri az 1 millió eurót (kb. 250 millió forintot). Per Hojgaard Nielsen építész a családias légkör megteremtésére törekedett, ahol az indulatok elcsitulnak a megnyugtató környezet hatására. Ennek eléréséhez a fogvatartottak is hozzájárulhatnak azzal, hogy kérdőívek kitöltésével jelzik tapasztalataikat és kéréseiket. A börtönőrök nem viselnek fegyvert, a napi rutin szintjén együtt étkeznek és sportolnak a fogvatartottakkal. A visszaesés kockázata Norvégiában 20%-os a szabadlábra helyezést követő két éven belül. Az Egyesült Királyságban ez az arány 50-60% között mozog.

Charlott-Renee Sandvik Clasen, aki zenetanárként dolgozik a börtönben, kiemelte, hogy a munkavégzés nem kötelező az intézetben, ezért nagy szükség van a szabadidő hasznos eltöltésére. A zenetanulás is ezt a célt szolgálja.

Forrás: Top 5: las „mejores” cárceles del mundo. IberoAmericaNet; 2011. 08. 11.; William Lee Adams: Builds the world's most humane prison. Time, 2010. 05. 10.

Tanfolyam a börtönoktatás módszertanáról

A Sienai Egyetem arezzói székhelyű bölcsész tudományi és filozófia karán börtönoktatással kapcsolatos tanfolyamot indítottak, mivel a fogvatartottak tanítása speciális módszertani eszközöket igényel. A tanfolyam a szakemberek széles körének szól, a tanároktól kezdve a börtönszemélyzeten, orvosokon, pszichológusokon, önkénteseken át a szociális munkásokig kívánja megszólítani az érdeklődőket.

Bruno Rossi igazgató úgy látja, hogy az egyetem bővíteni tudja a bv. intézetben dolgozó és elítéltekkel foglalkozó egyéb szakemberek tudását. Az első kurzus 2011 októberében kezdődik, 800 euróba (kb. 220 ezer forintba) kerül, és 60 órát vesz igénybe. A szervezők nagyszámú érdeklődőre számítanak, és hasonló projektek rendszeres szervezését tervezik.

Forrás: Un corso per operatori educativi. Staff report. Siena News Online, 2011. 07. 20.

Egy spanyol bv. intézet egészségügyi ellátása

A Puerto III. büntetőintézet a dél-spanyolországi, pontosabban az andalúziai Cádiz legújabb börtöne. A fogvatartottak egészségügyi ellátása külső kórházak segítségével történik.

A Puerto Real Kórház 2010 júniusa és 2011 júniusa között a bv. intézet 185 fogvatartottját látta el, és az ambulancián 35 fő részesült kisebb sebészeti ellátásban. Az elítéltek számára lehetőség nyílik időpont-egyeztetés után arra, hogy a kórházban keressenek fel orvost.

Nemcsak külső kórházban folyik az ellátás, bizonyos rendelések a börtönben zajlanak. A Puertorrealeño kórházból kéthetente érkeznek orvosok az intézetbe. Munkájuk megkíméli a börtön személyi és az anyagi erőforrásait, hiszen nem kell a szállítás költségéről gondoskodni, illetve az őrzésbiztonsági feladatok is egyszerűbbek.

Forrás: Cuidado del enfermo de la prisión de Puerto III. Diario Bahía de Cádiz, 2011. 08. 11.

HIV-fertőzött fogvatartottak támogatása

A Genova Marassi büntetőintézetben a Biscione nevű civil szervezet hosszú évek óta foglalkozik a fogvatartottak problémáival, és ezen keresztül segíti a börtön személyzetének munkáját. A Biscione négy évtizede, 1981 óta lát el fogvatartottakat érintő feladatokat: keresi a kapcsolatot az elítéltekkel, egészségügyi kérdésekben tanácsokat ad, és lelki támaszt nyújt. A szervezet programjai közül kiemelést érdemel a HIV-fertőzött elítéltekkel való foglalkozás.

Forrás: Lavori in Biscone. Staff report. Genoa News, 2011. 06. 03.

Az elítéltek munkáltatása Ohióban

Az ohiói börtönvállalat, az Ohio Prison Industry (OPI) és Ohio állam büntetés-végrehajtásért felelős minisztériuma megállapodása alapján toalettpapírt gyártanak az állam területén található börtönökben. Eddig 16 bv. intézet csatlakozott a programhoz.

Ohio államban évente 1,4 millió dollárt (kb. 270 millió Ft) költenek toalettpapírra, így gyártása előzetesen jó üzletnek tűnt. Az OPI két évvel ezelőtt indította el a termelést, 600 ezer dollárért (kb. 116 millió Ft) vásárolt olyan vágógépeket, amelyek segítségével a fogvatartottak a papírt méretre szabják a Belmont büntetőintézetben. Az eredeti célok között szerepelt, hogy az intézetek is olcsóbban jussanak toalettpapírhoz.

Drew Hildebrand, az OPI helyettes vezetője nyilatkozata szerint az elérni kívánt nyereség – a felmerült értékesítési nehézségek miatt – elmaradt; a cég egy másik projektje, a szemeteszsákok gyártása sem hozott kellő anyagi hasznot.

Hildebrand nem látja pozitívan a jövőt, ugyanakkor úgy véli, hogy az OPI rendkívül hasznos tevékenységet végez: segítségével az elítéltek szakmai tapasztalatot szerezhetnek a munkavégzés terén. Ezt az állítást megerősítik a statisztikák is, hiszen a munkáltatásban részt vevő fogvatartottak körében a visszaesés kockázata csökken.

Forrás: David M. Reutter: Ohio Prison Industry cranks out crappy toilet paper. Marion Online, 2011. 05. 03.

Börtönfarm Nyugat-Ausztráliában

A Karnet börtönfarm, amely 1963-ban nyílt meg, fontos szerepet játszik Nyugat-Ausztrália büntetés-végrehajtási intézményei között. Közel 250 minimális biztonsági fokozatú férfi elítéltnak ad munkát, és ételmiszerrel látja el a börtönrendszert. A farm egyike Nyugat-Ausztrália a három börtöngazdaságának, egy 370 hektáros dombos terepen helyezkedik el a Keysbrook Állami Erdészeti területén.

A gazdaságban főként marhákat és juhokat tenyésztenek, de tyúkfarm is működik, illetve veteményeskertet is fenn tartanak. A Karnet börtönfarm felkészíti az elítélteket a mezőgazdasági jellegű munkák elvégzésére, olyan szakmát ad a kezükbe, amely által a szabadlábra kerülésük után nagy eséllyel válnak képessé az önálló életvitelre.

Forrás: Karnet Prison Farm. Staff Report. South Telegraph, 2011. 06. 03.

Kosárfonás egy ugandai börtönben

A Kampalában található Luzira bv. intézet női szárnyában az elítéltek különféle méretű táskákat fonnak. A táskákat értékesítő Trading Compound vezetője, Catherine Morris nagy rajongója az afrikai kézműves termékeknek. Véleménye szerint a kulturális értékek felismerése és megtartása sok ember számára megélhetési lehetőséget biztosíthat. A cég a táskák árusítását interneten keresztül is végzi. Sok terméken a fogvatartottak nagyfokú kreativitása mutatkozik meg; nagyon keresettek azok a táskák, amelyeken a hagyományos kockás mintázatot a fogantyú szerepét játszó fakarikák köré fonják.

Forrás: Traditional bags from Uganda. Vision for Africa, 2011. 07. 03.

Régészek mellett dolgozó elítéltek

2011 júniusától a triesti Coroneo bv. intézet fogvatartottjai a Soprintendenza nevű szervezet közreműködése révén régészek munkáját segítik. A Soprintendenza tevékenysége természeti, kulturális és muzeális értékek megőrzésére terjed ki, jelentős erőforrásokkal rendelkezik 17 olasz tartományban.

Aquileia római település ásatási területén a fásasztó földmunkák elvégzése vár az önkéntes jelentkezők közül kiválasztott fogvatartottakra. Munkájuk eredményeként a kutatás és az értékes tárgyak kiemelése is felgyorsulhat, tevékenységüknek erkölcsi elismerés a jutalma. A munkavégzésre napi rendszerességgel kerül sor.

Az intézet igazgatója szerint a büntetés letöltése alatt szükség van a monotonia megtörésére, a szabadban végzett fizikai munka is sokat segíthet ebben. Fontos a tevékenység a művészetekkel és a kultúrával kapcsolatos személyiségformáló hatása is, Aquileia feltárása révén a fogvatartottak részesei lehetnek a történelemnek.

Forrás: Detenuti di Trieste a scavare le aree archeologiche di Aquileia. Il Piccolo, 2011. 04. 08.

Elismerést kapott egy új zélandi börtön

Az Auckland Területi Női Bv. Intézet és személyzete megkapta a Westpac Dél-Aucklandi Üzleti Díjat. Az intézet, amelynek befogadóképessége 456 fő, 2006-ban kezdte meg működését.

Harry Hawthorn, a börtön vezetője kiemelte, hogy munkájukkal nemcsak a fogvatartottaknak kívánnak segíteni, hanem a közösség javát is szeretnék szolgálni. Éppen ezért az oktatási és egyéb rehabilitációs programokon kívül igyekeznek olyan elfoglaltságot találni az elítéltek számára, amelynek révén hasznos tagjai lehetnek a társadalomnak. Erre szolgál példaként az ún. Babatarkó program is. A női fogvatartottak horgolják és kötik a takarókat, majd a termékek a Middlemore Kórház újszülött-osztályán a szülésznők segítségével ke-

rülnek értékesítésre. Ezen kívül az intézet fogvatartottjainak fontos feladata a mozgássérülteket segítő kutyák kiképzése is.

Forrás: Women's prison more than just a jail. New Zeland News, 2011. 08. 02.

Műfogsorkészítő elítéltek Kansas államban

A Kansas államban található Topeka büntetőintézetben az elítéltek új lehetőséget kaptak egy, a „kinti” életben keresett szakma elsajátítására. A kezdeményezésben részt vevő nyolc elítélt egy év leforgása alatt tanulja meg a műfogsorkészítés technikáját. A fogvatartottak a gyakorlati ismeretek birtokában akár 60 fogászati protézist is összeállítanak egy hónap alatt.

A Greenbush program három évvel ezelőtt kezdődött, akkor 17 fő jelentkezett. Az Egyesült Metodista Egészségügyi Alapítvány és a kansasi Delta Fogászati Alapítvány összefogásával alakították ki az oktatáshoz szükséges termet, és szerelték fel azt a szükséges fogtechnikai eszközökkel. A börtön vezetése sikerként értékeli, hogy a program beindulása ugyan csak két fő került szabadláb-
ra, de ők már fogászati laboratóriumban kaptak állást.

Karen Finstad, a Delta Alapítvány vezetője úgy véli, hogy az egészségügynek ez az egyik olyan területe, amely munkavállalás szempontjából a fogvatartottak számára is elérhető.

A legyártott műfogakat elsősorban olyan klinikákra szállítják, ahol szegény társadalmi rétegekhez tartozók és egészségügyi biztosítással nem rendelkezők kérnek fogászati ellátást. Míg egy „hagyományos” műfogsor ára 1 800–2 600 dollár (kb. 350–500 ezer Ft) között mozog, a Greenbush-fogsorok ára mindössze 178 dollárba (kb. 35 ezer Ft) kerül.

Forrás: Phil Cauthon: Prison denture program benefits inmates and safety net clinic patients. KHI News Service, 2011. 08. 03.

Szelektív hulladékgyűjtés Spanyolországban

A spanyolországi fogvatartottak foglalkoztatását elősegítő szervezet, a Trabajo Penitenciario y Formación para el Empleo (TPFE) megállapodást írt alá az Ecopilas Környezetvédelmi Alapítvánnyal, amelynek értelmében ezentúl a bv. intézetekben szelektíven gyűjtik össze az elemeket és az akkumulátorokat. Az Ecopilas 2000-ben alakult, és ma már a fent említett hulladékok 70%-t gyűjti be Spanyolországban.

A TPFE részéről Victor Fraga írta alá a szerződést. Fraga fontosnak nevezte a megállapodást, hiszen a spanyol börtönök élen járnak a veszélyes hulladékok összegyűjtésében. Véleménye szerint a tudatos környezetvédelemnek a civil lakosság körében is nagyobb teret kellene kapnia.

Forrás: Prisioneros pone en marcha el reciclaje de pilas entre la población reclusa. El Día, 2011. 08. 03.

Az Alpok sípályáit karban tartó elítéltek

A 30 ezer lakosú Verbania a svájci határnál fekszik. Az észak-olasz kisváros börtönének fogvatartottjai 2011 júliusában a bacenói Devero Alpok sípályáinak karbantartását végezték el. A börtön igyekszik minél több olyan elfoglaltságot találni az elítéltek számára, amely által hasznosnak érezhetik magukat, hiszen a közösségért végzett munka kulcsfontosságú a társadalomba való visszatérés érdekében.

Forrás: Detenuti al lavoro all'Alpe Devero. Verbania News, 2011. 07. 07.

Egy angliai reszocializációs program

2011. március 11-e és 19-e között a Shrewsbury bv. intézetben az „Új indítás, új kezdetek” elnevezésű program keretében szerveztek jótékonysági kiállítást az elítéltek képzőművészeti alkotásaiból és kézműves termékeiből.

Az „Új indítás, új kezdetek” program, Shrewsbury és Telford város lelkészeinek projektje arra törekszik, hogy a szabadságvesztés-büntetés letöltése alatt és után is segítséget nyújtson az elítélteknek, illetve szabadultaknak. A programban részt vevő fogvatartottak körében a visszaesés kockázata 58%-ról 20%-ra csökkent. (Az angliai statisztikák szerint a bűncselekményt követő 2 éven belül országosan 58% a visszaesés kockázata. Ez az arány a 18 és 20 év közötti férfiak esetében 72% is lehet.)

A projekt – amelynek alapjai Kanadában születtek, ahol 20 év alatt fejlesztették ki azokat a módszereket, amelyek segítségével csökkenteni lehet a visszaesés kockázatát – Angliában főként Shropshire megye területén terjedt el. (2001 óta hasonló program működik a walesi Swansea intézetében is, ahol a program résztvevőinél a szabadlábba kerülést követő első 18 hónapban 25%-osnál alacsonyabb a visszaesési ráta.)

A társadalomba való visszailleszkedés mentorok segítségével történik, akik útmutatásukkal segítik a szabadultakat, hogy azok életminősége javuljon, és munkát tudjanak vállalni. A kezdeményezés részét képezi egy, a mediációt segítő kurzus (Supporting Offenders through Restoration Inside – S.O.R.I) is.

A program igyekszik felkutatni azokat a személyi és anyagi forrásokat, amelyek által javulhatnak az újrakezdés esélyei. A szervezők eddig elsősorban a Shrewsburyben elhelyezett férfi elítéltekre koncentráltak, de a megfelelő anyagi bázis megteremtése után a női elítéltekkel is szeretnének foglalkozni.

Forrás: An exhibition of art and craft work. Shropshire Star, 2011. 05. 17.

Multikulturális bv. intézetek Svájcban

A Svájci Országos Kutatási Alapítvány szakemberei eddig a svájci kantonok 12 bv. intézetében végeztek olyan felmérést, amelynek során a börtönszemélyzet és a lelkigondozók munkáját vizsgálták. A szakemberek úgy vélik, hogy a svájci börtönökben fellelhető vallási sokszínűség különféle konfliktusokhoz vezet.

A hagyományos református és katolikus börtönlelkészi szolgálat ugyan jól integrálódott az intézetek életébe, de a lelkigondozóknak egyre inkább nyitnia kell a más vallású fogvatartottak felé is, az utóbbi évtizedek során ugyanis jelentősen megnőtt a muszlim elítéltek száma.

A bielefeldi egyetem szociológiai fakultásán dolgozó kutatók bevonásával készített felmérésből kiderül, hogy a börtönlelkészek sikeresen nyújtanak spirituális segítséget. Ezen kívül igyekeznek együtt ünnepelni a fogvatartottakkal, és megpróbálják őket támogatni a hétköznapi és magánéleti gondjaik megoldásában is. Az utóbbi időben a sokoldalúan képzett lelkigondozók számára egyre inkább problémát okoz, hogy minden vallás elvárásainak meg tudjanak felelni. Irene Becci etnológus, a kutatás vezetője arra a veszélyre hívta fel a figyelmet, hogy a börtönlelkészek akaratlanul is elmosásák a különböző vallási és felekezeti irányzatok közötti jellegzetes különbségeket. Sokszor a börtönlelkészi szolgálat nem is annyira a vallási igényeket elégíti ki, mint egyre inkább abban segít, hogy az életet elviselhetőbbé tegye. A spirituális élet újabb formái is megjelentek a svájci börtönökben, ide sorolhatjuk például a különféle meditációs gyakorlatokat. Kiemelést érdemel az is, hogy egyre több feladatot vállal az Üdvhadsereg is.

A szakemberek szerint további fontos teendő lenne a lelkigondozók és a börtön személyzet folyamatos továbbképzése. Ez eddig finanszírozási nehézségek miatt még nem valósult meg. Szükség lenne az ismeretek bővítésére, azaz a különféle világvallások szokásrendszerének elsajátítására is.

Forrás: Religious pluralism in Swiss prisons. Swissinfo, 2011. 05. 15.

Kulturális rendezvények a spanyol börtönökben

Az észak-spanyolországi Rioja bv. intézetében az elítéltek számára többféle nyári kulturális programot is szerveztek az idei nyáron. A börtön az egyik állomása volt annak a nagyszabású kezdeményezésnek, amely a Spanyol Kultúra Akcióterv részeként valósult meg: hat, amatőr színészekből álló társulat Spanyolország 16 büntetés-végrehajtási intézetébe látogatott el.

Forrás: La vida cultural en el centro penitenciario de La Rioja. Diario de Rioja, 2011. 08. 10.

Íróiskola egy skót intézetben

A skóciai Glenochil bv. intézet Tullibody közelében, Clackmannanshire-ben található. Ebben a börtönben hosszú időtartamú szabadságvesztésre ítélt férfi fogvatartottak vannak elhelyezve, az intézet 670 fő befogadására alkalmas, az átlagos létszám: 720 fő.

A Glenochil széles körben szervezi az elítéltek munkavégzését és oktatását, az utóbbiban a Carnegie College is részt vállalt. Sajnos a legtöbb fogvatartott még alap szinten is alig tud írni és olvasni.

2006-ban a Skót Könyv Szövetség, a Skót Börtönszolgálat és a Carnegie College összefogásával íróiskolát létesítettek a börtön oktatási központjában. Ezzel a kezdeményezéssel kívánták demonstrálni, hogy a könyveknek, az írásnak és az olvasásnak pozitív hatása van a börtönlakókra. A program vezetői kreativitásra ösztönzik az elítélteket, és bátorítják őket, hogy szélesítsék tovább az ismereteiket.

Forrás: John Newman: Education future in Glenochil. Daily Record, 2011. 08. 02.

ESEMÉNYNAPTÁR

(2011. július 1-jétől szeptember 15-éig)

JÚLIUS 2.

A Rendőrtiszti Főiskola végzős hallgatóinak ünnepélyes tisztavatását a Budai Várban, a Kapisztrán téren

tartották, amelyen megjelent és beszédet mondott Orbán Viktor miniszterelnök. A tisztavató ünnepségen, amelyen részt vett Pintér Sándor belügyminiszter, a büntetés-végrehajtási szervezetet Kökényesi Antal bv. altábornagy, országos parancsnok képviselte. Ezt megelőzően a Magyar Köztársaság belügyminisztere – tekintettel az RTF Rendészeti Igazgatási Szak Büntetés-végrehajtási Szakirányának eredményes elvégzésére – 2011. július 1-jei hatállyal 8 végzős hallgatót bv. hadnaggyá nevezett ki.

A Sopronkőhidai Fegyház és Börtön harmadik alkalommal vett részt a soproni Volt Fesztiválon, amelyet június 29-e és július 2-a között rendeztek meg. A látogatók megtekinthették az intézet bemutató zárkáját és a melllette felállított bv.-s sátrat, megismerkedhettek a büntetés-végrehajtásnál rendszeresített kényszerítő eszközök-

kel, a fogvatartottak által készített tiltott tárgyakkal és képzőművészeti alkotásokkal, illetve „rabomobillal” Sopronkőhidára utazhattak, ahol – egy 60 perces bűnmegelőzési látogatás keretében – testközelből is megismerhették az intézetet.

JÚLIUS 4.

A Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnokságán rendezték meg a központi Semmelweis-napi ünnepséget, amelyen a miniszteri és az országos parancsnoki elismeréseket dr. Kökényesi Antal bv. altábornagy, a büntetés-végrehajtás országos parancsnoka adta át a büntetés-végrehajtás kiválóan teljesítő egészségügyi dolgozóinak.

JÚLIUS 5.

A BVOP – mint Központi Ellátó Szerv – termékbemutatóval egybekötött tájékoztatót tartott a Belügyminisztérium irányítása, felügyelete alá tartozó költségvetési szervek részére a természetbeni ellátásukkal kapcsos-

latban a Fővárosi Bv. Intézet III. objektumának színháztermében. A rendezvény előjárója dr. Tóth László bv. vezérőrnagy, gazdasági és informatikai helyettes államtitkár volt. A tájékoztatót Varga Valéria bv. vezérőrnagy, a büntetés-végrehajtás országos parancsnokának gazdasági és informatikai helyettese nyitotta meg,

ezt követően Ótott Annamária bv. ezredes, a Központi Ellátási Főosztály vezetője a témához kapcsolódó rendeletek végrehajtásának eljárásrendjét ismertette, majd Koncz Klára bv. ezredes, a Gazdasági Társaságok Főosztályának vezetője a fogvatartottak kötelező foglalkoztatására létrehozott gazdasági társaságok tevékenységét mutatta be.

A Szegedi Fegyház és Börtönben nyolcadik alkalommal vette kezdetét a fogvatartottak kulturális seregszemléje, a Dankó Pista Ffesztivál. Dr. Kiszely Pál, bv. dandártábornok, intézetparancsnok nyitotta meg hivatalosan a fesztivált, amelynek célja, hogy a munka és a tanulás mellett a fogvatartottak hasznosan töltsék idejüket. A megnyitó után – többek között – a Kalocsai Fegyház és Börtön együttese, a „Fekete Szemek” adott nagyszerű koncertet.

JÚLIUS 14.

Ünnepi megemlékezést tartottak a Nagyfa-Alföld Kft. fennállásának hatvanadik évfordulóján a Szegedi Fegyház és Börtön dísztermében. A résztvevőket Borsi János bv. ezredes, igazgató köszöntötte, majd Mocsai Zoltán ny. bv. ezredes, a Kft.-hez tartozó gyár történetének nevezetesebb pillanatait elevenítette fel ünnepi beszédében. Ezután elismeréseket adtak át, majd katonai tiszteletadásal megkoszorúzták a hősi halottak emléktábláját a Csillagbörtön aulájában. Ezt követően a vendégek megtekintették a bv. intézetet és a Nagyfa-Alföld Kft. Cserzy Mihály utcai gyáregységét, ahol a fogvatartottak foglalkoztatásáról tájékozódhattak.

JÚLIUS 15.

Kibocsátó ünnepséggel zárult az A/5-ös tanulói csoport képzése a Bv. Szervezet Oktatási központjában. A 41 fős csoportból heten kiváló eredménnyel végezték el az alapfokú szaktanfolyami képzést.

JÚLIUS 18-22.

A Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Bv. Intézetben egészségüket szervezettek a személyi állomány és a

fogvatartottak számára, akik különböző vizsgálatokon vehettek részt, illetve külső szakemberek szakmai előadásait hallgathatták meg. Az egészségét programját filmvetítések színesítették, továbbá lehetőség nyílt arra is, hogy az egészség védelmével foglalkozó filmek által ébresztett gondolatokat a résztvevők szakemberrel beszéljék meg.

JÚLIUS 19.

A Pálhalmi Országos Bv. Intézetbe látogatott Szabó István, a Dunamelléki Református Egyházkerület püspöke, Agyagosi István, az egyházkerület esperese, L. Molnár István, a Börtönlelkészek Nemzetközi Szervezete Magyarországi Csoportjának elnökségi tagja és Magyar né Balogh Erzsébet, a Református Missziói Központ igazgatója. Az intézet parancsnoka tájékoztatást adott az intézetben folyó munkáról és a fogvatartottak vallásgyakorlási lehetőségeiről, ezt követően a vendégek megtekintették a bernátkúti és a sándorházi alegységek kápolnáit.

JÚLIUS 24.

A Váci Fegyház és Börtönben a Magyarországi Református Egyház vendégeként hazánkban tartózkodó Koreai Presbiteriánus Egyház lelkészeinek tízfős csoportja intézetlátogatáson vett részt, amelynek keretében a delegáció tagjai istentiszteletet tartottak a fogvatartott részére.

JÚLIUS 28.

Az Alföldi Bútorgyárban 1988. július 28-án keletkezett tűzesetben

hősi halált halt Kovács Hegedűs Gábor bv. őrnagy és Szalay Árpád bv. alhadnagy tiszteletére a Szegedi Fegyház és Börtön, valamint a Nagyfa-Alföld Mezőgazdasági és Vegyipari Kft. vezetői és dolgozói – az elhunytak hozzátartozóinak jelenlétében – koszorúzást tartottak az intézet oszlopcsarnokában elhelyezett emléktábláknál. A résztvevők ezt követően a szegedi Belvárosi temetőben megkoszorúzták a hősi halottak sírjait.

JÚLIUS 29.

A Sátoraljaújhelyi Fegyház és Börtönben elhelyezett fogvatartottak részére egészségnapot szerveztek, amely keretében az elítéltek különböző vizsgálatokon, egészségügyi szűréseken, felvilágosító előadásokon vehettek részt, továbbá elsősegélynyújtó oktatást is biztosítottak részükre.

A rendezvény keretében adták át az Országos Mentőszolgálat részére azt a fogvatartottak által felajánlott összeget, amely a helyi börtönmúzeumban 2011 júniusában megrendezett, „15 éves a Kreatív Szakör” című kiállításon szereplő kerámiák és festmények értékesítéséből folyt be.

AUGUSZTUS 2.

Lipták Attila mk. pv. ezredes, a Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Katasztrófavédelmi Igazgatóság igazgatója nyitotta meg a „Polgári védelemben” című időszaki kiállítást a Büntetés-végrehajtás Múzeumi Kiállítóhelyén. A tárlat a Sátoraljaújhelyi Polgári Védelmi Iroda, Sátoraljaújhely Város Önkormányzata Hivatásos Tűzoltósága, a Zemplén Térségi Katasztrófa- és Polgári Védelmi Szövetség, a Börtönmúzeum, valamint az Eötvös József Börtönügyi Egyesület közreműködésével jött létre.

AUGUSZTUS 18-20.

Szent István tiszteletére, illetve az új kenyér ünnepe alkalmából ünnepi istentiszteletet és kenyérszentelést tartottak a bv. intézetekben, több helyen vallási műsorokat rendeztek a fogvatartottak, illetve külső előadók részvételével.

AUGUSZTUS 19.

A BM központi épületének színháztermében ünnepélyes keretek között adták át a köztársasági elnöki és belügyminiszteri elismeréseket. Schmitt Pál, a Magyar Köztársaság elnöke állami ünnepünk, augusztus 20-a alkalmából közel négy évtizedes, a büntetés-végrehajtási szervezet állományában végzett kimagasló tevékenysége elismeréséül a Magyar Köztársasági Érdemrend Tisztikeresztje katonai tagozatát adományozta dr. Pantali Zoltán bv. dandártábornoknak, a Sopronkőhidai Fegyház és Börtön pa-

rancsnokának; továbbá a Magyar Köztársasági Érdemrend Lovagkeresztjének katonai tagozatát adományozta több mint két évtizedes, a büntetés-végrehajtási szervezet állományában végzett kimagasló tevékenysége elismeréséül Biczó László bv. dandártábornoknak, a Máriánosztrai Fegyház és Börtön Intézet parancsnokának.

AUGUSZTUS 22-26.

A Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Bv. Intézetben nevelési hetet rendeztek, amelynek keretében a fogvatartottak számukra fontos témákat érintő előadásokon vehettek részt. A hét folyamán bv. bíró tartott előadást több témát érintően, bűnmegelőzési foglalkozásra került sor, illetve – a Tiszalöki Országos Bv. Intézet zeneszakkörének felléptével – zenei rendezvények is színesítették a programot.

AUGUSZTUS 25.

A Fővárosi Bv. Intézet I. objektumának sétaudvarán PET-palackokból, a fogvatartottak által készített szobrokból nyílt kiállítás. Ezt megelőzően az intézet pályázatot hirdetett a fogvatartottak számá-

ra – az újrahasznosítás jegyében – használati tárgyak és szobrok készítésére. A környezetvédelem fontosságának hangsúlyozásán túl az is lényeges szempont volt, hogy a PET-palackokból készült tárgyakat az intézet közösségi tereiben tudják hasznosítani.

AUGUSZTUS 27.

A Kőbányai Önkormányzat szervezésében – a Budapesti Fegyház és Börtön, a kerületi rendőrkapitányság, tűzoltóság, valamint más rendvédelmi szervek és egyéb civil szervezetek részvételével – az Óhegy parkban megrendezték a IV. Kőbányai Rendvédelmi Napot. A Budapesti Fegyház és Börtön – többek között – bemutatta rabszállító autóit, illetve az intézet kutyavezető biztonsági felügyelői látványos bemutatóval előadással szórakoztatták a közönséget. A rendvédelmi napon a Sátoraljaújhelyi Fegyház és Börtön által működtetett Börtönmúzeum is részt vett.

Az 1945-1956 közötti magyar Politikai Elítéltek Közösségének 9 fős csoportja, Halmos Béláné elnökségi tag vezetésével megkoszorúzta a Sátoraljaújhelyi Fegyház és Börtön falán elhelyezett emléktáblát, majd az intézet börtönkapolnájában Hajdú Miklós börtönlelkész tartott igeliturgiát. A megemlékezésen részt vett dr. Gruber Attila és Kontur Pál országgyűlési képviselő, Szamosvölgyi Péter, Sátoraljaújhely polgármestere, illetve jelen voltak a rendvédelmi társszervek képviselői.

AUGUSZTUS 30.

Sajtótájékoztatót tartottak a Belügyminisztériumban a Tett programról. A 2012 áprilisában záruló, kétmilliárd forintból megvalósuló program a Miskolci Egyetem, a Közigazgatási és Igazságügyi Minisztérium Igazságügyi Szolgálat, a Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnoksága, keretén belül a Belügyminisztérium, valamint a Baranya és a Jász-Nagykun-Szolnok megyei kormányhivatalok munkaügyi központjai fogtak össze, hogy növeljék a büntetéssel szembeni fellépés hatékonyságát. Csóti András bv. vezérőrnagy, a büntetés-végrehajtás országos parancsnokának stratégiai és koordinációs helyettese – egyebek mellett – elmondta, hogy a négy szakaszból álló reintegrációs program három régió 11 bv. intézetét érinti.

Eddig 4 600 fogvatartott vett részt tájékoztatón, júliusig 1 750 fogvatartott lépett be önkéntesen a programba, 1 300 fő esetében pedig egyéni fejlesztési terv készült, amelyben részletesen megtervezték: az elítélt hogyan kíván változtatni az életmódján.

AUGUSZTUS 31. – SZEPTEMBER 4.

A romániai Nagyenyedi Bv. Intézet 8 fős csoportja látogatta meg a So-

mogy Megyei Bv. Intézetet, a Tolna Megyei Bv. Intézetet, valamint a Pálhalmi Országos Bv. Intézetet szakmai tapasztalatcsere céljából.

SZEPTEMBER 1-2.

A Bv. Továbbképzési és Rehabilitációs Központjának igali telephelyén rendezték meg a „Büntetés-végrehajtás Hivatás Mestere” országos szakmai vetélkedő döntőjét, amelyet a Szegedi Fegyház és Börtön csapata nyert meg. A második alkalommal megtartott rendezvény előljárója Dömény Sándor bv. vezérőrnagy, a büntetés-végrehajtás országos parancsnokának biztonsági és fogvatartási helyettese volt, a zsűri a büntetés-végrehajtási szakma jeles képviselőiből állt. A kétnapos versenyen a csapatoknak elméleti és gyakorlati tudásukról egyaránt számot kellett adniuk. A regionális döntők nyertesait az elméleti feladatlap kitöltésén túl a riadó végrehajtásával, a fegyverek szét- és összeszerelésével, egy mozgáskorlátozott fogvatartott előállításával, a zárkaellenőrzéssel, valamint a munkaidőn túli befogadással kapcsolatos feladatok várták.

SZEPTEMBER 3.

A tököli Fiatalkorúak Bv. Intézete szervezésében a délegyházi Villantó horgásztavon zajlott le a jubileumi, XV., Lovas Bálint emlékére rendezett horgászverseny, amelyen 51 csapat 153 indulóval vett részt.

SZEPTEMBER 3., 10.

A büntetés-végrehajtási szervezet – Szent Adorjánra, a börtönörök védőszentjére emlékezve – 16 év óta

ünnepli meg a „Büntetés-végrehajtás Napját”. A büntetés-végrehajtási intézetek, intézmények és gazdasági társaságok szervezte idei családi napokon több ezren vettek részt. A rendezvényeket a szakmai bemutatókon túl számos könnyűzenei, sport- és gyermekprogram tette színessé.

SZEPTEMBER 6.

A büntetés-végrehajtási szervezet napja, valamint a Sopronkőhidai Fegyház és Börtön fennállásának 125. évfordulója alkalmából megrendezett ünnepi állománygyűlésre a Sopronkőhidai Fegyház és Börtönben került sor. A rendezvényen, amely a soproni Liszt Ferenc Pedagógus Kórus és Nemcsák Károly színművész műsorával vette kezdetét, felolvasták dr. Pintér Sándor belügyminiszter ünnepi parancsát. Ezt követően dr. Kontrát Károly, a Belügyminisztérium politikai államtitkára, az ünnepség előljárója és dr. Kökényesi Antal bv. altábornagy, a büntetés-végrehajtás országos parancsnoka kitüntetések és elismerések adott át. A 125 éves Sopronkőhidai Fegyház és Börtön személyi állománya részére adományozott, a „Büntetés-végrehajtásért” kitüntető zászlót dr. Kontrát Károly adta át dr. Pantali Zoltán bv. dandártábornoknak, az intézet parancsnoká-

nak. A jubileum alkalmából emlékfát is ültettek a bv. intézet udvarán.

Az ünnepi állománygyűlés keretében együttműködési megállapodást írt alá dr. Kökényesi Antal bv. altábornagy, a büntetés-végrehajtás országos parancsnoka és dr. Bolcsik Zoltán r. dandártábornok, a Nemzeti Védelmi Szolgálat főigazgatója.

SZEPTEMBER 8.

Kronauer Éva Lilla „Aranymadár freskó tolla” című, a Balassagyarmati Fegyház és Börtön műemlék kápolnájának újjászületéséről szóló könyvét mutatták be a budapesti Kossuth Klubban. A börtönkápolna rekonstrukciójának történetét dr. Budai István bv. ezredes, intézetparancsnok mondta el a szép számú

hallgatóságnak, a kötetet prof. dr. Ruzsonyi Péter bv. ezredes, egyetemi tanár, az RTF Bv. Tanszékének

vezetője méltatta; a kiadvány létrejöttének körülményeit, a közreműködő személyeket maga a szerző mutatta be.

SZEPTEMBER 11.

Az idei évben a Magyar Dal Fővárosa címet Nyíregyháza nyerte el, amelynek során 13 helyszínen több mint 100 együttes, ének- és zenekar mutatta meg, mitől olyan egyedi és különleges a magyar dal. A nagyszabású rendezvénybe a Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Bv. Intézet is bekapcsolódott: Európában egyedülálló módon a bv. intézet udvarán felállított rockszínpadon egymást váltották az együttesek. A különleges hangulatú helyszínen a fogvatartottakén kívül, az ügyvédek, a bírók, a fegyőrök és a rendőrök zenekarai is felléptek. A koncertek a színpad felőli zárkákban láthatóak voltak, illetve a belső zártláncú televízió hálózaton keresztül élőben minden fogvatartott nézhette, hallhatta azokat.

SZEPTEMBER 12.

Ünnepélyes keretek között adták át a Bv. Szervezet Továbbképzési és Rehabilitációs Központja pilisszentkereszti felújított épületét. Az Európai Unió támogatta a KEOP-5.3.0/a/09 számú, épületenergetikai fejlesztések pályázatát, amelyből energiahatékonysági beruházások valósultak meg. A bv. intézmény a Belügyminisztérium által meghirdetett Energiaracionalizálási pályázaton és a Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnokságának kezdeményezésére

életre hívott „fürdőszoba-felújítás” projekten nyert támogatást is az épület korszerűsítésére fordíthatta.

SZEPTEMBER 14.

A Márianosztrai Fegyház és Börtön lóterén rendezték meg a büntetés-végrehajtási szervezet 2011. évi

országos lőbajnokságát a Bv. Szervezet Oktatási Központja szervezésében. A 28 bv. szerv 112 versenyzőjének részvételével lebonyolított bajnokságot Dömény Sándor bv. vezérőrnagy, az országos parancsnok biztonsági és fogvatartási helyettese nyitotta meg. A csapatversenyt a Budapesti Fegyház és Börtön nyerte meg, második helyezett a Pálhalmi Országos Bv. Intézet csapata lett, a harmadik helyen a Szegedi Fegyház és Börtön végzett.

Spányi Antal megyéspüspök ökumenikus szertartás keretében szentelte fel a Közép-dunántúli Országos

Bv. Intézet székesfehérvári objektumának Szent Kereszt kápolnáját. A börtönkápolnát a közel százötven éves épület volt számítástechnika terméből alakították ki, a kápolna teljes faberendezését a fogvatartottak készítették. Az ünnepségen részt vettek a református, az evangélikus, az izraelita egyház, valamint az Educatio Kht. képviselői, az intézet vezetői, illetve fogvatartottjai, továbbá a Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnokságának képviselőjében Benedek Ede bv. alezredes.

Összeállította: D. F. I.

„Soha ne add föl!”

Magyar börtönlelkészek és missziósok Torontóban a PFI 9. világtalálkozáján

A Nemzetközi Testvéri Börtöntársaság (PFI) négyévenként sorra kerülő világtalálkozáján kilencfős magyar csoport vett részt. A június végén, július elején megtartott rendezvényen 120 országból közel ezer börtönlelkész és missziós munkatárs volt jelen. Négy fogalom határozta meg a tanácskozás fő témáját: a remény, a megbocsátás, a helyreállítás és a béke.

Kanada miniszterelnöke, *Stephen Harper* üdvözlő soraiban a világ legnagyobb börtönrendszereinek nevezte a PFI-t, s reményét fejezte ki: ez a találkozó új távlatokat nyit a közösségi szolgálatra és a fogvatartottak evangéliumi nevelésére odaszánt munkatársak előtt. Az új távlatok és feladatok, módszerek megvitatása és kidolgozása folyt az igen jól megszervezett világtalálkozáson. A reggeli katolikus, ortodox, protestáns áhítatok, a napot indító plenáris evangélikáció, majd a két délelőtti fő előadás, s a délutáni munkacsoportok, valamint rövid kurzusok tucatnyi izgalmas témával, majd az esti koncertek és a napot záró áhítat felfokozott légköre kiváló szellemi-lelki atmoszférát biztosítottak a műhelymunkához. A tanácskozás magas színvonalához a külső feltételt a Sheraton Hotel kényelme és szolgáltatásai nyújtották. A résztvevők színes sokasága – afrikai, latin-amerikai népviseletbe öltött lelkésznők, missziósok eleven, látványos csoportjai – ténylegesen érzékeltette a kulturális, nemzeti, egyházi sokféleséget. *Ron Nikkel*, a PFI elnöke a következőket fogalmazta meg: „Összejövetelünk a remény jele mindazoknak, akik az igazságosság és az irgalmasság szenvedélyes elkötelezettjei, akiknek szívében cselekvő együttérzés él a szegények, a fogvatartottak, a tönkrement emberi életek iránt”.

A világ sok ezer börtönében még ma is nagyon sok emberi tragédiával, megalázással lehet találkozni. A börtön sokak életét megtöri – egyéni és családi, közösségi és munkavállalói tekintetben egyaránt. Nagy szükség van a börtönökben Jézus evangéliumára, jó hírére, a megbocsátásra a büntetés során, a békességre a rácsok mögött, a helyreállító, talpra állító reményre és a távlatokra a sokaknál megismétlődő elbukás, bűnismétlés közben. Erről szóltak a plenáris ülések előadásai, a különböző országokban forgatott rövidfilmek, amelyek sokszor megrázó és elkötelező betekintést adtak egy-egy sorson vagy a börtönlelkész/missziós szolgálat tevékenységén keresztül ennek a keresztyén munkaágnak a mélységeibe, különös lelki összefüggéseibe és eredményeibe. Minden film, sors, talpra állás refrénje ugyanaz volt: „Jézus, Jézus, Jézus, egyedül Jézus!” A Magyar Testvéri Börtöntársaság kisfilmje, amely beszámolt a hazai börtönökben egyre népszerűbb országos bibliaismereti versenyekről, is jól illett ebbe a sorba. *Roszik Gábor* evangélikus lelkész, a hazai PFI elnöke mellett megszólalt benne *dr. Kőkényesi Antal* bv. altábornagy, országos parancsnok is, értékelve ezt a kezdeményezést. A pódiumbeszélgetések egy-egy konferencianap fő témájá-

hoz kapcsolódtak, ezek egyikén hazai PFI elnökünk is beszámolt a magyarországi munkáról. Tapasztalatait a reménység összefüggésében így summázta: „Never give up! – Soha ne add föl!”.

A munkacsoportokban 48 témakörben hangzottak előadások, beszélgetések, például a külföldi fogvatartottak gondozásáról, a börtönlelkészi és a missziós tevékenység média-megjelenítésének módszereiről, a keresztyén–muszlim börtönlelkészi munka esélyeiről. Megismerkedhettünk a helyreállító igazságszolgáltatás világszerte egyre elterjedtebb megoldásaival, a családi kapcsolatok helyreállításának, gyógyításának tapasztalataival, a börtön és a büntetés bibliai összefüggéseivel. Érdekes volt az utolsó ítélet és a keresztyén etika, valamint a törvénykezés, ítélezés kultúrájának lehetséges kapcsolatáról hallani.

A magyar csoport tagjai (Fotó: Jánosa Attila)

Csoportunk tagjai igyekeztek több helyen is jelen lenni – *Magyari Márton* koordinációjának köszönhattük ezt. Mint sok delegáció tagjai, több felekezetből jöttünk mi is: *L. Molnár István*, *dr. Békefy Lajos*, a szlovák küldöttségből többször hozzánk csatlakozó *dr. Anatala Éva* református, *Jánosa Attila* evangélikus börtönlelkész, *dr. Magyar Máriusz* ortodox esperes-lelkész, *Dani Józsefné* baptista, valamint *dr. Bányai Miklós* római katolikus börtönmissziós munkatárs alkotta csoportunkat.

A rendkívül gazdag tartalmú világtalálkozó anyagai, tapasztalatai még itthoni feldolgozásra várnak. Könyvek, munkafüzetek, módszerek fordítása és megbeszélése következik majd.

Bizonyos, hogy hazai börtönszolgálatunk tartalmilag, módszertanilag is gyarapodik a PFI kilencedik világgyűlése révén. Jó volt látni azt, hogy a világméretű mozgalom vezetése milyen mélyen ismeri, gondosan számon tartja, s megbecsüli a világ börtöneiben működő szolgálatokat és munkatársakat. A rendezvény során nemzetközi díjakat adtak át a kreatív munka, a börtönlelkészi tevékenység, az önkéntes szolgálat elismeréseként. (De jó lenne ebből is kicsit eltanulnunk!) A kiténtettek között európai (bolgár), afrikai, amerikai, latin-amerikai és ázsiai személyek voltak.

Remény, megbocsátás, helyreállítás, békesség – hogyan is működik ez nálunk, közöttünk, mit teszünk ezért börtönlelkészként, missziósként, de akár a magyar börtönrendszer vezetőiként, állományi tagjaiként? Azt gondolom, van mit együtt tanulnunk, vannak közös feladataink. Talán ez az ösztönzés a legnagyobb és ismét megtapasztalt tanulsága ennek a világtalálkozóknak. Köszönet érte mindenkinek, legfőképpen Urunknak, aki a PFI munkája révén is hirdeti és segíti a zárkaajtók mögötti isteni szabadítás lehetőségét a „foglyoknak” és a „lesújtottaknak” (Luk 4,18).

Békefy Lajos

Deák Ferenc István

Ajánló

Börtön/be/tekintés. Emberi sorsok, életutak. Összeáll. Csáki Anikó és Mészáros Mercedes. Budapest, Váltó-sáv Alapítvány, 2011. 55 oldal.

A Váltó-sáv Alapítvány fogvatartottak és szabadultak beilleszkedését támogató, segítő civil szervezet, amelynek tevékenysége 1997-ben kezdődött. 2008 óta működik kutatási projektjük – a Nyílt Társadalom Intézet Alapítvány támogatásával –, amelynek célja az előzetes letartóztatás, fogvatartás, és a szabadulást követő beilleszkedés során elszenvedett diszkrimináció leküzdése. A projekt lényege, hogy felhívja a figyelmet: a fogvatartásból szabadultak társadalmi és munkaerő-piaci beilleszkedésének lehetőségei a jelen jogszabályi környezetben – a munkavállaláshoz szinte minden esetben szükséges a „tisztta”, azaz bejegyzésmentes erkölcsi bizonyítvány – rendkívül rosszak. A projekt arra is szeretné ráirányítani a figyelmet, hogy bűnelkövetés esetén nem csak az egyén felelőssége fontos, hanem a társadalom felelősségvállalása is. Az Alapítvány hosszú távú célkitűzése a média által közvetített „bűnözőkép” tudatos formálása a tények közvetítésével.

Az Alapítvány munkatársai 2006 és 2010 között 164 interjút készítettek a fogvatartottak körében. A kiadvány összeállítói ezekből válogattak, szerkesztettek egy „csokornyit”: 15 interjú (közülük 10 férfi 5 pedig női fogvatartottakkal készült) olvasható a füzetben. Az egyéni életutak, sorsok plasztikusan mutatják be a motivációkat, a személyiséget vagy annak egy részletét, az emberi vágyakat, botlásokat, bűnt, illetve bűnhődést.

A fényképekkel illusztrált összeállítás a Váltó-sáv Alapítvány honlapján – www.valtosav.hu – is olvasható.

Gyermekjogi projekt. (Szerk. Lux Ágnes). Budapest, Országgyűlési biztos Hivatala, 2011. 135 oldal. (ÁJOB Programfüzetek, 2011/1.)

Az állampolgári jogok országgyűlési biztosa 2010-ben gyermekjogi projektet indított, amelynek központi témájává a családpótló intézmények és ellátási formák alkotmányossági szempontú vizsgálatát tette. Az egyéves munka során a projekt résztvevői kiemelten foglalkoztak az elhagyott gyermekek és a kísérő nélküli kiskorúak hatványozottan hátrányos helyzetével és jogfosztottságukkal, illetve a velük való nem megfelelő bánásmóddal.

A kötet tartalma hét fejezetre oszlik. Az első két fejezet a projekt tartalmát és tevékenységét mutatja be. A következő két anyagrész a projekthez kapcsolódó vizsgálatokat ismerteti. Az ötödik fejezet a gyermeki jogok alakulásának nemzetközi tendenciáit vázolja fel, a hatodik fejezet „Az ombudsman nemzetközi munkája 2010-ben a gyermekjogok terén” címet viseli. Az utolsó fejezet a 2008 nyara óta működő gyermekjogi honlap (www.gyermekjogok.obh.hu) tapasztalatait összegzi.

A kötet a gyermekeket érintő vizsgálatok áttekintése során külön alfejezetben – amelynek szerzője: Pajcsicsné Csóré Erika – tér ki a fiatalkorúak őrizetbe vételének és az elzárás lehetővé tételének ombudsmani vizsgálatára. Mint ismeretes: a 2010. évi LXXXVI. törvénnyel módosított, a szabálysértésekről szóló 1999. évi LXXIX. törvény (Sztv.), amely 2010. augusztus 19-én lépett hatályba, jelentősen módosította a fiatalkorúakra vonatkozó szabályait is. Az országgyűlési biztos egy konkrét ügy – a 2010/2011-es tanévkezdés napján előállított, majd őrizetbe vett, tulajdon elleni szabálysértést elkövető három fiatalkorú ügye – kapcsán kérte ki a belügyminiszter véleményét az új szabályokról, a budapesti rendőrfőkapitánytól pedig vizsgálat lefolytatását és a megállapításai alapjául szolgáló iratok megküldését kérte. Az anyagrészt részletesen tartalmazza a miniszter, illetve a budapesti rendőrfőkapitány válaszáét, illetve ezek – az ombudsman általi – értelmezését és az országgyűlési biztos további felvetéseit.

Katasztrófavédelem, 2010. (Összeáll. A BM OKF Hivatala). Budapest, BM Országos Katasztrófavédelmi Főigazgatóság, 2011. 185 oldal.

Az évkönyv a polgári védelem és a hivatásos állami tűzoltóság tíz évvel ezelőtt létrehozott integrált magyar katasztrófavédelem 2010. évi tevékenységét mutatja be. Közismert tény, hogy 2010 a katasztrófák éve volt hazánkban: súlyos belvíz és árvíz pusztított több megyében is, októberben pedig eddig soha nem látott ipari katasztrófa történt.

A kötet, amelyhez dr. Bakondi György, t. altábornagy, főigazgató írt köszöntőt, bemutatja a katasztrófavédelem szervezetét és vezetőit, közzéteszi az év krónikát. Dr. Hoffmann Imre t. vezérőrnagy, főigazgató-helyettes bevezetőjét követően a Tűzoltósági, a Polgári Védelmi Főfelügyelőség, illetve az Iparbizottság munkájáról olvashatunk. Dr. Tollár Tibor pv. dandártábornok gazdasági főigazgató-helyettes bevezető szavait az OFK gazdálkodásának bemutatása követi. További hasznos információk találhatóak a kiadványban a katasztrófavédelem hivatali szerveiről, az ellenőrzési tevékenységről és az EU Tanácsának magyar elnökségére (2011. első féléve) való felkészülésről. Országos körképet kaphatunk az OFK megyei és egyéb szerveinek működéséről. Külön fejezet foglalkozik az oktatás-képzési területtel, az együttműködő szervezetekkel és a tanácsadó testületekkel. A kötetet az állami kitüntetésben részesítettek, valamint az elhunytak névsora zárja.

A változatos tartalmú kiadvány valós képet nyújt a katasztrófavédelem sokrétű tevékenységéről.

„Méltóképpen Időskorban” projekt. (Szerk. Borza Beáta). Budapest, Országgyűlési Biztosok Hivatala, 2011. 93 oldal. (ÁJOB Projektfüzetek, 2011/2.)

Az állampolgári jogok országgyűlési biztosa kiemelt projektet indított 2010-ben az idős emberek egyenlő méltóságának és más alkotmányos alapjogainak érdekében. A projekt alkalmas volt arra is, hogy ne csak konkrét esetek elemzésére kerüljön sor, hanem hosszú távú folyamatok, tendenciák felvázolására, illetve alapjogi szempontú megoldások modellezésére is.

A kötet tartalma hat fejezetből épül fel. Az első két fejezet a projekt tartalmát és a 2010. évi tevékenységet mutatja be. A harmadik anyagrész az elvégzett vizsgálatokat ismerteti. A negyedik fejezet nemzetközi kitekintést tartalmaz, amely – többek között – kitér az ENSZ Idősügyi Programjára. Az ötödik, „Tanulmányvázlatok” című fejezet két kérdéskörrel: az idős fogvatartottak helyzetével és az élethosszig tartó tanulás ideájával foglalkozik. A könyv utolsó fejezete a téma kapcsán felmerült dilemmákat foglalja össze.

Az idős fogvatartottak helyzetéről szóló elemzésből, amelynek szerzője Fogarasi Edit, kiderül, hogy 2010. július 30-án 273 fő töltötte be a 60. életévét, vagyis az idősek aránya a hazai bv. intézetekben 1,7%; az idős fogvatartottak csak a kényszergyógykezelésben felülreprezentáltak. A „tanulmányvázlat” elsősorban a büntetés-végrehajtás egészségügyi intézményeinek munkájára, ezen belül is elsősorban az IMEI működtetésével kapcsolatos problémákra tér ki.

Tóth Zoltán: Szilánkok. (Curriculum vitae. Kis történetek az ÁVH-ról, az államvédelmistákról. Pillanatképek 1956-ból. Különbféle történetek.) Budapest, Szerzői kiadás, 2011. 152 oldal.

Dr. Tóth Zoltán ny. bv. alezredes 88 évével a büntetés-végrehajtás nyugdíjainak doyenje. Zoli bácsi aktív életet él (aktívabbat, mint sok, nála 20-30 évvel fiatalabb bv. nyugdíjas); sokoldalúságának része, hogy papírra veti emlékeit és gondolatait, és hogy azokat az általa kiadott könyvekben teszi közzé. (Életem története című könyvét a Börtönügyi Szemle 2009. évi 1. számának Ajánlójában ismertettük; egy másik könyvről, amelyben apósa, Szabó Károly háborús és hadifogsági naplóját adta ki, a folyóirat 2011. évi 1. számában írtunk.)

Mostani könyvének egyes részeit a hasonló című kéziratos munkájában már közreadta (lásd a Szemle 2008/3. számát), de azok is csak most váltak igazán hozzáférhetővé az olvasók számára, nem is beszélve a számos új történetről.

Mi is jellemzi dr. Tóth Zoltán – Zoli bácsi – történeteit? A szakma és a magánélet összefonódása, az optimista világszemlélet, a bölcsesség, a humor, és még sorolhatnánk tovább. A történetek – egy szóval kifejezve – szórakoztatóak, ezért is tudjuk nyugodt szívvel ajánlani a Szilánkok című könyvet a Börtönügyi Szemle olvasóinak figyelmébe.

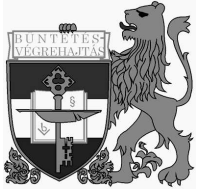
Tűzoltó Múzeum Évkönyve. X. (Szerk. Réti Rezső). Budapest, Tűzoltó Múzeum, 2010. 96 oldal.

Az Országos Katasztrófavédelmi Főigazgatóság felügyelete alá tartozó, 1955-ben alapított Magyar Tűzoltó Múzeum Budapesten, a X. kerületben (Marti-novics tér 12.) található, de a Múzeum vidéki kiállítóhelyekkel – Bonyhád, Eger, Nagycenk, Vörs – is rendelkezik. Az intézmény évkönyvet is kiad, jelen kiadvány tizedik a sorban.

A fényképekkel gazdagon illusztrált, szép kiállítású kötet hat tanulmányt tartalmaz. Hadnagy Imre József tanulmányában a 140 éve megalakult Magyar Országos Tűzoltó Szövetség tevékenységének állít emléket. Réti Dezső dolgoza-

tában a Fővárosi Tűzoltóság központi laktanyájának építéstörténetét írta meg. (A laktanyát 1895. november 17-én – 116 évvel ezelőtt – ünnepélyes keretek között adták át rendeltetésének. A korszerű neogótikus épület, amely a VIII. kerületben, a Kun és a Dologház utca sarkán épült fel, hosszú időre megoldotta a főváros tűzoltóságának elhelyezését.) Csicsmann Gyula „Kardok, rőzsekések, balta a tűzoltóság szolgálatában” című tanulmánya a tűzoltók egyes munkaeszközeit mutatja be. Peterman József Attila írásában a Nemzeti Sírkert – a budapesti Kerepesi temető – tűzoltó sírjaival ismereti meg az olvasót. Ezt követően Hadnagy Imre József egy XVIII. századi, 1738-ból származó tűzszabály-rendeletet tesz közzé a kötetben. Vargáné Galambos Éva írása a Tűzoltó Múzeum filmklubjának emlékezetes programjait eleveníti fel.

(Válogatás a Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnokság Szakkönyvtára legújabb szerzeményeiből)

BÖRTÖNÜGYI SZEMLE

Kiadja a Büntetés-vegrehajtás Országos Parancsnoksága

Megjelenik negyedévente * Harmincadik évfolyam 3. szám

SZERKESZTŐBIZOTTSÁG

Elnök:

DR. KÖKÉNYESI ANTAL

Tagok:

DR. CSORDÁS SÁNDOR

CSÓTI ANDRÁS

DR. HUSZÁR LÁSZLÓ

DR. KABÓDI CSABA

DR. LŐRINCZ JÓZSEF

DR. MEZEY BARNA

DR. NAGY FERENC

DR. VÓKÓ GYÖRGY

Főszerkesztő:

SZALAI TÍMEA

Felelős szerkesztő:

DEÁK FERENC ISTVÁN

Nyomdai előkészítés és nyomdai munkálatok:

Duna-Mix Kft., Vác

www.dunamix.hu

Felelős vezető:

SZAKOLCZAI LÓRÁNT

ISSN 1417-4758

A szerkesztőség címe:

1054 Budapest V.,

Steindl Imre utca 8.

E-mail: sajto@bv.gov.hu

SZÁMUNK SZERZŐI

Dr. Békefy Lajos Ph.D., református teológus, a Presbiter c. folyóirat felelős szerkesztője, ny. börtönlelkész; **dr. Bogotyán Róbert** bv. ezredes, a BVOP Központi Szállítási és Nyilvántartási Főosztály vezetője; **Deák Ferenc István** ny. bv. alezredes, a Börtönügyi Szemle felelős szerkesztője; **Fiáth Titanilla**, klinikai addiktológiai szakpszichológus, Budapesti Fegyház és Börtön; **dr. Estók József** ny. bv. dandártábornok, a Magyar Börtön-múzeum létrehozója; **dr. Jójárt Borbála Gyöngyi**, bírósági fogalmazó, Pesti Központi Kerületi Bíróság; **dr. Juhász Zsuzsanna**, egyetemi docens, SZTE Állam- és Jogtudományi Kar, Szeged; **dr. Kádár András Kristóf**, a Magyar Helsinki Bizottság társelnöke, ügyvéd; **dr. Király Klára**, jogi konzulens; **dr. Moldova Zsófia**, jogi előadó, projektkoordinátor, Magyar Helsinki Bizottság; **dr. Novoszádek Nóra**, jogi előadó, Magyar Helsinki Bizottság; **dr. Pallo József Ph.D.**, bv. ezredes, a BVOP Titkársági és Jogi Főosztályának vezetője; **dr. Székely István János**, ügyész, Legfőbb Ügyészség, Büntetés-vegrehajtási Törvényességi Felügyeleti és Jogvédelmi Önálló Osztály; **dr. Törőcsik Balázs**, ügyészségi fogalmazó, Budapesti XVIII. és XIX. kerületi Ügyészség; **Veszeli Dániel** bv. főhadnagy, osztályvezető, BVOP Központi Szállítási és Nyilvántartási Főosztály.

A fotókat **Apró Andrea** készítette.

Szerkesztőségünk olyan dolgozókat vár a szerzőktől, amelyek a társadalmi devianciákat, a büntetés-vegrehajtásra vonatkozó joganyagot, a fogvatartás, a fogvatartotti népesség sajátosságait, problematikáját a tudományos közvélemény által elfogadott tudományterületek (kriminológia, szociológia, pszichiátria, pszichológia, vezetélmélet, pedagógia, műszaki tudományok stb.) szempontjából elemzik, értékelik. A dolgozatok eredetiségért és tartalmáért a szerző vállalja a felelősséget. Kérjük, a kéziratokat írják

Közlési feltételek

alá, tüntessék fel munkakörüket, munkahelyüket, telefonszámukat, lakcímüket és – ha van – tudományos fokozatukat is. Ezen kívül a tanulmányokat számítógépes adathordozón is szíveskedjenek megküldeni.

Szerkesztőségünk mindenkor fenntartja magának a jogot – a szerzővel egyeztetve – a kéziratok stilizálására! Olyan kéziratokat, melyeket nem rendeltünk meg, illetve a szaklektorok nem tartottak közlésre alkalmasnak, nem küldünk vissza, és nem őrztünk meg!

T A R T A L O M

TANULMÁNY		
1	Pallo József – Törőcsik Balázs:	A magyar bv. szabályozási környezete az európai elvárások tükrében (2. rész)
13	Székely István János:	A fogvatartottakkal való bánásmód törvényessége. Egy ügyészi vizsgálat margójára
33	Kádár András Kristóf – Moldova Zsófia – Novoszádek Nóra:	Büntetés-végrehajtási panaszmechanizmusok Közép-Kelet-Európában és a volt szovjet utódállamokban. Beszámoló a Magyar Helsinki Bizottság kutatásáról
49	Juhász Zsuzsanna:	A fogvatartott szülők bebörtönzésének kihatásai
MŰHELY		
61	Bogotyán Róbert – Veszeli Dániel:	Bűnügyi nyilvántartás a büntetés-végrehajtásban: a múlt örökségének és a jelen kihívásainak hatása a közeljövő terveire
75	Fiáth Titanilla:	Hugo Boss a tyúklábmintán. Formaruhák átalakítása a börtönben
MŰLT		
85	Estók József:	A magyar börtönügy arcképcsarnoka: Csemegi Károly (1826 – 1899)
KITEKINTÉS		
91	Jóhárt Borbála Gyöngyi:	Az elektronikus monitoring francia gyakorlata
101	Király Klára:	Hírek a börtönvilágból
RÖVIDEN		
109		Eseménynaptár
117		„Soha ne add föl!” Magyar börtönlelkészek és missziósok Torontóban a PFI 9. világtalálkozóján (Békefy Lajos)
KÖNYVESPOLC		
119	Deák Ferenc István:	Ajánló